

T.C.
YALOVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**2008 ABD FİNANSAL KRİZİ'NDE YÖNETİCİ DAVRANIŞLARININ
MAX WEBER'İN RASYONALİTE TİPLERİ AÇISINDAN
DEĞERLENDİRİLMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ
Taner BULUT

Enstitü Anabilim Dalı: İŞLETME
Enstitü Bilim Dalı: İŞLETME

Tez Danışmanı: Dr. Öğretim Üyesi Onur ÜNLÜ

MAYIS 2019

T.C.
YALOVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**2008 ABD FİNANSAL KRİZİ'NDE YÖNETİCİ DAVRANIŞLARININ
MAX WEBER'İN RASYONALİTE TİPLERİ AÇISINDAN
DEĞERLENDİRİLMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ
Taner BULUT (167201008)

Enstitü Anabilim Dalı: İŞLETME
Enstitü Bilim Dalı: İŞLETME

Bu tez .../.../.... tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oybirliği/oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

	Adı SOYADI	Kanaati			İmza
Jüri Başkanı (<i>Danışman</i>)		☐ Kabul	☐ Düzeltme	☐ Ret	
Jüri Üyesi		☐ Kabul	☐ Düzeltme	☐ Ret	
Jüri Üyesi		☐ Kabul	☐ Düzeltme	☐ Ret	

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS / DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU
BEYAN BELGESİ

Tez Başlığı: 2008 ABD Finansal Krizi'nde Yönetici Davranışlarının Max Weber'in Rasyonalite Tipleri Açısından Değerlendirilmesi

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmamın toplam sayfalık kısmına ilişkin aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan ve tarihinde aşağıda ismi yazılı araştırma görevlisi tarafından şahsıma iletilen intihal tespit programı raporuna göre tezimin benzerlik oranı %.....'tır.

Uygulanan filtrelemeler:

1. Kaynakça hariç,
2. Alıntılar dâhil,
3. 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç.

Bu bilgiler doğrultusunda tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespiti halinde doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

İmza

Adı SOYADI :Taner BULUT
Öğrenci Numarası :167201008
Ana Bilim Dalı :İŞLETME
Programı :İŞLETME
Türü : () Proje (X) Yüksek Lisans Tezi () Doktora Tezi

Taramayı Yapan Arş. Gör.
(Adı Soyadı, İmzası, Tarih)

Danışman
(Adı Soyadı, İmzası, Tarih)

ÖNSÖZ

Ekonomi çevrelerince gerek sonuçları gerekse devam eden ekonomik etkileri açısından 2008 Finansal Krizi'nin önemini hala koruduğu düşünülmektedir. 2008 Finansal Krizi'nin oluşmasında ve yayılmasında özellikle "Big Five" olarak nitelendirilen 5 büyük yatırım bankasındaki kritik mevkilerde bulunan yöneticilerin aldıkları kararların ve bunlara bağlı davranışlarının krizin daha da derinleşmesine katkıda buldukları araştırmacılar tarafından kabul görmektedir. Bu bağlamda bu kuruluşlarda ve bu bankaların yöneticileri; kriz öncesinde, esnasında ve sonrasında bu krizi nasıl algıladıkları, yaşanan gelişmeler karşısında ne gibi eylemler sergiledikleri ve bu eylemlerini ne şekilde gerekçelendirip rasyonalize ettiklerini anlayabilmek amacıyla Max Weber'in ortaya attığı rasyonalizasyon kavramı ve alt başlıklarından faydalanılmıştır. Bu sebeple 2008 Finansal Krizi sonrası ABD'de sırasıyla 6 Ekim 2008, 20 Nisan 2010 ve 1 Eylül 2010 tarihlerinde farklı kamu kuruluşları aracılığıyla halka açık şekilde gerçekleştirilmiş 3 duruşmada bu şirketlerin yöneticileri, resmi ifadelerinin dışında eylemleriyle alakalı birtakım soruları yanıtlamışlardır. Nitel analizi gerçekleştirmek amacıyla bu duruşmalarda kayda alınan yöneticilerin eylemlerine dair söylemleri ve düşünceleri Max Weber'in rasyonalite tipleri parametre alınarak içerik analizine tabi tutulmuştur. Gerçekleştirilen bu analizler aracılığıyla bu bireylerin eylemlerinin ardındaki gerekçelendirmeler, rasyonalite tipleri ve bu rasyonalite tipleri arasındaki ilişkiler bir ağ analizi şeklinde görselleştirip bulguları yorumlamaya çabalayarak bu alanda oluşabilecek bir tartışma zeminine katkıda bulunulması amaçlanmıştır.

Örgütsel davranış alanına ilgi ve alakamın oluşmasını sağlayan başta Prof. Dr. Senay YÜRÜR hocama, tez araştırma konumu kendisine anlattığım ilk günden itibaren bana ilgisini ve zamanını ayırarak gerek bu araştırmanın şekillenip gelişmesinde gerekse birçok konuda üzerimde ciddi katkıları bulunan saygıdeğer danışmanım Dr. Öğretim Üyesi Onur ÜNLÜ hocama minnetlerimi sunuyorum. Bu aşamaya ulaşmamda her zaman yanımda olup beni destekleyen annem Gülcihan BULUT ile kardeşim Tamer BULUT ve değerli yakın arkadaşlarıma teşekkürü borç bilirim. Son olarak inandığı ilkelere hiçbir zaman vazgeçmeyen ve miras bıraktığı bu ilkelerini yaşatmaya çabaladığım rahmetli babam Kazım BULUT'a şükranlarımı sunuyorum.

Taner BULUT

25/04/2019

İÇİNDEKİLER

BEYAN BELGESİ	i
ÖNSÖZ	ii
İÇİNDEKİLER	iii
KISALTMALAR	vi
TABLolar	vii
ŞEKİLLER	viii
GİRİŞ	1
ÇALIŞMANIN AMACI	2
ÇALIŞMANIN ÖNEMİ	2
ÇALIŞMANIN PLANI	2
ÇALIŞMANIN YÖNTEM VE TEKNİKLERİ	3
ARAŞTIRMANIN PLANI	5
LİTERATÜR İNCELEMESİ	5

BÖLÜM 1. 2008 ABD FİNANSAL KRİZİ

1.1.Mortgage Kavramı.....	8
1.2.Mortgage Sisteminin İşleyişi	8
1.3.Mortgage'a Dayalı Menkul Kıymetleştirmenin Tarihsel Gelişimi.....	9
1.4.Reagan ve Deregülasyon Dönemi.....	9
1.5.Finansal Krizin Temel Sebepleri	11
1.5.1.İpoteğe Dayalı Kredilerin Menkul Kıymetleştirilmesi	11
1.5.3.Kaldıraç Üst Limiti	13
1.5.4.Etik Dışı Davranışlar ve Ahlaki Sapmalar.....	14
1.6.2008 Finansal Krizinin Başlangıcı.....	14
1.7.Finansal Krizin Sonuçları	19
1.8.2008 Finansal Krizi ve Lehman Brothers	21

BÖLÜM 2. MAX WEBER VE RASYONALİZASYON

2.1. Rasyonel ve İrrasyonel Eylem	23
2.2. Max Weber'in Toplumsal Eylem Tipleri.....	24
2.2.1. Araç Rasyonel (Zweckrational) Eylem.....	24
2.2.2. Değer Rasyonel (Wertrational) Eylem.....	25
2.2.3. Duygusal Eylem.....	25
2.2.4. Geleneksel Eylem	26
2.3. Rasyonalite ve Rasyonalizasyon.....	26
2.4. Rasyonalite Tipleri.....	27
2.4.1. Pratik Rasyonalite	27
2.4.2. Teorik (Entelektüel) Rasyonalite	28
2.4.3. Özsel (Substantive) Rasyonalite	28
2.4.4. Formel Rasyonalite	30
2.5. Rasyonalite Tiplerinin Karşılaştırılması	31
2.6. Rasyonalite Tiplerinin Kapasiteleri	31
2.7. Psikolojik Getiri	33
2.8. Demir Kafes (Iron Cage)	33

BÖLÜM 3. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

3.1. Araştırma Modeli	36
3.2. İçerik Analizi	36
3.3. Verilerin Kodlanması.....	37
3.4. Temaların Bulunması.....	38
3.5. Analiz Temalarının Oluşturulmasındaki Karar Kriterleri.....	39
3.5.1. Pratik Rasyonalite	39
3.5.2. Özsel Rasyonalite.....	40
3.5.3. Formel Rasyonalite	40
3.6. Kodların ve Temaların Düzenlenmesi	40
3.7. Bulguların Yorumlanması.....	41
3.8. Geçerlik ve Güvenirlik.....	41

BÖLÜM 4.BULGULAR

4.1.Davranışların Kategorizasyonu Sonrası Genel Dağılım	43
4.2.Yönetici Ekseninde Gerçekleştirilmiş Analizler.....	44
4.2.1.Genel Dağılım	44
4.2.2.Richard S. Fuld Jr.	45
4.2.3.Thomas H. Cruikshank	46
4.2.4.William K. Black	48
4.2.5.Matthew Lee	49
4.2.6.Eric Kolchinsky	50
4.3.Davranışların Rasyonalitelerinin Filtrelenmesi	52
SONUÇ VE TARTIŞMA	55
KAYNAKÇA.....	59
ÖZGEÇMİŞ	62

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AIG	: American International Group
CDO (Collateralized Debt Obligation)	: Teminatlandırılmış Borç Yükümlülükleri
CDS (Credit Default Swaps)	: Kredi Temerrüt Takası
CEO (Chief Executive Officer)	: İcra Kurulu Başkanı
FDIC (Federal Deposit Insurance Corporation)	: ABD Federal Mevduat Sigorta Kurumu
FED (Federal Reserve)	: Federal Rezerv Sistemi
FHLMC (Federal Home Loan Mortgage Corp)	: Federal Konut Kredisi İpotek Şirketi
FNMA (Federal National Mortgage Association)	: Federal Ulusal İpotek Kurumu
GSA (Glass Steagal Act)	: Glass Steagal Yasası
GSYİH	: Gayrisafi Yurtiçi Hasıla
NINJA (No Income, No Job, No Asset)	: Gelire, İşe ve Varlığa Dayalı Olmayan Kredi
SEC (Securities and Exchange Commission)	: Menkul Kıymetler ve Borsa Komisyonu
TARP (Troubled Asset Relief Program)	: Sorunlu Varlıkların Kurtarılması Programı

TABLÖLAR

Tablo 1. 2008 Finansal Krizi'ndeki Yönetici Kazançları	20
Tablo 2. Rasyonalite Tiplerinin Eylemlere Göre Dağılımı.....	39
Tablo 3. Yönetici Davranışlarının Rasyonalite Tiplerine Göre Oransal Dağılımı	43
Tablo 4. Yöneticilerin Davranışlarının Rasyonalitelere Detaylı Dağılımı	43

ŞEKİLLER

Şekil 1. Araştırma Planı	5
Şekil 2. Araştırma Süreci	36
Şekil 3. Yönetici Davranışlarının Rasyonalitelere Göre Dağılımının Ağ Haritası	44
Şekil 4. Richard Fuld'un Davranışlarının Rasyonalite Dağılımı	45
Şekil 5. Thomas Cruikshank Davranışlarının Rasyonalite Dağılımı	47
Şekil 6. William K. Black Davranışlarının Rasyonalite Dağılımı	48
Şekil 7. Matthew Lee Davranışlarının Rasyonalite Dağılımı	50
Şekil 8. Eric Kolchinsky Davranışlarının Rasyonalite Dağılımı	51
Şekil 9. Eleştiri alan ya da Eleştiride bulunulan Yönetici Davranışları.....	52
Şekil 10. Eleştiri alan ya da Eleştiride bulunulan Yönetici Davranışlarının Ağ Analizi ...	53

Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tez Özeti

Tezin Başlığı: 2008 ABD Finansal Krizi'nde Yönetici Davranışlarının Max Weber'in Rasyonalite Tipleri Açısından Değerlendirilmesi	
Tezin Yazarı: Taner BULUT	Danışman: Dr. Öğretim Üyesi Onur ÜNLÜ
Kabul Tarihi: 17.05.2019	Sayfa Sayısı: x (ön kısım) + 62 (tez)
Anabilim Dalı: İşletme	Bilim Dalı: İşletme
<p>2008 ABD finansal krizindeki önemli role sahip yöneticilerin davranışlarının incelendiği bu çalışmada krizden 86 yıl önce yazılmış bir eser ile kriz arasında teorik bir bağlantı inşa edilmesi amaçlanmıştır. Bu bağlamda Richard Fuld, Thomas Cruikshank, Eric Kolchinsky, Mathew Lee ve William Black adlı aynı ya da farklı kuruluşlarda görev almış 5 yöneticinin davranışları Max Weber'in rasyonalite tiplerine göre incelenmiştir. Bu nedenle ABD'de 6 Ekim 2008, 20 Nisan 2010 ve 1 Eylül 2010 tarihlerinde krizle alakalı farklı kuruluşlar tarafından düzenlenmiş duruşmalardaki ifadeler nitel araştırma tekniklerinden içerik analizi yöntemiyle analize tabi tutulmuştur. Buradaki araştırma sorusu kritik role sahip yönetici davranışlarının ardında ne gibi rasyonalite tipleri bulunmakta olarak yer almıştır. İçerik analizini gerçekleştirmek amacıyla, yöneticilerin bu duruşmalardaki ifadelerinden yola çıkarak gerçekleştirdikleri davranışlar belirlenmiş ve her bir davranışa bir kod atanarak bu davranışların Weber'in belirlemiş olduğu eylem tiplerine göre kategorizasyonu sağlanmıştır. Ardından bu davranışların 4 temel rasyonalite tipine göre dağılımı gerçekleştirilmiştir. Gerçekleştirilen bu dağılım sonrası Gephi adlı görselleştirme yazılımıyla davranışların ağ haritası oluşturulmuştur. Tüm bu çalışmalar sonucu her bir yöneticinin davranışlarındaki rasyonalite dağılımları oransal olarak belirlenmiştir. Ayrıca yöneticilerin sergiledikleri davranışlar ve rasyonalite tipleri arasındaki ilişkiler yine ağ haritası içerisinde raporlanmıştır. Elde edilen bulgular sonucu toplamda 132 adet davranış saptanmıştır. Belirlenen bu davranışlardan formel rasyonalite ekseninde en yüksek oran Lehman Brothers yöneticisi Richard Fuld'un toplamda 54 eyleminden %67'lik 36 davranışını formel rasyonaliteyle açıkladığı gözlemlenmiştir. Yine formel rasyonalitenin en yüksek oranlardan biri olarak saptandığı kişi yine bir Lehman Brothers yöneticisi olan Thomas Cruikshank olarak gözlemlenmiş, toplam 21 davranışından %62'lik 13 davranışını yine formel rasyonaliteyle açıkladığı araştırma sonucu incelenmiştir. Özel rasyonalite kapsamında en yüksek oranı Matthew Lee'nin %44'lük 8 davranışıyla sergilediği saptanmıştır. Denetim görevlerinde yer almış hukukçu William Black'in toplamda sergilediği 21 davranışını %48'lik kısmının formel, %38'lik kısmının ise özel rasyonalite dahilinde gerçekleştiği yine bu araştırma dahilinde gözlemlenmiştir. Eric Kolchinsky'de ise %44'lük 8 davranışın formel rasyonalite olarak en yüksek orana sahip olduğu fakat özel rasyonalitesi ve pratik rasyonalitesinin eşit oranlarda olduğu gözlemlenmiştir. Buradan hareketle özellikle Fuld ve Cruikshank'ın ağırlıklı olarak yaptıkları açıklamaların formel rasyonalite kapsamında yer aldığı saptanmıştır. Elde edilen bu bulgular ışığında yöneticilerin kendilerine yöneltilen formel rasyonalite tabanlı eleştirilere yine aynı rasyonalite tipiyle yanıtladığı gerçekleştirilen analizler dahilinde raporlanmıştır. Tüm bu gerekçelendirilmeler incelendiğinde ise aynı veya farklı kurumlarda çalışan yöneticilerin davranışlarını ne şekilde yorumladıklarını ve ardında yatan nedenleri anlayabilmek bu araştırma bağlamında önemli görülmektedir. Elde edilen sonuçlar aracılığıyla belirli açıklamalar oluşturulmaya çabalansa da insan davranışları üzerinde etki yaratabilecek ve içerisinde buldukları kuruluşlarda formel-informel düzenleyicilerin kaynaklarının önemi vurgulanmaya çalışılmıştır.</p>	
Anahtar Kelimeler: 2008 Finansal Krizi, Rasyonalite, Rasyonalizasyon, Richard Fuld, İçerik Analizi	

Yalova University Institute of Social Sciences Master Thesis Summary

Thesis Title: Evaluation of Executive Behaviors in the 2008 US Financial Crisis in Terms of Max Weber's Rationality Types	
Thesis Author: Taner BULUT	Advisor: Associate Professor Dr. Onur ÜNLÜ
Date of Acceptance: 17.05.2019	Total Number of Pages: x (pre text) + 62 (main body)
Department: Business Management	Field of Study: Business Management
<p>In this study, which examined the behaviors of managers who have an important role in the US financial crisis, it is aimed to build a theoretical link between the work that written 86 years ago and the crisis. In this context, the behaviors of 5 managers who worked in the same or different organizations as Richard Fuld, Thomas Cruikshank, Eric Kolchinsky, Mathew Lee and William Black were examined according to Max Weber's rationality types. For this reason, the expressions in the hearings held by different organizations related to the crisis in the USA on 6th October 2008, 20th April 2010 and 1st September 2010 were analyzed by content analysis method from qualitative research techniques. The critical research question in this study what kind of rationalities take part in the high-level managers behaviours In order to carry out the content analysis, the behaviors of the managers based on the expressions in these hearings were determined and a code was assigned to each behavior and categorization of these behaviors created according to the types of actions determined by Weber. Then, these behaviors were distributed according to 4 basic rationality types. After this distribution, a network map of behaviors was created with visualization software named Gephi. As a result of all these studies, the rationality distribution of the behaviors of each manager was determined proportionally. In addition, the relationships between managers' behaviors and types of rationality were reported in the network map. Total of 132 behaviors were determined as a result of the findings. The highest ratio in terms of formal rationality was determined by Lehman Brothers manager Richard Fuld. Also, the person with whom the formal rationality was determined as one of the highest rates was observed as Thomas Cruikshank, who is a Lehman Brothers executive. In the context of substantive rationality, it was found that Matthew Lee exhibited the behavior with 44% of 8 behaviors. In this research, it was observed that 48% of the behavior of the lawyer William Black, who took part in the audit duties, 38% was in the form of formal rationality. In Eric Kolchinsky, it was observed that 8% of the behaviors of 44% had the highest rate as formal rationality, but their basic rationality and practical rationality were equal. From this point of view, it was found that the explanations made by Fuld and Cruikshank were mainly within the scope of formal rationality. In the light of these findings, it was reported that the managers responded to the formal rationality-based criticisms directed against them with the same type of rationality. When all these reasons are examined, it is important to understand how the managers working in the same or different institutions interpret their behavior and the reasons behind them. Although it tries to create certain explanations through the results obtained, it has an effect on human behaviors and it is tried to emphasize the importance of the resources of formal-informal regulators in their organizations.</p>	
Keywords: 2008 Financial Crisis, Rationalities, Rationalization, Richard Fuld, Content Analysis	

GİRİŞ

Ekonomik gelişmeler toplumsal değişim açısından belirleyici bir role sahip görülmektedir. Bu ekonomik gelişmeler içerisinde yer edinen finansal krizlerin ise istihdam, toplumsal refah ve teknolojik ilerleme vb. gibi toplumsal değişkenler üzerinde yaratacağı olası etkileri göz önüne alındığında ciddi bir öneme sahip olduğu göze çarpmaktadır. Bu krizlerin oluşumunda ve derinlik kazanmasıyla ilgili olarak ise özellikle davranışsal ekonomistler, ekonomi dinamiklerinin bireyden bağımsız düşünülmemeyeceğini belirterek insan faktörünün önemini ortaya koymuş, ekonomik eylemler içerisindeki insan kavramı ve bunlara bağlı bireyin bilişsel ve eylemsel olgularının incelenmesinin ekonomik krizlerin anlaşılmasında katkı sağlayabileceğini iddia etmektedirler.

Bu bilgiler ışığında yakın tarihimiz incelendiğinde; oluşumu, gelişimi ve sonuçları itibariyle 2008 Finansal Krizi gerek özel gerek denetleyici pozisyonda bulunan insanların (yöneticilerin) eylemlerinin yarattığı negatif sayılabilecek etkileri insan faktörünün krizler içerisindeki rolünü daha önemli görülebilecek bir noktaya taşımıştır. Bu kriz; ABD’de birçok köklü kuruluşun iflasını ilan etmesine, bu kuruluşlardaki CEO ve üst kademe yöneticilerin hem konumlarını kaybetmesine hem de kuruluşlarının piyasalardan silinmelerine ve küresel ölçekte yayılmış ekonomik zararlar meydana gelmesine sebebiyet verdiği yine ekonomistler tarafından yukarıda bahsedilen duruma kanıt olarak sunulmaktadır.

Tüm bu anlatılar doğrultusunda 2008 Finansal Krizinin oluşmasında ve yayılmasında kritik mevkilerde bulunan yöneticilerin bu krizi nasıl algıladıkları, yaşanan gelişmeler karşısında ne gibi tutumlar sergiledikleri ve bu eylemlerini nasıl gerekçelendirdikleri anlaşılmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda 2008 Finansal Krizi sonrası sırasıyla; 6 Ekim 2008, 20 Nisan 2010 ve 1 Eylül 2010’da açık oturum şeklinde farklı kamu kuruluşları tarafından yapılan duruşmalar incelenmiş ve buradaki resmi ifadelerle soru-cevap şeklinde kayıt altına alınmış yöneticilerin söylemleri nitel analiz yöntemleri altında incelemeye tabi tutulmuştur. Nitel analizin gerçekleştirilmesi amacıyla kullanılan temel parametreler Max Weber’in (1922) özellikle Ekonomi ve Toplum adlı eserinde bahsedilen rasyonalizasyon kavramı ve alt başlığında bulunan rasyonalite tipleri kullanılmıştır. Bahsedilen bu rasyonalite tipleri sırasıyla; pratik, teorik, özsel ve formel rasyonalite tipleridir. Weber’in ortaya attığı rasyonalite tipleri bireyin eylemleri ve eylemlerine dair bilişsel süreçlerinin anlaşılmasında bu araştırma açısından temel yol gösterici niteliğinde görülmektedir. Tüm bu çalışmalar doğrultusunda Weber’in 1922 yılında yayımlanan eserindeki kavramlarla, yakın tarihimizde yaşanan bu ekonomik gelişmeler arasında kavramsal bir köprü kurulmaya çalışılmakta birey ve bireyin davranışları üzerine bir perspektif oluşturma noktasında fayda sağlanmaya çalışılmaktadır.

ÇALIŞMANIN AMACI

Bu araştırmanın temel amacı, 2008 ABD Finansal Krizi'nde kritik role sahip kuruluşların önemli pozisyonlarındaki yöneticilerinin bu krizin öncesinde ve esnasındaki davranışlarını ne şekilde rasyonalize ettiklerini Max Weber'in rasyonalite tipleriyle tartışmaktır. Bu yöneticilerin kriz sonrası gerçekleştirilen kamuya açık duruşmalarda verdikleri resmi ifadelerinde, gerçekleştirdikleri eylemlerini Weber'in rasyonalite tipleriyle nitel bir analize tabi tutarak bu yöneticilerin eylemlerinin ardında hangi rasyonalite tipleri yer almaktadır sorusuna yanıt aranmaktadır. Buradan hareketle 2008 Finansal Krizi içerisindeki gerçekleşmiş yönetici davranışları ile Weber'in insan eylemlerinin ardındaki bilişsel gerekçelendirmeleri anlattığı 86 yıl öncesinde kaleme aldığı eseri ve kavramları arasında teorik bir bağlantı inşa edilmesi amaçlanmıştır. Bu teorik katkı çerçevesinde, birey düzeyindeki yönetici davranışlarıyla, Weber'in rasyonalizasyon, rasyonalite ve eylem tipleri gibi kavramlarının bir araya getirilerek bu alanlar arasında teorik bağlantıların oluşturulmasının tartışmaya açılması amaçlanmıştır.

ÇALIŞMANIN ÖNEMİ

Günümüz dünyasında birçok kuruluşta görev alan yöneticilerin aldıkları yönetsel kararlar hem içsel hem de dışsal etkenler açısından ciddi bir öneme sahip görülmektedir. Özellikle ABD kaynaklı 2008 yılında patlak veren finansal kriz esnasında yönetici davranışlarının; krizin ortaya çıkmasında, krizin genişlemesinde ve küresel hale gelmesinde ciddi katkılarının olduğu Nobel ödüllü Paul Krugman, Richard Thaler ve Joseph Stiglitz gibi akademi dünyası için önemli birçok isim tarafından ortaya konmaktadır. Ayrıca 2008 Finansal Krizi'nin yarattığı ve halen yaratmakta olduğu iddia edilen ekonomik etkileri göz önüne alındığında krizi daha derinleştirdiği düşünülen kuruluşlar içerisindeki yöneticilerin eylemlerinin daha kritik bir konumda olduğunu kanıtlamaktadır. Tüm bunlara bağlı olarak bu kriz içerisinde yer alan yöneticilerin gerçekleştirdikleri eylemlerini nasıl gerekçelendirdiklerini ve zihinsel davranış modellerini bir nebze de olsa anlamaya çalışmak ve bu yöneticilerin davranışlarının arkasındaki rasyonalizasyon eğilimini Weber'in kavramlarıyla inceleyerek belirli bir bağlantı oluşturmaya çalışmak bu araştırma içerisinde önemli görülmektedir.

ÇALIŞMANIN PLANI

Bu araştırma toplam beş kısımdan meydana gelmektedir.

Giriş kısmında bu çalışmanın sahip olduğu amacı, önemi ve yöntemi açıklanmaktadır.

İkinci kısımda bu araştırmanın teorik temellerinden biri olan 2008 Finansal Krizi'nin öncesi gerçekleşme nedenleri, kriz esnasında yaşananlar ve sonrasındaki sonuçları kronolojik şekilde aktarılmıştır. Bu amaçla krizin kaynağı olarak görülen ipoteye dayalı krediler (mortgage) ve bu kredilerin menkul kıymetleştirme sürecine kadar ki gelişmeler ile krize katkıda bulunduğu düşünülen gerek kamu gerekse özel kuruluşların bu zaman aralığındaki hamleleri açıklanmıştır. Ardından iflasıyla küresel ölçekte domino etkisi yarattığı iddia edilen Lehman Brothers adlı yatırım bankasının tüm süreçler içerisinde bulunduğu konumuyla beraber bu kriz açıklanmaya çalışılmıştır.

Üçüncü kısımda ise Weber'in kavramsallaştırdığı rasyonalizasyon süreci içerisindeki; rasyonel ve irrasyonel eylem, eylem tipleri, rasyonalite kavramı ve tiplerine dair tanımlamalar ve açıklamalar aktarılmıştır. Ayrıca Weber üzerine yapılmış çalışmalardan faydalanılarak bu rasyonalite tiplerinin birbirleri arasındaki ilişkileri ve kapasiteleri anlatılmıştır. Son olarak psikolojik getiri ve demir kafes metaforu gibi unsurların da aktarılmasıyla rasyonalizasyon kavramı ve alt başlıklarının daha net şekilde anlaşılması amaçlanmıştır.

Dördüncü kısımda bu çalışmanın araştırma yöntemi açıklanmıştır. Bu amaçla nitel analiz tekniklerinden içerik analizinden faydalanılmıştır. İçerik analizinde kullanılan verilerin seçimi, filtrelenmesi, kodlanması, tema oluşturulması (rasyonalite tiplerinden faydalanılarak), verilerin kategorizasyonu, bulguların raporlanması ve görselleştirilme aşamaları sırasıyla bu araştırma kapsamında gerçekleştirilmiştir.

Son kısımda içerik analizine tabi tutulan yöneticilerin söylemlerinin, rasyonalite tipleriyle incelenmesinden sonra elde edilen bulgular yorumlanarak araştırma tamamlanmış ve bu şekilde bahsedilen rasyonalite tipleriyle yönetici eylemleri arasındaki ilişkiler ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

ÇALIŞMANIN YÖNTEM VE TEKNİKLERİ

Bu araştırmanın analiz aşamasını sağlamak amacıyla nitel analiz yöntemlerinden içerik analizinden faydalanılmıştır. Bu sebeple içerik analizinin aşağıda belirtilen adımlarından faydalanılmıştır.

- Verilerin kodlanması
- Temaların bulunması
- Kodların ve temaların düzenlenmesi
- Bulguların tamamlanması ve yorumlanması (Yıldırım & Şimşek, 2018)

İçerik analizinin ilk aşaması olan veri seçiminde, 2008 Finansal Krizi ile ilgili kamuya açık olarak gerçekleştirilen toplam 3 duruşma ve bu duruşmalardaki kayda alınmış bütün ifadelerden ikincil veri olarak faydalanılmış ve ham veri seçim aşaması tamamlanmıştır. Bu 3 duruşmada aşağıda adı geçen yöneticiler ülkenin birçok eyaletinden görevlendirilmiş senatörler, hukukçular ve soruşturmacıların sorularına verdikleri yanıtlarla beyan ettikleri resmi ifadeleri içerik analizine tabi tutulmuştur.

İçerik analizinin yukarıda belirtilen aşamasını gerçekleştirmek amacıyla ilk olarak:

- 6 Ekim 2008 tarihli ABD Temsilciler Meclisi
- 20 Nisan 2010 tarihli Beyaz Saray Finansal Hizmetler Komitesi
- 1 Eylül 2010 tarihli Finansal Kriz İnceleme Komisyonu

Tarafından gerçekleştirilen duruşmalardaki toplamda 7,2 saat üzerindeki görüntülü kaydın yazılı dökümü çıkartılarak 119 sayfa ve 45811 kelimelik bir veri elde edilmiştir. Orijinal dili İngilizce olan bu veri yığını tez yazarı tarafından her bir cümlenin ifade ettiği genel anlamlarına bağlı kalınarak ayrıntılı ve dikkatli şekilde Türkçe'ye çevrilerek çeviri işlemi tamamlanmıştır.

Araştırma konusu itibariyle ise 2008 Finansal Krizi'nde kritik rollerde yer almış ve kamuya açık duruşmalarda ifade vermesi ya da görüş belirtmesi istenen 3 farklı kuruluştan 5 yöneticinin ifadesi içerik analiziyle incelenmiştir. Bu duruşmalarda gerek bulunulan konular gerek yarattıkları etki alanları gözetilerek aşağıdaki adı geçen yöneticiler ve önemli şahıslar içerik analizinde kullanılmak üzere seçilmiştir.

İfadeleri analiz edilen yöneticiler ve pozisyonları sırasıyla:

- **Richard S. Fuld** (Lehman Brothers - CEO)
- **Thomas H. Cruikshank** (Lehman Brothers - Eski Yönetim Kurulu Başkanı ve Denetim Kurulu Başkanı)
- **Doç. Dr. William K. Black** (Missouri - Kansas Üniversitesi Hukuk ve Ekonomi Fakültesi)
- **Matthew Lee** (Lehman Brothers - Kıdemli Başkan Yardımcısı – Muhbir)
- **Eric Kolchinsky** (Moody's -Eşikaltı Finansal Ürünler Departmanı Genel Müdürü-Muhbir)

Türkçe'ye çevrilen bu veri seti içerisinde yukarıda bahsedilen ifadeleri analiz edilecek olan 5 yöneticinin ifadeleri ayrıntılı şekilde incelendikten sonra filtrelenerek gerçekleştirdikleri davranışlar (eylemler) belirlenmiştir. Gerçekleştirilen veri filtrelemesi sonrası bu kişilerin 132 adet davranışı tanımlanmıştır. Bu aşamada sırasıyla her bir yönetici için ortaya çıkan davranış sayısı aşağıda görülmektedir.

- Richard S. Fuld - **54 davranış**,
- Thomas H. Cruikshank – **21 davranış**,
- Doç. Dr. William K. Black – **21 davranış**,
- Matthew Lee – **18 davranış**,
- Eric Kolchinsky – **18 davranış**.

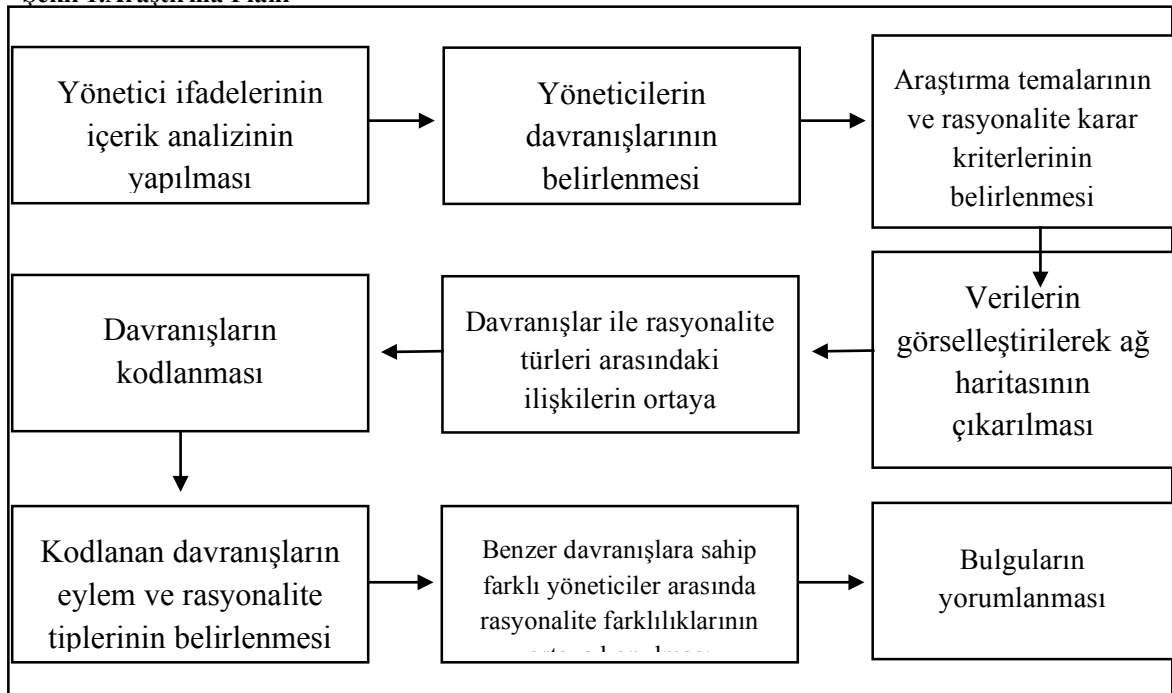
Elde edilen 132 davranış sırasıyla kodlanmış ve kod atanan her bir davranış Weber'in (1922) belirlemiş olduğu eylem tiplerine göre sınıflandırılmıştır. Ardından Weber'in 4 temel rasyonalite tipine göre kategorizasyon işlemi gerçekleştirilmiş ve bu bulgular Gephi adlı veri görselleştirme programına aktarılıp düzenlenerek numaralanmış davranışlar ve rasyonalite tipleri arasında oluşan ağ analizi gerçekleştirilmiştir. Bu ağ analizi aracılığıyla 5 yöneticiden elde edilen her bir eylem ve rasyonalite tipleri arasındaki ortaya çıkan ilişkinin ağ haritası çıkartılmıştır. Bu ağ haritası sadece rasyonalite ve eylemler arasında ilişkileri göstermekle kalmayıp yöneticilerin birbirlerinin eylemleri içerisindeki rasyonalitelere dair eleştirilerinin bulunduğu ek ağ haritaları bu analiz safhaları sonucu oluşturulmuştur. Son olarak araştırmanın yorumlama safhasına kadar ki tüm aşamalarda belirli bir rasyonalite tipinin yoğun olarak saptanma amacı güdülmeyerek gerçekleştirilen analizler sonucu elde edilen sonuçlara yönelik ağ haritası oluşturulup bulgular yorumlanmıştır.

Tüm bunlar ışığında elde edilen bulgular sırasıyla her bir yönetici nezdinde tanımlanıp yorumlanarak araştırma sonlandırılmıştır.

İçerik analizinin güvenilirlik düzeylerinin sağlanması amacıyla ise Yıldırım ve Şimşek'in (2013) Kirk and Miller'dan (1986) aktardığı, "gözleme bağlı güvenilirlik" testinden faydalanılmıştır. Bu test sayesinde elde edilen veya kullanılan veri setinin değerlendirilmesi için aynı zaman diliminde birden fazla araştırmacı tarafından teste tabi tutulması sağlanmıştır. Ayrıca nitel analiz güvenilirlik ve geçerlik kademeleri kapsamında verinin; inandırıcılık, aktarılabilirlik, tutarlılık ve teyit edilebilme süreçlerinin gerçekleştirilmesi için yine farklı araştırmacılar tarafından aynı zaman aralığında kategorize edilmiş verinin temel yapıtaşları incelenmiştir.

ARAŞTIRMANIN PLANI

Şekil 1. Araştırma Planı

LİTERATÜR İNCELEMESİ

Yönetici davranışları ile alakalı literatür incelendiğinde bu araştırma konusuyla ilişkilendirilebilecek örnekler bu bölümde sırasıyla gösterilmeye çalışılmıştır. Öncelikli olarak göze çarpan Stein'in (2013), narsistik liderlik davranışlarının problemleri hale gelmesiyle alakalı çalışmasında, yapıcı narsistik liderlik davranışlarının ileri aşamalarda örgütlere sorun yaratabileceğini Fuld dâhilinde tartışmaya açmıştır. Yine bu çalışmaya benzer şekilde, Swedberg (2010) Lehman Brothers'ın çöküşündeki güven yapısı ile alakalı çalışmasında, 2008 krizi boyunca Fuld'un otoriter yönetimini, saldırgan ve rekabete dayalı örgüt kültürüne dair bakış açısını ve diğer insanlardan izole şekilde kurup sürdürdüğü yaşam biçimine dair eleştiriler ile almış olduğu hatalı kararları incelemeye çalışmıştır. Yine buna benzer şekilde Appelbaum vd., (2012) Lehman gibi finans sektöründe bulunan Paulson & Co şirketinin kriz sürecince yaşanan benzer durumlar karşısında iki farklı

kurumun aldıkları farklı kararları inceleyerek olumlu bir örnek dahilinde, yönetici ekseninde sorunların tespiti ve bunlara dair gerçekleştirilen farklı reaksiyonları çalışmasında aktarmış ve bunlara bağlı olarak doğru yönetsel hamlelerin öneminin altını çizmiştir. McConnell (2012), çalışmasında Fuld yönetimi altındaki Lehman Brothers'ın şirketi iflasa sürükleyen hamlelerini inceleyerek, Fuld'un örgüt içerisindeki muhalefete rağmen gerçekleştirdiği agresif stratejileriyle yönettiği kurumu daha fazla riske maruz bıraktığını ortaya koymaktadır. Bütün bu çalışmaları destekler nitelikte görülebilecek Ghoshal'ın (2005) ses getiren araştırmasında, üst kademelerdeki yönetici davranışları içerisinde gözlemlenen açgözlü davranışların bu şirketler içerisinde birçok etik ve formel yapıya zarar verdiğine dair söylemlerinin gösterdiği üzere bu davranışların sıradan bir birey davranışları ile ciddi bir farklılığı görülmesi de gerek bulunulan konum gerekse etki alanı itibariyle daha farklı bir perspektif dahilinde incelenmesi gerektiği düşünülmektedir.

Ayrıca örgütsel davranış alanıyla ilişkili olarak Townley'nin (2002), Weber'in rasyonalite tiplerinin örgütsel değişim üzerinde etkilerinin incelendiği bu çalışmada; örgütsel değişim kapsamındaki çatışma sonucu örgüt içerisindeki üyelerin 4 temel rasyonalite tipi çevresinde ne şekilde organize oldukları bu araştırma kapsamında açıklanmıştır.

Thomas'ın (2012), Eleştirel rasyonalist perspektiften kredi krizini incelediği *Philosophy of Management* dergisinde yayımlanan çalışmasında, bu araştırma için faydalı görülebilecek hususlar ortaya koymuştur. Bu çalışma aracılığıyla Birleşik Krallık içerisindeki önemli bankaların üst yönetimindeki kişilerin kararlarının krizin dönüşmesindeki etkilerini tartışmaktadır. Schefczyk'nin (2012) finans sektöründeki kritik konumlardaki kişilerin davranışlarında sorumlu sayılmadıkları “muafiyet perspektifine” dair eleştirilerde bulunarak akademik düzlemde bu kişilerin davranışlarının yaratacağı etkileri ve bunlara bağlı sorumluluklarının önemini göstermeye çalışmasında göstermeye çalışmıştır.

2008 Finansal Krizi dâhilinde yöneticilerin davranışları gerek davranışsal ekonomistlerce gerekse sosyologlar tarafından birçok teori aracılığıyla anlaşılmaya çalışıldığı ortaya konulan araştırma ve tartışmalar ile göz önüne serilmektedir. Öyle ki bu krize ciddi etkileri olmuş yöneticiler yukarıda bahsedilen araştırmacılar tarafından ortaya konmaya kalmayıp dünyaca ünlü basın yayın kuruluşlarında 2008 Finansal Krizi'nin “suçlamaya değerler listesi”, “erimenin ortasındaki 25 kişi” gibi başlıklar içerisinde bu kişilerin konumları yarattığı ekonomik etkiler açıklanmıştır (Neate, 2012). Yine bu duruma benzer şekilde bu araştırmanın nitel analiz dâhilinde incelenen kamuya açık duruşmalarda, bu isimlerin öncelikli olarak dinlenmesi etki alanları itibariyle kritik bir öneme sahip olduklarını ve davranışlarının incelenmesi amacıyla araştırmalara dâhil edilmesi gerektiğini gösterebilmektedir. Bu amaç doğrultusunda mikro ölçekte analiz edilebilecek eylemlerin, makro ölçekte yarattıkları etkilerinin anlaşılması ve bu bireylerin eylemlerinin ardında yatan rasyonalizasyonları anlama gayreti sebebiyle, Weber'in sosyoloji çalışmalarından faydalanılması bu araştırmayı gerçekleştirmek amacıyla önemli görülmektedir.

Son olarak, Weber'in rasyonalite tipleri bu araştırmanın teorik temellerinden birini temsil etmektedir. Bu nedenle Weber'in *Ekonomi ve Toplum* (1922) adlı eserindeki ortaya attığı kavramlar ve tanımlamalardan ağırlıklı olarak faydalanılmıştır. Fakat Kalberg'in de (1980)

aktardığı üzere, Weber'in çalışmalarında rasyonalizasyona dair kavramlar ve rasyonalite tipleriyle ilgili kısa ya da net bir tanım ya da açıklama bulunmamaktadır. Bu tanımlama ve açıklamalar daha düzensiz görülebilecek bir şekilde Weber'in çalışmalarında belirli konular dâhilinde işlenmiştir (Kalberg, 1980). Bu noktada Weber üzerine kapsamlı çalışmalarıyla akademik çevrelerce kabul görmüş Kalberg'in (1980), Weber'in rasyonalite tiplerini ve rasyonalizasyon süreçlerini ayrıntılı şekilde açıkladığı çalışması bu araştırmada temel alınmıştır. Kalberg'in (1980) bu eseri içerisinde ortaya koyduğu rasyonalite tiplerinin tanımlamaları, limitleri, farklılıkları ve ilişkileri gibi birçok süreç bu araştırmanın teorik aşamasında kullanılmış ve özellikle bu araştırmanın yöntem kısmındaki yöneticilerin eylemlerinin incelenmesi safhasında içerik analizinin tasarlandığı teorik dayanak olarak katkı sağlamıştır.

BÖLÜM 1. 2008 ABD FİNANSAL KRİZİ

1.1.Mortgage Kavramı

2008 Krizinin temel dayanaklarından biri olan mortgage kavramı incelendiğinde “Mort” Taşınmaz anlamına, “Gage” ise, Almanca sağlanan söz karşılığında verilen depozit anlamına gelmektedir. Bu iki temel kavramı toparlamak gerekirse mortgage; belirli bir taşınmaz üzerine yapılan ipotek ile bu ipotek gözetilerek bankalar tarafından mortgage kredisi talep edenlere temin edilen borç olarak tanımlanabilir (Coşkun, 2008).

Türkiye’de ise İpotekli Konut Finansmanı Sistemi olarak kullanılan bu kavram en temel seviyede alınacak borç karşılığında sağlanan bir teminat karşılığında belirlenmiş bir taşınmaz satın almayı planlayan kişiler için oluşturulan bir kredi sistemi bütünü olarak görülmektedir. Bu sistem aracılığıyla alınabilecek mülkler; ev, apartman, arazi ve arazi üzerindeki kullanım ve maddi yönetim hakları olabilir. (Çalışkan, 2006)

Özellikle ABD’de türevleştirilmiş halde de değerlendirilen mortgage sisteminin var olduğu sistem “birincil ve ikincil piyasalar” adı altında işlemektedir. Bunları incelemek gerekirse;

Birincil piyasalarda temel süreç; belirli bir taşınmazı satın almak isteyenler ile bu satın alınmada taşınmaz için kredi sağlayacak kurumlar arasında sağlanan piyasadır (Berberoğlu, 2009). İkincil piyasalarda ise hâlihazırda mortgage kredisi talep eden kişilere kurumlar tarafından bu kredilerin temin süreci tamamlanmış olup bu kredi gruplarının derecelendirilme sonucu ödeme gücüne göre puanlanıp sınıflandırılarak menkul kıymetleştirilmesi (securitization) sağlanmıştır. İkincil piyasa; bu menkul kıymetleştirme süreci sonrası paket haline getirilmiş bu kredilerin ve bu kredilere dayalı finansal türev ürünlerinin ticaretinin yapıldığı piyasa türü olarak tanımlanabilir. Bu piyasa aracılığıyla birincil piyasalara yeni mortgage kredilerinde kullanılmak üzere fon sağlanması ve türev ürünler piyasasındaki çeşitliliği artırarak pazarın büyümesine katkıda bulunduğu düşünülebilir. Genel olarak incelendiğinde bu piyasa birincil piyasaya bağlı olarak ortaya çıkmış görünse de birincil piyasadaki gelişmelerin ve büyümenin ikincil piyasadaki ticaret hacmine bağlı olarak önemli ölçüde etkilendiği varsayılmaktadır. Toparlamak gerekirse bu iki piyasada direkt ya da dolaylı şekilde birbirlerini etkiler halde mevcudiyetlerini devam ettirdikleri görülmektedir (Çalışkan, 2006).

1.2.Mortgage Sisteminin İşleyişi

Birincil piyasada gerçekleşen mortgage kredisi dağıtım sistemi en basit haliyle, satın alınacak taşınmazın değeri ve satın alanın ödeme gücü temel kıstas olarak ele alınmaktadır. Bu hususta taşınmazı satın almak isteyenler alım güçlerini göz önüne alarak mortgage veren kuruluşlara başvurarak belirli parametreler aracılığıyla derecelendirilip istenilen şartları sağladıkları takdirde krediyi alarak taşınmaza sahip olmaktadır (Berberoğlu, 2009).

Burada ki kriz başlangıcıyla ilgili ciddi görülebilecek durum ABD’de satın alınacak taşınmazın belirlenen bedelinin en az %25’lik kısmının taşınmazı satın alacak kişi tarafından temin edilmiş ve belgelendirilmiş olması gerekmektedir. Bu orana bağlı olarak mortgage kredisi veren şirketler bu miktarın %75’lik kısmına kredi ödemesi yapmayı

taahhüt ederken 2008 Finansal krizinde bu oran %99,3'lere kadar çıkmış bulunup mortgage kredisi kullanmak isteyenlerin çok düşük oranlarda kredi teminatı gösterdiği araştırmacılarca gözlemlenmiştir (Ferguson, 2010).

1.3.Mortgage'a Dayalı Menkul Kıymetleştirmenin Tarihsel Gelişimi

1970'li yıllara kadar uluslararası piyasalarda genel olarak; bankalardaki mevduatlar üzerinden faiz geliri, hisse senedi ticareti ve kamu-özel kaynaklı tahviller gibi finansal ürünlerden elde edilen kazançlara dayalı şekilde piyasalarda işlem yapılmaktaydı. Gerek teknolojik alanlardaki gelişim gerekse Amerika'da 1982 yılı itibariyle sağlanan deregülasyon süreci aracılığıyla; finansal piyasaların geleneksel temellere dayalı sistemi eksenini türev ürünlere dayalı menkul kıymetleştirme alanına doğru kaydıracağı düşünülmektedir (Vatansever, 2000).

Bu süreçlerin başlamasına önayak görülen temel adımın ise FNMA'nın (Federal National Mortgage Association) bir diğer adıyla "Fannie Mae" 1938 yılında kurularak ikinci el ipoteye dayalı menkul kıymetlerin al-sat işlemlerinin yapıldığı piyasa oluşturulmuştur. 1968 yılında ise bu ticari işlemlerin hacminin yetersizliğinden ötürü Fannie Mae ve Ginnie Mae olarak iki ayrı kuruluş haline getirilerek bu sorun çözülmeye çalışılmıştır. 1970 yılında ise bu piyasanın daha da geliştirilmesi amacıyla FHLMC (Federal Home Loan Mortgage Corporation) diğer adıyla Freddie Mac kurulmuş ve burada türetilen menkul kıymetler hükümet tarafından olağan dışı durumlarda geri ödeme garantisi altına alınmıştır. Bu süreçlerin ardından sırasıyla 1977 yılında Salomon Brothers ve Bank of America aracılığıyla devlet garantisi olmayan menkul kıymetlere yatırım yapılması teşvik edilmiştir. 1982 yılı itibariyle ise gerçekleşen deregülasyon hamleleri sayesinde yatırım bankalarının ipoteye dayalı menkul kıymetlerin ikincil piyasalarda daha esnek şekilde işlem yapması devlet eliyle teşvik edilmiştir (Coşkun, 2008). Geçen zaman zarfında özelleştirilmiş olan Fannie Mae ve Freddie Mac 2008 Finansal Krizi esnasında krizin derinleşmesini engellemek amacıyla kamulaştırılmıştır. Bu şirketler kamulaştırıldığında iki kuruluşun toplamda mevcut 5,1 trilyon dolarlık ipoteye dayalı kredi ve bunlara bağlı menkul kıymetin bulunması bu kuruluşların önemini ortaya koymaktadır (Erol, 2009).

1.4.Reagan ve Deregülasyon Dönemi

Birçok ekonomist, 1929 Büyük Buhranı sonrası devletlerin muhafazakâr ve denetleyici görülebilecek finansal kanunlara bağlı kaldığını belirtmekte iken 1980 sonrası liberal politikalara yakınlaşmaya başladığını ve bu sebeple piyasa esnekliğini arttırmak için deregülasyonların devreye girdiği ortaya atmaktadır (Ay & Uçar, 2015).

1981 yılına gelindiğinde ABD Başkanı Ronald Reagan dönemi itibariyle arz yanlı politikalar devreye alınıp; piyasalarda finansal serbestleşme, devlet müdahalelerinin azaltılması gibi hamleler bu amaçlar doğrultusunda gerçekleştirilmiştir. Bu sebeple 1929 yılında yaşanan Büyük Buhran'dan dolayı 1933 yılında çıkartılmış koruyucu nitelikteki Glass-Steagal Yasası'nın finansal kuruluşlar üzerinde muhafazakâr ve denetleyici etkilerine karşılık 1982 yılında Garn-St Germain Yasası çıkartılarak devletin varlığının

finansal kuruluşlar üzerindeki etkisi ve denetimi liberal politikalar doğrultusunda hafifletilmeye çalışılmıştır (Güzel, 2009)

2008 Finansal Krizi'nde temel görülebilecek etkenlerden biri olarak, yatırım bankalarının krizi derinleştirmelerini sağlayan süreçlerin başlangıç noktasını 1982 yılında çıkarılan Garn-St. Germain Yasası'nın olduğu birçok ekonomist araştırmalarında özellikle belirtmiştir. Özellikle Paul Krugman 2008 yılında başlayan bu krizin etkilerinin hala devam ettiğini bu krizin Reagan döneminde çıkarılan bu yasanın sebebiyet verdiğini iddia etmektedir. Bu yasa aracılığıyla bankalar, tasarruf ve sigorta fonları üzerindeki baskıların kaldırılması, bankaların sağladığı kredi üst limitlerinin gevşetilmesi gibi olanaklar sağlanmıştır (Güzel, 2009).

Deregülasyon Amerika'da bankacılık literatürüne türev yeni ürünlerin ortaya çıkmasını sağlamış bu ürünler piyasada karmaşık formatlara çevrilip dağıtımı gerçekleştirilmiştir. Özellikle 2008 krizinin temel noktası olarak görülen ipoteğe dayalı kredilerin menkul kıymetleştirilme süreci başladığında, eş zamanlı olarak deregülasyon sürecinin bu ürünlerin bilanço dışı ürünler olarak oluşturulmasına zemin hazırladığı ve bu sebeple bu ürünlerin incelenmesinin olanaksız kılındığı düşünülmektedir (Işık & Tünen, 2011).

Reagan dönemi boyunca uygulanan ekonomik hamlelerin bir diğer sonucu ise; vatandaşlardan alınan vergilere %30'luk bir vergi indirimi sağlanmıştır. Bu hamle sonucu piyasalardaki arzın artması planlanmış fakat 1981-1989 yılları arası ortaya önemli düzeyde bir bütçe açığı çıkmıştır. Oluşan bütçe açığının gelirlerde yarım trilyon dolarlık vergi geliri kaybına neden olması ve buna bağlı olarak 200 milyar dolarlık bütçe açığını ortaya çıkması engellenememiştir (Kovancılar, 2013). Bu durum 70'li yıllardaki Amerikan vatandaşlarının kazançlarının %10'luk dilimini tasarruf amaçlı saklarken 80'li yıllarda bu oran sifıra yakın düzeylere inmesine olanak sağlamıştır. Eş zamanlı olarak Japonya ve Çin'de hâlihazırda oluşan tasarruf fazlalığının bu ülkelerin merkez bankalarının rezervlerinde artışa sebebiyet vermesi ve ilerleyen yıllarda bu fonların Amerika'ya tahvil yatırımları olarak kaymasını sağlamıştır. Bu durum Amerika'da faiz oranlarının düşmesine ve bu fonların konut kredilerinde değerlendirilmek üzere piyasada değerlendirilmesine ve konut kredi piyasalarının daha da genişlemesine sebep olmuştur. Son tahlilde bu vergi indirimi mortgage piyasasına dayalı finansal ürünlere dış piyasalardan daha fazla fon kaymasını ve krizin gerçekleştiği süreçte ekonomik hacminin daha fazla büyümesine ve zararın daha büyümesine sebebiyet vermiştir (Güzel, 2009).

Özetlemek gerekirse Reagan döneminde uygulanan gerek deregülasyon süreci gerekse diğer ekonomik yaptırımların yarattığı finansal seviyede denetimsizlik ve yaptırımların olmaması yatırım bankaları, tasarruf ve sigorta fonları gibi kuruluşlara saptırıcı bilgi, yüksek riske dayalı ticaret ve gayri ahlaki hamleler gibi yanlış yönetsel hamlelere önyak olduğu bu krizin araştırmacıları tarafından iddia edilmektedir. Devlet kontrolünün zayıflaması ve ekonomik olarak kırılma yapı piyasalardaki kırılmağa etki sağlamıştır. Tüm bu olaylar, 2008 krizinin yayılmasına derinleşmesine ve küresel ölçekte ciddi etkiler yaratmasına dair nedenlerinin irdelenmesinden önce bu süreçlerin anlaşılması araştırmacılar tarafından önemli görülmektedir (Kırcı, 2016).

1.5.Finansal Krizin Temel Sebepleri

1.5.1.İpoteğe Dayalı Kredilerin Menkul Kıymetleştirilmesi

Önceden de bahsedildiği üzere 1977 yılında Lewis Rainieri öncülüğündeki lobi faaliyetleri aracılığıyla mortgage ürünlerinin finansal piyasalarda işlem görecektürer paketler haline getirilerek yatırım bankalarına yeni fonlama kaynakları yaratılmasının yolu açılmıştır. Bu noktadan sonra meydana gelen finansal gelişmeler standart konut kredisi sisteminin yerine daha kazançlı ek bir sistem ortaya çıkarmıştır. Geleneksel mortgage sisteminde mortgage kredisi sağlayan kuruluş tarafından ödenecek kredi miktarı belirlenip bu krediyi talep eden kişiye kredinin toplam faizleriyle beraber ödeme planı çıkarılmaktadır. Bu ödemeler krediyi alan tarafından ödemelerin tamamlanacağı tarihe kadar ödenmesiyle klasik bir şekilde işlenmekte elde edilecek gelir ve kazançlar net bir şekilde ortaya konmaktaydı. Bu aşamalar incelendiğinde bu süreçte temel öğeler: kredi talep eden, aracı kuruluş ve ticari banka olarak yer almaktadır (Bocutoğlu, 2014)

Ancak özellikle 90'lı yıllara gelindiğinde ABD'de Gramm-Leach Bliley yasasının uygulanmaya başlayıp ekonomik olarak muhafazakâr nitelikteki Glass Steagal Yasasının tamamıyla kaldırılmasıyla kamusal denetim yoksunluğundan dolayı hareket alanı kazanan finansal kuruluşlar ipoteğe dayalı menkul kıymetleştirme sürecini daha da genişletip bu türer ürünlerin yayılmasına hız kattıkları düşünülmektedir. Bu türer ürünler içerisinde ipoteğe dayalı menkul kıymetlerin (Mortgage backed securities) çalışma prensibi ise yukarıda bahsedilen mortgage kredisinin talep eden kişiye temininin sağlanmasından sonra bu krediler ödeme kalitelerine göre paketlenerek yatırım bankaları aracılığıyla bir devlet tahviline benzer şekilde satılmıştır. Mortgage kredilerinin paketlenme işlemi başlangıçta, kredilerin ödemelerini yapan kişilerin ödeme güçlerine göre aldıkları derecelere göre AAA, AA ve BBB gibi gruplar içerisinde sınıflandırılıp dilimler haline getirildikten sonra kıymetli kâğıtlara dönüştürülmüş ve "teminatlı borç yükümlülüğü" olarak (Collateralized Debt Obligation) piyasalarda tekrar yatırımcılarla buluşturulmuştur. Bu süreçler incelendiğinde ise: krediyi talep edenlerle, aracılar ve mortgage kredisi dağıtan kuruluşlar dışında ek olarak bu kıymetli kâğıt statüsüne dönüştürülmüş olan CDO'ları satın alan yatırım bankaları ile bu ürünlere yatırım yapan kuruluşlar da devreye girmiştir (Kindleberger & Aliber, 2017).

Bu menkul kıymetleştirme süreci sonucu meydana gelen CDO'ların piyasalarda bu denli yayılmasının ve genişlemesinin temel sebeplerinden biri olarak klasik mortgage kredilerinde kredi temininden sonra kredi kuruluşlarının dağıttığı kredilerini 20-30 yıl gibi uzun vadede tahsilatı yapılmaktayken, bu türer ürünler daha kısa vadede daha fazla kazanma olanağı sunmaktaydı. CDO dilimleri içerisinde elde kalan kredi dilimlerinin ödeme riski derecelerine göre yeniden paketlenerek CDO'lar halinde piyasaya dağıtılmasıyla kredilerin başlangıç seviyesindeki geliri sağlanabiliyor ve bu elde edilen tutarlar yeni CDO'ların temininde ek fon olarak geri dönebiliyordu (Akarçay, 2016).

Kazanç açısından, aracı kuruluşlar sattıkları mortgage kredisi başına belirlenmiş komisyonlarını alırken yatırım bankaları ise bu mortgage ürünlerinden ortaya çıkararak

sattıkları CDO'lerden satış başına komisyon gelirin e sahip durumda idiler. Bu durum insanlara ne kadar mortgage kredisi dağıtılsa piyasa da bir o kadar türevleştirilecek finansal ürün yani kazanılacak yeni komisyon anlamına gelmesini sağlamıştı. Tam bu noktada yüksek ödeme gücü içeren CDO'lar piyasalarda tükenme noktasına gelmiştir. Bu durum, bankaların ve aracı kurumların daha fazla komisyon elde etmek için yeni mortgage kredileri içeren CDO'lara ihtiyaç duymasını sağlayarak daha fazla kredi dağıtımını sağlanması amacıyla; piyasada yanlış bilgiye, ahlaki sapmalara, çıkar çatışmalarına ve bunun gibi etik dışı sayılan davranışlara dayalı hamlelerin ciddi oranda artmasına neden olmuştur (Bocutoğlu, 2014).

Açıklamak gerekirse ödeme düzeylerine göre 4 veya 5 parçaya dilimlenmiş CDO'lar sırasıyla AAA BBB CCC gibi puanlarla sıralanmış olup en tepedeki AAA puanlı yüksek ödeme gücüne sahip ipoteğe dayalı menkul kıymetler daha güvenli olduğundan düşük faiz getirisine sahipken dereceleri düşükçe faiz oranları artmaktaydı. Yatırımcılar buradaki risk oranlarına göre bu CDO dilimlerinden satın almakta tam bu noktada ise piyasada dilimlendirilecek yüksek derecelere sahip CDO'lar azalmış bu durum ödeme gücü düşük kişilere ve belirli bir dönem sonra neredeyse ödeme gücü olmayan kişilere mortgage kredileri verilip bunların menkul kıymetleştirilmesinin sağlandığı iddia edilmektedir. Bu dilimlenmiş kredilerin derecelendirme kuruluşlarından yüksek dereceli yani ödeme gücü yüksek krediler olarak nitelendirilip AAA notu alarak piyasadaki yatırımcılara bu ürünlerin dağıtıldığı gözlemlenmiştir (Kindleberger & Aliber, 2017).

Mortgage sistemi ve buna bağlı finansal yapılarda yalnız büyük ölçekli şirketlerin yönetim düzeyinde sorun yaşanmamış en üst kademededen en alt kademeye kadar birçok suç niteliğinde durum gözlemlenmiştir. Özellikle üst kademelerde mortgage temelli yeni CDO ihtiyacı, alt kademedeki aracı kuruluşların ve mortgage simsarlarının işlem başına alınacak daha fazla komisyon için üst kurumlara bireylerin gelir durumları, kredi geçmişleri ve varlık bilgileri gibi veriler hakkında yanlış, eksik ve yalan beyanlarda bulunmaları bu yaşananlara örnek olarak gösterilmektedir (Kindleberger & Aliber, 2017).

1.5.2.Kredi Derecelendirme Kuruluşlarının Süreçteki Rolü

2008 Finansal Krizi'nin derinleşmesinde önemli görülebilecek etkenlerden biri olarak, derecelendirme kuruluşlarının riskli finansal ürünlere ve finansal kuruluşların finansal yapılarına dair sağladıkları aslında doğru olmadığı ortaya çıkan yüksek (güvenilir) dereceler görülmektedir. Otoritelerce kredi derecelendirme kuruluşlarının temel fonksiyonlarından biri; doğruyu yansıtmayan ve düzensiz verilerin belirli parametrelere dayalı olarak incelemesi, denetlenmesi ve piyasaya sunulan verilerin yatırım yapılma öncesi değerlendirme kriterlerinden biri olarak alınmasını sağlaması olarak kabul edilebilmektedir (Oztürk & Gövdere, 2010; Stein, 2013; Appelbaum, Keller, Alvarez, & Bedard, 2012; The House Financial Services Committee, 2010; U.S. House of Representatives, 2008; Financial Crisis Inquiry Commission, 2010). Oluşturulan derecelendirmelerde doğruyu yansıtmayan veriler kişilerin ve kurumların yanlış değerlendirmeler yapmalarını sağlayacak olup yatırımlarının riske girecek olması anlamına gelmekteydi. 2008 Finansal Krizi yayılmaya başladığı süreçte bu kurumların

geçmişte ki hatalı değerlendirmelerinin ne denli sonuçlar yarattığı ortaya çıkmıştır. Tüm bunların gerçekleşmesinde önyak olduğu düşünülen durumun bazı yapısal düzenlemeler sonucu olduğu düşünülmektedir. Bunlardan birini incelemek gerekirse, krizden önemli bir süre önce, yatırımcılar ipoteğe dayalı finansal ürünleri satın alırken; yatırım yapacakları ürüne dair kredi risk derecelendirme raporlarının ödemelerini derecelendirme kuruluşlarına kendileri yapmaktaydı. Ortaya çıkan risk/getiri oranına göre ise bu ürüne yatırım yapıp yapmayacaklarına karar vermekteydiler. Fakat daha sonra yapılan düzenlemeler sonucu, menkul kıymetleştirmeyi yapan kuruluşların kredi derecelendirme kuruluşlarına ödemeyi kendileri yaparak bu ürünlerin derecelendirmelerinin yapılmasını yine bu bankaların sağlamasının piyasada etik sorunlar yarattığı iddia edilmektedir (Akarçay, 2016). Bu etik sorunlar özellikle derecelendirme kuruluşlarının kurumsal düzeydeki müşteri portföylerini ellerinde tutmak ve pazar oranlarını arttırma amacıyla kendilerine incelenmek için gönderilen menkul kıymetlere yüksek puanlar vermelerini sağladığı iddia edilmektedir. Yüksek riske sahip ürünlere güvenli şekilde yatırım yapılabilir derecelendirmeleri yaparak yatırımcılara hatalı bilgiler sunulması bu ürünlerin piyasada artmasına ve krizin daha da yayılmasını sağladıkları araştırmalar sonucu ortaya çıkmıştır (Bocutoğlu, 2014).

1.5.3.Kaldıraç Üst Limiti

A.B.D.'de belirli bir tarihe kadar finansal piyasalarda işlem gören bir şirketin devlet aracılığıyla belirlenen kaldıraç üst limiti şirketin sermayesinin en fazla 30'da 1 olarak belirlenmiştir. Fakat 28 Nisan 2004 yılında bu kanun değiştirilmiştir. Bu tarihe kadar o dönemde Goldman Sachs CEO görevini yürüten Henry Paulson'ın aracılığıyla oluşan lobi faaliyetleri A.B.D. Menkul Kıymetler ve Borsa Komisyonu, (SEC) 28 Nisan 2004'de toplanmıştır. Toplantı sonrası alınan kararlara göre; 30'da 1'lik kaldıraç oranının esnetilerek bankalara yüksek seviyelerde borçlanmanın yani başlangıç sermayelerinin çok üstünde borca dayalı işlemlerde bulunmalarının yolu açılmıştır (Ferguson, 2010). Bu gelişmeler ışığında, özellikle yatırım bankaları sahip oldukları menkul kıymetleştirilmiş mortgage dilimleri (CDO) aracılığıyla işlem hacimlerini olabildiğince genişletmeye çalışmıştır. Ortada piyasalara sunulacak AAA ve AA gibi yüksek dereceli CDO'lar kalmadığında bu CDO dilimleri yüksek riske sahip eşik-altı mortgage'larla doldurulup yine AAA gibi yüksek puanlarla derecelendirilerek satışa sunulması şirketlerin borca dayalı işlem balonunun daha riskli ve agresif şekilde genişlemesine yol açtığı düşünülmektedir (Krugman, 2007).

Kaldıraç faktörüne dair ek olarak Kindleberger ve Aliber (2017) olası bir finansal balonun patlaması durumunda bu piyasanın en kırılgan yapılarının; olabilecek en kısa sürede en hızlı büyümeyi sağlamış ve en fazla kaldıraç edinen yapıların olacağını iddia etmektedir. Buna kanıt olarak; 2008 yılında krizin başlamasına yakın dönemlerdeki gayrimenkul fiyatlarındaki düşüşe bağlı olarak Lehman Brothers'a ait menkul kıymetlerin gerek yatırımcılar gerekse diğer fonlar tarafından satılmaya başlanması ve Lehman Brothers'ın oluşturduğu mortgage'a dayalı menkul kıymetlerin satın alınmamasına başlanmaması da şirketin iflasa giden sürecinde katkıda bulunduğu düşünülebilir.

1.5.4. Etik Dışı Davranışlar ve Ahlaki Sapmalar

2008 Krizi'ne neden olan birçok etken incelendiğinde, insan faktörüne ve buna dayalı ahlaki sapmaları ortaya çıkaran davranışların krizin bu ölçekte derinleşmesine neden olduğu düşünülmektedir. Bu davranışların tohumu olarak görülebilecek kanuni kolaylığın araştırmacılar tarafından Reagan dönemindeki eylemler sonucu ortaya çıktığı iddia edilmektedir. Özellikle Reagan dönemi itibariyle başlayan liberal odaklı nitelendirilen deregülasyon süreciyle finansal kurumlara eylemsel esneklik sağlanması amaçlanmış ve bu durum arza dayalı ekonomi olarak tanımlanmıştır. Arza dayalı ekonomi modelinin ilerleyen yıllarda, bütçe açığı oluşmasına ve devlet giderlerindeki büyük düşümlere neden olması ve bu kötü gidişatın düzeltilmemesi sonucunda ise bu teoriye karşıt eleştirileri ortaya çıkmıştır. Bu ekonomik olayların yaşandığı esnada ABD'de finansal piyasa genişlemiş kamusal yaptırım ve denetim gücü bu şirketler üzerinde etkisini lobcilik ve kanuni hamleler ile 1999 yılı itibariyle GSA'nın kaldırılmasıyla kaybetmiştir. (Mahoney, 2016)

Kanuni olarak esnekliği elde etmiş finansal kuruluşlar; daha fazla pazar payı, kazanç maksimizasyonu, türev ürünlere dayalı agresif yatırımlarda bulunmuşlardır. Yönetici ve aracı düzeyinde ise; yanlış bilgilendirme, daha fazla işlem komisyonu elde etmek için yüksek riskli ürünleri güvenli ürünler olarak piyasaya sürülmesi, mortgage aracılarının daha fazla satış komisyonu elde etmek için gayrimenkullerin ödeme ve faiz oranlarında alıcıya yanlış bilgilendirme yapması gibi davranışlara yönelmesini ortaya çıkardığı iddia edilmektedir. Ek olarak Finansal kuruluşlarda standart bir maaş yerine ikramiyeye dayalı ödeme yapısı gereği 2006 yılında "Big Five" olarak bilinen beş büyük yatırım bankasının ikramiyelere ödediği miktar 36 milyar dolar bandına ulaşmıştır. Ayrıca kriz esnasında devlet müdahalesi gelmesine rağmen bu ikramiyelerin dağıtmaya devam edildiği gözlemlenmiştir. Yüksek miktarda ikramiye elde etme amacıyla yapılan etik dışı olarak nitelendirilen hamleler daha fazla para kazanma içgüdüsüyle yüksek düzeyde risk alınmasını sağlayarak krizin önemli bir unsuru haline gelmiştir (Bocutoğlu, 2014).

Son olarak, ABD'de yaşanan diğer krizlerde olduğu gibi devlet müdahalesinin piyasalarda er ya da geç geleceğinin düşüncesi hâkim olduğu, yapılan araştırmalar ve ifadeler sonucu ortaya çıkmıştır. Geçmişte yaşanan finansal krizlerde FED müdahalesinin gerçekleşmesi üst düzey yöneticilerde yüksek riske sahip finansal ürünleri "güvenli" dereceler altında satılmasında etkisinin olduğu düşünülmektedir. Bu kurtarıma düşüncesinin bu bireylerin daha fazla riskli işlem içerisinde bulunarak etik dışı ve irrasyonel davranışlar içerisine girmelerine katkı sağladığı araştırmacılar tarafından varsayılmaktadır (Işık & Tünen, 2011).

1.6.2008 Finansal Krizin Başlangıcı

Kindleberger ve Robert Z. Aliber'e göre (2017) finansal balonlar, büyüme istikrarını kaybeden borçlanmaya dayalı finansmanın sonucu olarak görülmekte ve bu borçlanma oranları düşüşe geçtiğinde varlık fiyatları üzerinde azalmalar meydana geldiği düşünülmektedir. ABD'de 2002 yılından 2006 yılına gelindiğinde konut fiyatları en üst noktasına ulaşmış olup bu taşınmazların toplam değeri 16 trilyon dolardan 23 trilyon dolar

bandına kadar ulaşmıştır. Bu rakamlar o dönem ABD'nin GSYİH'sinin %150'sine tekabül etmesi bu finansal balonun ne denli yükseldiğini kanıtlar niteliktedir. Fiyatlardaki bu ani yükselişin mortgage kredilerinin kolayca elde edinilmesinin ciddi bir katkısı sonucu olduğu araştırmacılar tarafından ortaya konulmaktadır.

Kriz öncesi ağırlıklı olarak ABD'de birçok otoritenin algısı gayrimenkul fiyatlarında bir düşme olmayacağı yönündeydi. Bu algının temel dayanağı olarak; bugüne kadar fiyatlarda düşme olmaması ve gayrimenkul sektörünün güvenli bir alan olduğuna yönelik yaygın kabuller öne sürülebilir. Yalnızca değişkenleri ve oluşumu gereği Büyük Buhran'da bu durumun aksinin yaşanması buna karşıt görüş olarak zayıf bir sav olarak kalabilmiştir. Fakat birçok finans çevresinin görüşlerinin aksine gayrimenkul fiyatlarında ciddi düşüşler başlayarak krizin ilk sürecinin başladığı belirtilmektedir. Taşınmaz fiyatlarında düşüş süreci başladığında bu durumdan ilk zarar gören kitle ise ağırlıklı olarak 2005 ile 2006 yılları arasında eşikaltı (yüksek riskli) mortgage kredileri aracılığıyla ev alan kişilerin olduğu gözlemlenmiştir. Önceden bahsedildiği üzere düşük gelire sahip alt gelir grubuna dağıtılan NINJA (No Income, No Job, No Asset) kredilerden faydalanmış kişiler ciddi zararlara maruz kalmıştır. Bu kişiler kredileri ödemelerini sağlayamadıkları takdirde piyasada oluşmuş yüksek gayrimenkul fiyatlarına bağlı olarak gayrimenkulleri satışa çıkarıp kredi ödemelerinin geri kalan kısmını kapatmaktayken gayrimenkul gruplarının değerlerinin düşmeye başlaması sonucu bu kişilerin bu taşınmazları elden çıkartamamalarına ve buna maddi zararlara sebep olduğu görülmüştür. Özellikle 2006 yılına gelindiğinde riskli halde bulunan bu mortgage kredilerinin ABD mortgage piyasasındaki toplam konut oranının %20'sine kadar ulaştığı ortaya konmaktadır. Gayrimenkul değerleri düşmeye başladığında ise bu kişilerin ödeme miktarlarının konutlarının toplam değerini aşması sonucu ödemelerine devam etmeleri ya da konutu zararına satışa çıkarmaları veyahut ellerindeki taşınmazı hiçbir kuruluşa bildirmeden terk etmeleri gibi davranışlarda bulunmuşlardır (Kindleberger & Aliber, 2017).

Domino etkisi olarak nitelendirilebilecek bu aşamada; ödemelerini yapamayan bu alt gelir sınıfında bulunan bu kişilerin maddi durumlarına bağlı olarak gecikme faizleri meydana gelmiş ve bu durum krediyi veren kuruluşları da zor duruma sokmuştur. Borçlulardan geri alınan gayrimenkullerin tekrar satışa konmasına kadarki yaşanan süreçte evrak giderleri, gayrimenkullerdeki oluşan amortisman vb. gibi süreçler yüzünden kredi kuruluşları gayrimenkullerin toplam değerlerinin altında tahsilat yapmalarına neden olduğu gözlemlenmiştir. Bu süreçteki bir diğer husus ise eşik altı mortgage kredilerini (Yüksek riskli kredi türü) kredi kuruluşları elinde tutarken bu kredilerin menkul kıymetleştirilmiş versiyonlarının (CDO) ise finans kuruluşlarının ellerinde tutması piyasadaki bu kredilerin yönetim hakkına dair esas yetkinin kimde olduğuna dair yasal sorun oluşturmuştur. Bu durum kredi kuruluşlarının mortgage ödemesini yapamamış kişilerle ödeme planlarının esnetilmesine yani bu ödemelerin yapılandırılmalarına dair gerekli hamlelerin sağlanamamasını ve bu kişilerle uzlaşmaya varılamamasını sağlamakta önemli bir neden olduğu iddia edilmektedir. Eşik altı gruplara kredi dağıtımını kredi kuruluşları tarafından değil de finans kuruluşları tarafından sağlanıyor olması ve kredi kuruluşlarının kredilere yalnızca yönetsel açıdan yetkiye sahip olma durumu krizin başlangıcına yaklaşıldığında

ABD’de yüzlerce kredi kuruluşunun zarar veya iflas etmesine neden olmuştur (Krugman, 2010).

Krugman (2010), konut balonunun en kritik noktasının bu kredi kuruluşlarının iflasının olduğunu iddia etmektedir. Bunun sebebini ise bu balonun patlaması sonucu piyasada 8 trilyon dolara yakın bir kayıp yaşanmış ve bu kaybın 1 trilyon doları bu kredilerin dilimlendirilmiş versiyonlarına (CDO) yatırım yapan kişi ya da kuruluşlara ait olduğunu belirtmiştir. Buradaki önemli görülebilecek nokta bu 1 trilyon dolarlık kaybın gölge bankacılığa dayalı, yüksek kaldıraçta sahip ve bilanço dışı faaliyetleri yoğun olan finansal kuruluşların çöküşünü tetiklediği varsayılmaktadır.

Gölge Bankacılık, ABD’de 80’lerde deregülasyon süreciyle başlayıp 90’lı yıllarda GSA’nın kaldırılmasıyla yatırım bankalarıyla ticari bankalar üzerindeki çalışma alanlarının hatları ayrılmış bu kanunun kaldırılması özellikle yatırım bankaları *hedge* fonlar gibi oluşumlara büyük ölçüde esneklik sağlamanın ardından daha da etkinlik kazandığı varsayılmaktadır. Gölge bankacılık, devlet tarafından belirlenen standart bankacılık yasalarına bağlı olmayan, bilanço dışı işlemlere olanak sağlayan özetle denetimin ve kontrolün üzerinde etkili şekilde uygulanmadığı finansal kuruluşlar olarak düşünülebilir. 2000’li yıllara gelindiğinde gölge bankacılığın piyasa hacmi 2 Trilyon dolar seviyelerine ulaşmıştır. Gölge bankacılık ile ilgili belirtilen bir diğer önemli risk ise ticari bankalarda olduğu gibi banka mevduatlarına devlet tarafından sağlanan garantör statüsü sağlayan sigorta çeşitlerinin olmayışı krizin risk faktörünün artmasından dolayı derinleşmesindeki önemli etkenlerden biri olarak görülmektedir (Eroğlu, 2015).

Bu süreçler sonrası 9 Ağustos 2007 tarihine kadar birkaç kritik finansal sorun olmasına rağmen ABD hükümeti aracılığıyla bu sorunların yönetildiğini belirtmiş fakat bu tarihe gelindiğinde BNP Paribas adlı banka sahip olduğu fonlar üzerindeki para çekimlerini durdurarak krizin başlangıç adımı atılmıştır. Bu duruma bağlı olarak yatırım bankalarına tam tabiriyle belirli etaplarla toplu şekilde para çekimlerinde bulunulmuştur. Bu olay sonrası sırasıyla 330 milyar dolarlık bir kredi hacmi erirken ardı sıra aktif destekli ticari menkul kıymetlere dayalı kredi piyasası 500 milyar dolarlık bir kayba uğramış ve piyasadaki erime de devam etmiştir (Krugman, 2010).

15 Eylül 2008 tarihine gelindiğinde ise Lehman Brothers’ın iflas ilanında bulunması krizin bir diğer dönüm noktası olarak gösterilmektedir. Bunun öncesinde Mart 2007’de ABD’nin beş büyük bankasından biri olan Bear Stearns ve bazı *hedge* fonları iflaslarını ilan etmişler Bear Stearns’e FED 29 milyar dolarlık zehirli kâğıtlarını almak şartıyla JPMorganChase tarafından satın aldırılması şeklinde müdahale edilmiştir. Bu kuruluşların iflas süreçlerindeki ortak noktaları yüksek kaldıraç oranlarına sahip olmaları ve kriz süreci başladığında satacakları aktiflerinin yeterli düzeyde olmaması olarak görülmektedir. Ek olarak FED, önceden özelleştirilmiş olan Fannie Mae ve Freddie Mac’i vasi pozisyonunda satın almıştır. Piyasalarda Lehman Brothers içinde aynı düşünce temellenmeye başladığı iddia edilmiş olsa da Lehman Brothers bu destekler dışında kalmıştır. Bunun temel sebepleri göz önüne alındığında Lehman Brothers’ın çöküşte olan finansal durumu piyasa otoriteleri tarafından bilinmekteyken bu kuruluşun elindeki varlıkların değerlemesinin tam

olarak yapılamamasından ötürü yapılacak olası sermaye desteğinin de belirsiz kaldığı düşünülmektedir. Bir diğer husus ise FED'in politikaları gereği şirketlerin olası kötü senaryolar içerisine girdiğinde eninde sonunda ekonomik açıdan müdahale edeceği düşüncesine şirketlerin bağlı olmaması yani kurtarıcı rolünü üstlenmek istememesi Lehman'ın iflasına kadarki süreçte etkili olduğu varsayılmaktadır. İflasın ilan edildiği güne kadar FED'in desteğiyle şirketin İngiliz bankası Barclays'a satılması sağlanmaya çalışılsa da bu süreçte tamamlanamayıp iflas engellenememiştir. Bu süreçler incelendiğinde "Big Five" olarak gösterilen şirketler içerisinde neden yalnızca Lehman Brothers kurtarılmadı sorusu hala ekonomi çevrelerce tartışılmaktadır. Tüm bu tartışmalar ışığında Lehman'ın kurtarılmasına dair o dönemde üç temel model öne çıkmıştır (Kindleberger & Aliber, 2017).

Modellerden ilki JPMorgan Chase'in Bear Stearns'i satın alma modeline benzeyen bir süreç tekrarlanacak yani Lehman'ın 40 ila 60 milyar dolar arasındaki mortgage'a dayalı işlem gören zehirli atık olarak tanımladıkları menkul kıymetlerinin FED tarafından satın alınması şartıyla bankanın başka bir kuruluşa satışa sunulması planlanmıştır. Bu şekilde Lehman'da hissesi olan kişi veya kuruluşlara maddi bir geri dönüş yaratılarak toplam zararın telafisi sağlanmaya çalışılabileceği varsayılmıştır. Diğer model ile ABD Hazine Bakanlığı kapsamında çalışan Sıkıntılı Varlıkları Kurtarma Programı (TARP) aracılığıyla hisse başı değeri 1 dolara kadar inmiş olan Lehman hisselerinden 50 ila 70 milyon dolarlık bir kısmını satın alarak şirkete sermaye yapılandırması seçeneği düşünülmüştür. Son model olarak ise yine hazine aracılığıyla Fannie Mae ve Freddie Mac adlı önceden özelleştirilmiş kuruluşların tekrar satın alınması gibi Lehman'da tüm varlıklarıyla satın alınacak ve belirli bir zaman diliminden sonra şirket halka arz edilerek sürecin tamamlanması da planlanmıştır. Tüm bu modellere göre maliyet hesaplamaları değişkenlik gösterirken Lehman'ın kriz öncesi piyasa değeri 30 milyar dolar bandında ve 1'e 30 civarlarında kaldıraç oranına sahip olması bu şirketin varlığının 900 milyar dolar bandında varlığa sahip olduğunun göstergesiyken 870 milyar dolarlık toplam yükümlüğü mevcut olduğu gözlemlenmiştir. Bu durumun ABD ekonomisine yaklaşık olarak 60 milyar dolarlık bir maliyet yaratması hesaplanmıştır (Kindleberger & Aliber, 2017).

Tüm bu modeller FED ve ABD Hazinesi tarafından incelenip bir karara varılmış bu karar Lehman'a devlet müdahalesi yapılmaması olarak sonuçlanmış ve Lehman bu sürecin sonunda iflas etmiştir. Müdahale yapılmamasının gerekçeleri ise bu kuruluşa yapılacak olası desteklerin ilerleyen yıllarda daha büyük bir krize sebebiyet verme ihtimali öngörüldüğü resmi makamlar tarafından iddia edilmiştir. İkinci sebebi ise ABD Hazinesi ve FED'in piyasaya kurtarıcı görüntüsü vermeyerek şirketlerin ilerleyen yıllarda finansal kuruluşların ve bunların yöneticilerinin olası finansal problemlerde kurtarıma düşüncesi ile yüksek riskli ve agresif davranışlarda bulunmalarını amacıyla yapıldığı iddia edilmektedir. Bir diğer önemli görülebilecek sebep ise; Lehman'a yapılacak müdahale sonrası örneğin JPMorgan Stanley ya da Merrill Lynch gibi finansal kuruluşlardan insanların yaptığı yatırımlarını geri çekmelerini engellemek amacıyla Lehman'a müdahalede bulunmama kararının önemli bir etken olduğu düşünülmektedir (Kindleberger & Aliber, 2017).

Lehman'ın iflasının otoritelerce küresel ölçekte domino etkisi yarattığı buna kanıt olarak 15 Eylül'deki iflasından sonra dünyanın en büyük finansal kuruluşlarından biri olan AIG'nin birkaç gün sonrası iflasın eşiğine gelmesi bu görüşü destekler nitelikte görülmektedir (Kindleberger & Aliber, 2017). Lehman'ın iflasına geldiği süreçteki finansal yapısına benzerliklere sahip 300 mortgage bankasıyla 200 civarında ticari banka iflas etmiş ya da FDIC (Federal Deposit Insurance Corporation) tarafından kapatılmıştır. Bazı örnekler dışında bu kuruluşların yöneticileri pozisyonlarını ve malvarlıklarının büyük kısmını kaybedip finans piyasalarında mesleklerini icra edemeyecek duruma girmiş bulunmaları krizin yaşandığı sürecin önemli etkilerinden görülmektedir (Krugman, Bunalım Ekonomisinin Geri Dönüşü ve Küresel Kriz, 2010). ABD Hazine Bakanlığı'nın piyasadaki yaşanacak olası krizlerde kurtarıcı algısını kırabilmek için Lehman'a müdahale etmemesi ve bu durumun yansımaları olarak birkaç gün sonra AIG'nin iflas eşiğine geldiğinin farkedilmesi üzerine AIG'ye kurtarma hamlesinde bulunulması bazı otoritelerce ABD'nin bu senaryolar üzerine çalışılmış etkili bir politikası olmadığını dair tartışmaları alevlendirmiştir. Bear Stearns'e ve benzer finansal kuruluşlara yapılan kurtarma hamleleri sonrası Lehman'a bu müdahalede bulunulmayıp hemen ardından AIG'e kurtarmada bulunulması ABD Hazine Bakanlığının ve FED'in politikalarının etkisizliğini ve bu durumun piyasalarda paniğe ardından da çöküşe girdiğine dair kanıt olarak araştırmacılar tarafından gösterilmektedir (Krugman, 2010).

Lehman'a müdahalede bulunulmayıp özellikle AIG'ye müdahalenin gerçekleşmesinin önemli görülebilecek sebeplerinden biri AIG'nin elinde kredi temerrüt swapları (CDS - Credit Default Swap) denilen türev üründen ciddi miktarlarda bulundurması ve Lehman'ın iflasından sonraki birkaç gün içerisinde bu ürünlere sahip olanlara şirketin 14 milyar dolarlık bir ödeme yapacak olması görülmektedir. Dünyanın birçok ülkesinde hatırı sayılır operasyonlara sahip AIG'nin çöküşünün krizin ülke sınırları dışına yayılarak derinleşmesini ve öngörülemeyen sonuçlarını engellemek amaçlı eş zamanlı olarak ABD Hazinesi aracılığıyla müdahale edilmesi gerekli görülmüştür. (Krugman, 2010).

AIG'yi iflasın eşiğine getiren kredi temerrüt swapları (CDS) yapısı gereği bir sigorta poliçesi olarak görülebilir. 2008 finansal krizindeki gayrimenkule dayalı oluşturulmuş kredilere dayalı oluşturulan CDO'ların tekrar türevleştirerek meydana getirilmiş olarak tanımlanmaktadır. Kompleks yapılara sahip olan CDS'ler iki taraf arasındaki alım-satım işlemini endeks alan takas işleminin içerisinde bulunan düzenli mortgage ödemelerin aksamaması durumunda bu türev ürünün ödemesini alıcı tarafına geri ödeme taahhüdü sağlayan bir üründür. Özetle satın alınan CDS'in içeriğinde bulunan CDO dilimlerinin (Düzenli mortgage ödemelerinin CDO'ların içeriğini oluşturduğu göz önüne alınarak) yapılmadığı takdirde CDS'leri satın almış kişilere belirli poliçe ödemesi karşılığında geri ödeme yapılmasını sağlamaktadır (Karabıyık & Anbar, 2006). 2007 Yılı'nın 3. çeyreğine geldiğinde ABD'deki CDS piyasası hacmi 42,6 trilyon dolar bandına kadar ulaşmıştır. Bu noktada piyasanın büyüklüğü göz önüne de alınarak riskli mortgage gruplarının (subprime mortgage) ödemeleri aksamaya başladığı aralıkta bu ödemeleri içerisinde barındıran CDO'ların çöküşü başlamıştır. Ardı sıra yatırım bankaları geri ödeme yapamayacak hale gelmiş ve sırasıyla bu bankalar iflas ederek bu türev ürünler üzerine

sigorta poliçeleri oluşturan AIG'nin bu ürünlerin sigorta ödemelerini yapmakta güçlük çekip iflasa yaklaşması krizin bu şekilde dünyadaki birçok noktaya yayıldığı düşüncesini güçlendirmektedir (Işık & Tünen, 2011).

CDS'lere dair bir diğer önemli görülebilecek ayrıntı ise bu ürünlerin amacının toplam riski dağıtma olduğu düşünülmüş olsa da spekülatif yönde daha fazla kullanıldığı ortaya atılmaktadır. Piyasada işlem gören toplam kredi mevcudunun ödenmeme durumunda oluşacak miktarın ötesinde CDS'ler düzenlenmiş ve eş şekilde CDO'lar üreten finansal kuruluşların bu ürünlerin sigortalarını yani CDS'lerini de satın aldığı fark edilmiştir. Yatırımcı gözünden ise hem CDO'lara hem de CDS'lere sahip olan farklı kuruluşların yatırım yaptıkları şirketlerden CDO'ların erken geri ödemelerini talep ederek bu şirketlerin finansman zorluğu çekip çöküşe sürüklenmelerine etki etmişlerdir. Tüm bunlardan yola çıkarak bir yandan alınan CDO'lardan bir kazanç elde edilmeye çalışırken aynı zamanda sigorta poliçelerinden daha yüksek miktarda oluşan tazminatların edinilmeye çalışılması özetle iki yanlı bir sorun oluşmasını ve krizin yayılma sürecinin ivme kazandırdığına sebebiyet verdiği düşünülmektedir (Işık & Tünen, 2011). Örnek vermek gerekirse, AIG'nin kurtarıldığı süreç sonrası CDS sahiplerine 61 milyar dolarlık toplamda 160 milyara yakın bir ödeme yapılmıştır. Bu ödemeler içerisinde hâlihazırda CDO'ların piyasalarda satışını yapan yatırım bankası JPMorgan Stanley'nin kendi CDO ürünlerinin de içerisinde olduğu CDS'lerden 14 milyar dolarlık kısmını satın aldığı ortaya çıkmıştır. Özetlemek gerekirse; bankalar yüksek riskli dilimler içeren CDO'ları güvenli yani AAA sınıfı yatırım araçları olarak sunmuş aynı zamanda bu ürünlerin mortgage ödemelerinin aksaması durumunda devreye girecek olan sigorta poliçelerini yani CDS'leri satın alarak çift taraflı bir sorunun oluşumuna ciddi şekilde katkıları bulunmuşlardır (Ferguson, 2010).

Tüm bu yaşanan süreçlerden sonra dünyadaki birçok finans kuruluşunun iflası yaşanmış, ülkelerin büyüme değerlerinin yüksek oranlarda düşmesine bunlara bağlı olarak dünya üzerindeki ciddi etkiye sahip sayılabilecek ülkelerin ekonomilerinin daralma eğilimi göstererek işsizlik oranlarının artmasına neden olduğu gözlemlenmiştir. Oluşan bu kriz ortamında tüketime dair talep azalmış buna bağlı olarak arz da azalarak özellikle ABD menşeli başlayan bu sürecin ticari ilişkilerinin yoğun olduğu ülkelere sıçraması ardından bu durumun dünya genelinde bir durgunluk süreci oluşturduğu ekonomistler tarafından ortaya atılmıştır (Krugman, 2010)

1.7.Finansal Krizin Sonuçları

2008 Finansal Krizi'nin yarattığı etkiler sonucu Sorunlu Varlıkları Kurtarma Programı'nın (TARP) Wall Street'teki finansal kuruluşları kurtarma amacıyla araştırmacılara göre toplam harcanan miktarın vergi mükelleflerine 14 trilyon dolar civarında toplam maliyeti olduğu iddia edilmektedir. Özellikle ABD Hazinesi ve FED'in yaptırımları aracılığıyla dağıtılan fonlar kriz sonrası çökmüş ya da çökmenin eşiğine gelmiş şirketlerin yöneticilerinin ciddi düzeylerde tazminat ve bonus almaya devam ettikleri de gözlemlenmiştir. Tablo 1'de kriz esnasında ve sonrasında yöneticilerin aldıkları ücretler bu durumu destekleyici nitelikte görülebilir (Fisher vd., 2014)

Tablo 1. 2008 Finansal Krizi’ndeki Yönetici Kazançları

İsim ve Pozisyon	Kurum	Toplam Kurtarma Tutarı (milyar dolar)	Bonus	Toplam Yönetici Tazminatı (2007, 2008,2009 Yılları)
Joseph Cassano (Finansal Ürünler Yöneticisi)	AIG	181.8 \$	34 milyon \$	Bilinmiyor
Vikram Pandit (CEO)	Citigroup	373.7 \$	Bilinmiyor	91.2 \$
Robert Rubin (Yönetim Kurulu Üyesi)	Citigroup	373.7 \$	Bilinmiyor	91.2 \$
Ken Lewis (CEO)	Bank of America	63.1 \$	Bilinmiyor	68.9 \$
Jamie Dimon (CEO)	J P Morgan Chase	98.1 \$	Bilinmiyor	74.6 \$
Lloyd Blankfein(CEO)	Goldman Sachs	53.4 \$	Bilinmiyor	53.2 \$
John G. Stumpf (CEO)	Wells Fargo	38.4 \$	Bilinmiyor	52.6 \$
John G. Mack (CEO)	Morgan Stanley	35.9 \$	Bilinmiyor	44.7 \$
John Thain (CEO)	Merrill Lynch	16.8 \$	Bilinmiyor	30.7 \$

Not: Bu tabloda gösterilen yöneticiler artık bu pozisyonlarda görev almamaktadır. 2009 yılı sonu itibariyle raporlanan mevcut durum tabloda gösterilmiştir.

(Fisher vd., 2014)

Krizle alakalı kurtarma paketlerinin bir diğer önemli hamlesi ise FED’in bankalara dağıtmış olduğu 75 milyar dolarlık ödemedir. Bu ödeme aracılığıyla FED bankalardan bu paranın uzun vade ve düşük faizlerle dağıtılmasını talep ederek piyasalardaki ekonomik durgunluğun azaltılmasını planlamış fakat buna rağmen bankalar FED’den edindiği bu ödeneği talep edilen şekilde kullanmak yerine bu fonu tutarak kredi dağıtımını durdurmuş oldukları gözlemlenmiştir. (Amadeo, 2019)

Kriz tamamen bittiğinde fonlara yatırılmış olan 5 trilyon dolarlık emeklilik maaşı, birikimler ve bunlara dayalı tahvil değerinin yok olduğu ortaya atılmaktadır (Lewis, 2016). Ek olarak Mart 2007’den itibaren 15 milyondan fazla ABD vatandaşının insan işsiz kaldığı raporlanmış ve bu verilerin yalnızca ABD sınırları içerisinde yaşanırken küresel ölçekte de özellikle gelişmekte olan ekonomiler üzerinde ciddi etkiler yarattığı ve yaratmaya devam edeceği varsayılmaktadır. (Fisher vd., 2014)

Tüm bu süreçler tamamlandığında sırasıyla:

-Derecelendirme kuruluşları; Rekabet ve pazar payını kaybetmemek amacıyla özellikle riskli ürünleri yüksek puanlarla sınıflandırdıkları gözlemlenen Standart & Poor gibi kuruluşlar ABD Adalet Bakanlığı tarafından 5 milyar dolara yakın cezaya çarptırılmışlardır.

-Kendi türev ürünlerine karşı bahis yapmaktan ötürü (CDS'lerle kısa pozisyon) özellikle JPMorgan Chase ve Goldman Sachs sırasıyla 296.9 ve 550 milyon dolarlık cezalara çarptırılmışlardır (Collins, 2015)

Eylül 2009 ise Christine Lagarde'nin çağrısı üzerine İtalya, İspanya ve Almanya gibi önemli sayılabilecek ekonomilerinin de dâhil olduğu G20 ülkelerinin maliye bakanlık yetkilileri çağrılarak yapılan toplantılar sonrası hâlihazırda finansal kuruluşlarda bulunan yöneticilere dağıtılan banka ikramiyelerine düzenleme ve kontrol getirilmesi çağrısında bulunmuşlardır. (Lagarde, 2009)

2010 yılı itibariyle ise Avrupa Parlamentosu bu kararı yürürlüğe almış fakat ABD yönetiminin bu sürece dair bir yaptırımda bulunmadığı gözlemlenmiştir. Bu durumu destekleyici nitelikte 2009 yılında kurtarma programı olan TARP'dan faydalanan şirketlerden olan Morgan Stanley ve Goldman Sachs'ında çalışanlarına sırasıyla 14 ve 16 milyar dolarlık prim dağıttığı ileriye yıllarda ise bu rakamın daha da arttığı iddia edilmektedir (Williams, 2013).

Bu duruma ek olarak 2010 yılından itibaren herhangi bir yöneticinin 2008 yılında gerçekleşen kriz sürecindeki türev ürünlerin üretiminden değerlendirmesine ve satışına kadarki süreçte otoritelerce nitelenen hileli ve aldatıcı davranışlara dair yargı sürecinin gerçekleşmemesi de bu süreçteki yaptırım eksikliğine dair kanıt olarak görülebilir (Ferguson, 2010)

1.8.2008 Finansal Krizi ve Lehman Brothers

Lehman Brothers'ın iflası finans çevrelerince 2008 Finansal Krizinde birçok açıdan dönüm noktası olarak görülmektedir. Krizin küresel ölçekte yayılmasında; Lehman'ın yüksek riskli olarak nitelendirilen iştiraklerinin ve şirketin kriz öncesi belirlediği stratejik hedeflerinin bunda önemli bir payı olduğu ortaya atılmaktadır. Önemli görülebilecek etkenlerden biri 150 yıllık geçmişe ve deneyime sahip bir kuruluşun bu denli riske maruz kaldığı bir sürece girmesinde 2006 yılında aldıkları stratejik bir kararın yattığı iddia edilmektedir. Bu karar Lehman'ın salt menkul kıymetleştirme işinden uzun dönemli yüksek riske sahip menkul kıymetleri elde tutmaya başladıkları uzun vadeli stratejisi olarak görülmektedir. Kriz soruşturmacıları incelemeleri sonucu bu alınan karar üst yönetim tarafından tamamıyla desteklediği gözlemlenmiş olup Lehman'ın ileride borçlarının alacaklarını aşmasını sağlayacağı stratejik idam olarak nitelendirilmiştir. Mart 2006'da alınan bu karar Lehman'ın CEO'su Richard S. Fuld tarafından: "*Daha fazla kaldıraç ve risk içeren agresif büyüme stratejisine yeni bir adım*" olarak nitelendirilmiştir. Bu karar sonucu alınan risk limiti yüzde 50 oranında artırılmış ve Lehman buna bağlı olarak ilerleyen yıllarda mortgage ile ilgili varlıklarını neredeyse iki katına ulaştırarak 111 milyar dolarlık bir rakama ulaştırmıştır. 2008 yılına gelindiğinde ise ABD konut piyasasındaki genel fiyatlar düşmeye başlamasına rağmen, Lehman'ın mortgage'a dayalı menkul kıymetleri satın almaya devam ettiği ve yine kriz müfettişine göre bu noktada gelecekte yaşanacak olası zarar durumunu göz önüne alan çıkış senaryolarının düşünülmesi gerekirken üst

yönetimin bu durumdan kazanç elde etme gayesiyle bilinçli şekilde yatırımlarını ikiye katladıkları ortaya atılmaktadır. (McConnell, 2012)

Yine soruşturmacının raporuna göre Lehman'ın iflasının neden oldukları alışlagelmişin dışında bir durum olarak görülmektedir. Buna gerekçe olarak Lehman'ın yalnızca borçlarını ödeyemeyecek duruma girmesinden ziyade yoğun şekilde müdahil olup temel operasyonlarını dayandırdığı ticari mülk piyasası ve bunların içerisinde bulunduğu menkul kıymete dayalı ipotekli senet piyasasının hızlı bir şekilde çöküşünün şirketin konumunu daha güç bir pozisyona soktuğu iddia edilmektedir. (McConnell, 2012)

BÖLÜM 2.MAX WEBER VE RASYONALİZASYON

2.1.Rasyonel ve İrrasyonel Eylem

Eylem kavramı bireyde fayda sağlama hissini gerçekleştirmesinde önemli bir etken olduğu kadar ekonomik eğilim gösteren bir süreç olarak görülmektedir. Ekonomik eylem ise, eylemi gerçekleştiren kişinin kaynak yönetiminde dürtülerini hesaba katarak ekonomik amaçlarına yönelik davranışlarda bulunması olarak düşünülebilir. Açıklamak gerekirse amaç, araç ve yan etkenler gibi ekonomik eylemi oluşturan faktörlerin eylemi gerçekleştirecek olan bireyin zihninde fayda veya belirli çıkarlarına göre anlamlandırılması söz konusudur. (Weber, Ekonomi ve Toplum, 1922)

19. yüzyıl itibariyle özellikle Avrupa’da yaşanacak aydınlanma sürecine kadar Weber, insanoğlunun rasyonalitesinin rasyonel eylem için yeterli olmadığı ve gerekmediğini belirtmektedir. Elbette istisnai olarak günlük eylemler içerisinde araç rasyonel eylem olarak vuku bulan bazı eylemler bulunmaktadır. Aydınlanma öncesi toplum üzerinde baskın olduğu varsayılan dini öğelerin ve içerdiği ritüellerin tanrıdan saf bir iyilik edinimi için yapılması bu duruma örnek olarak açıklanmaktadır. Ek olarak Weber’in gözünde saf ticaret ilişkisinin kurban etme ve dua etme durumu ile benzerlikler taşıdığı iddia etmiştir. Buna göre iş adamının en verimli durum hesabıyla beraber kazanç elde edinimi amacı gütmeyen Weber kurban ve dua süreciyle aynı kimliğe sahip olduğunu düşünmektedir (Kalberg, 1980).

Max Weber Ekonomi ve Toplum (1922) adlı eserinde 4 farklı toplumsal eylem tipini ortaya atmıştır. Bunlar sırasıyla; **araç, değer, duygusal ve geleneksel** eylem olarak nitelendirilmektedir. Bu eylem tiplerinden **duygusal ve geleneksel eylem** tipi toplumların modernleşme hareketlerinin artmasına bağlı olarak tarihin ileri süreçlerinde doğrudan kökleşmediği belirtilmektedir. Yani toplumların modernleşmeye başladığı süreçlerinde ve sonrasında yapısal olarak yer bulamamış ve daha geri planda çağdaş dönem öncesi toplumsal katmanlar içerisinde yerleşmiştir. Bundan dolayı modern toplumlar üzerindeki rasyonalizasyon süreçleri değerlendirilirken eylem tipleri açısından yalnızca araç ve değer rasyonel eylemin değerlendirmeye alınması gerekli görülmektedir (Kalberg, 1980). Ek olarak bu eylem tipleri tam anlamıyla incelenmeden önce Brubaker’e göre, öncelikle bu eylem tiplerinin dayandığı rasyonel ve irrasyonel eylem kavramlarının ne olduğunu anlamak bu tipolojilerin daha iyi anlaşılmasına yol açabileceği varsayılmaktadır (Brubaker, 1984).

Rasyonel olmayan eylem, kişinin eylemlerinin kendi bilinci dışında ve birincil olarak bu eylemlerinden sorumlu olmadığı, alışkanlıkları aracılığıyla meydana gelmiş olan davranış türü olarak düşünülebilir. Rasyonel eylem ise bu durumun tam aksi şekilde bireyin gerçekleştirdiği eylemini kasti ve eyleme dayalı davranışlarının bilincinde olarak özetle bireyin düşünsel süreçlerinden kısmen ya da bütünsel olarak geçilip karara varılmış olan eylem tipi olarak kabul edilmektedir (Brubaker, 1984). Yine de bunlara ek olarak Weber rasyonel ve irrasyonel eylem arasında bir geçiş durumunun olduğunu iddia etmektedir. Örnek vermek gerekirse Weber’in iddia ettiği 4 toplumsal eylem tipolojisindeki geleneksel

ve duygusal eylem tipinin rasyonel eyleme dönüşebileceğini ve bu geçiş sürecinin devamlı olacağını düşünmektedir. Weber'in bu iddialarının dayanağı ise zaman ilerledikçe eylemin olduğunca rasyonelleştiği düşüncesidir. Buna göre öz bilinçten uzak kasti olmayan yani irrasyonel sayılan eylemler zaman içerisinde geleneksellikten uzaklaşarak büyük oranda rasyonelleşir. Toplumsal yapıların tamamıyla formelleşmesinin etkisiyle toplumun tüm katmanlarında yoğun bir şekilde oluşan rasyonelliğe dayalı düzenin özünde irrasyonel bir durum olacağını öngörmektedir. Bunun sebebinin ise insani tüm öğelerin yoğun formelleşme sonucu toplumsal denklemlerden çıkartılmasını görmektedir. Yoğun rasyonel temellere dayanan formelleşme ile oluşacak en üst noktada insan davranışlarının artık alışkanlıklar ve temel dürtüler sayesinde sürdürüleceği düşünülmektedir (Brubaker, 1984).

2.2.Max Weber'in Toplumsal Eylem Tipleri

Weber'in sosyolojik araştırmalarının merkezinde "**anlam**" kavramı bulunmaktadır. Burada anlam insan eyleminin çıkış noktası olarak görülmektedir. Bu kavram Weber'in araştırmalarında anlamlı eylem statüsünde değerlendirilmiş olup iki temel rasyonel eylem olarak belirtilmiştir. Rasyonel kalıplar içerisinde bulunan bu eylem tipleri **araç rasyonel (zweckrational)** ve **değer rasyonel (wertrational)** eylemlerdir. Bu iki eylem tipinde bireyin eyleme dair öz bilinci mevcut durumdadır. Bunlara göre anlamlı eylem öz bilince sahip olma ve kasti şekilde uygulanma perspektifinden rasyonel eylem olarak görülmektedir (Brubaker, 1984).

Weber'in ortaya atmış olduğu bu tipoloji aracılığıyla gerek modern gerekse geleneksel toplumların ve bu toplumlarda meydana gelen eylemlerin nedenlerinin analiz edilip anlaşılmasına çalışılması ve bunların geliştirilmesine dair önerilerin oluşturulması amacıyla bu dört toplumsal eylem tipi değerlendirme açısından faydalı bir araç görülebilir (Kalberg, Max Weber's Types of Rationality: Cornerstones for the Analysis of Rationalization Processes in History, 1980).

Weber 4 toplumsal eylem tipinin uygulamasının spesifik ve davranış hatları belirgin eylemler olarak nitelendirmektedir. Eylemin en temel düzeyde parçalı yapısına karşın Weber bu eylemlere giden süreçteki zihinsel düzenlemelerini ve modellemelerini incelemeye daha fazla önem verdiği düşünülmektedir. Çünkü bu modeller ve düzenlemeler dolaylı ve direkt şekilde kuruluşlar, örgütler, tabakalar, sınıflar ve gruplar gibi birçok sosyokültürel katmanda ortaya çıkmaktadır (Kalberg, Max Weber's Types of Rationality: Cornerstones for the Analysis of Rationalization Processes in History, 1980).

2.2.1.Araç Rasyonel (Zweckrational) Eylem

Eylemi uygulayacak olan kişinin amaçları doğrultusunda olası şartları da hesaba katarak en optimal şartlarda sergilediği eylem tipi olarak nitelendirilmektedir (Swidler, 1973). Bu eylem tipinde birey belirlediği amacı gözetip bu amacın sağlanmasında en uygun aracı seçip süreci zihninde rasyonelleştirerek eylem haline getirdiği iddia edilmektedir. Weber bu eylem tipinin modern toplumlarda daha fazla yer bulmaya başladığını düşünmektedir. Savaşta galip ayrılmak için gerekli hamleleri yapan komutan, kendi spor alanında başarılı olmak isteyen bir antrenör veya şirketinin pazar payını arttırmak isteyen CEO bu eylem

tipine örnek olarak gösterilmektedir. Bu rasyonel eylem tipini uygulayan kişi nezdinde eylem eğer gitgide yegâne değer haline geliyorsa bu eylem irrasyonel öğeler içermeye başlayarak değer rasyonel eylem (wertrational) eğilimi gösterebilir. Buradaki dikkat edilmesi gereken husus olarak eylemin tipinin değişmesinde nesnellikten öznelliğe yani bireyin edinmiş olduğu kendi iç değerlerine (iyilik, dini öğeler vb.) yönelim göstermesi olarak düşünülebilir (Kalberg, 2009).

2.2.2.Değer Rasyonel (Wertrational) Eylem

Değer rasyonel eylem tipine göre araç rasyonel eyleme nazaran **başarı elde etmenin ikinci planda görüldüğü bireysel, etik ve inanç değerleri gibi herhangi bir değer zincirine dair kavramların ağırlıkta olduğu düşünülmektedir.** Eylemi uygulayan kişi bu değerlerine göre uygun ve etkili araçları kullanarak yani benimsenmiş kişisel değerleri gözeterak eylemi gerçekleştirmeyi amaçlanmaktadır. Burada aktörün iç dünyasında oluşturduğu hedefin gerçekleştirilmesi ön planda olup eylemin tamamlanmasındaki süreçte alternatif araçları kullanmak seçenek olarak görülmemektedir. Onur, görev sadakati ve bireysel inançlar gibi kavramlar değer rasyonel eylemin temel öğelerinden görülmektedir. Bunlara örnek olarak bir askerin görevin gerçekleşmesi için kendini feda etmeyi göze alması veya batan geminin kaptanının gemisini terk etmemesi düşünülebilir. Burada önemli sayılabilecek bir diğer husus; bireyin benliğinin ve değer yargılarının oluşmasını sağlayan toplumun birey üzerinde oluşturduğu değerler bütünü de önemli nitelendirilmektedir. Buna örnek olarak idam cezası kanunlarında veya yapılarında bulunmayan bir toplumun, idam cezası barındıran ve bunu cezai olarak şart gören toplumların bu davranışını doğru veya anlamlı bulmaması durumunda olduğu gibi farklı toplumlar bağlamında değer rasyonel eylemler de karşı karşıya gelebilmektedir. Burada bu eylem tipinin rasyonel değer kazanmasındaki önemli sayılabilecek etken de yine eylemi uygulan aktörün bu değerlerin rasyonel olduğuna dair inancı ve buna bağlı yaptırımları olarak görülmektedir. Özetlemek gerekirse bireyin içinde bulunduğu toplumun yine bireyin rasyonellik yargılarının oluşmasını sağlayan o toplum içerisindeki yerleşik “değerlerin” yönlendirmesiyle bu değerlerin her toplumda farklı bir rasyonellik algısı oluşmasına sebebiyet verdiği varsayılmaktadır. (Kalberg, 2009).

2.2.3.Duygusal Eylem

Duygusal eylem bireyin bulunduğu duruma bağlı değişkenlik gösteren, bireyin duygularının sergileyeceği eyleme birincil şekilde etki etmesiyle oluşan eylem tipi olarak görülebilir. Değer rasyonel eylem tipi gibi belirli bir sistematığe dayalı olmayan toplumsal veya bireysel değer yargılarından ziyade anlık durumlara göre bireyin eylemde bulunmasını açıklayan eylem tipi olarak görülebilir. Bu noktada bireyin eylemde bulunmasındaki duygu kavramının belirli bir zihinsel rasyonelleştirme süreçleri bulunmadığından irrasyonel eylem statüsünde olduğu iddia edilmektedir. Duygu durumları eylemi uygulayacak aktörlerin gerek yetiştikleri ortam gerek ise buldukları konum gibi etkenler nedeniyle eylemin uygulanmasında kişiden kişiye değişkenlik göstermesini sağlamaktadır (Kalberg, 2009).

2.2.4. Geleneksel Eylem

Gündelik davranışlarda meydana gelen bu eylem tipine göre kişinin alışkanlıkları ve yoğun tekrarlamaları aracılığıyla meydana gelen eylem tipi olarak belirtilmektedir. Sabitleşmiş uyarıcılara karşı verilen standartlaşmış tepkiler sayesinde kişi bu eyleme zihnindeki klasik tepkilerini ortaya koymaktadır. Toplumsal öğeler aracılığıyla standartlaştırılan bu hamleler âdetler olarak görülebilir. Bu noktada birey eylem esnasında öz bilinci yerinde bir şekilde ve isteyerek bu eylemi uygulamakta ve bu eylemi gerçekleştirdikten sonra mutlu veya huzurlu olmak gibi duygu kalıplarını hissetmektedir. Bunlara ek olarak Weber bu eylem rasyonel öğeler içermeye başladığı takdirde bu eylem tipinin değer rasyonel eylem (wertrational) tipine eğim göstermeye başladığını iddia etmektedir (Kalberg, 2009).

Swidler (1973), duygusal ve geleneksel eylem tipinin alışkanlıklar ve duygular tarafından yönlendirilmesi nedeniyle bu eylemleri bilinçdışı olarak tanımlamıştır.

2.3. Rasyonalite ve Rasyonalizasyon

Weber'in çalışmalarında sıklıkla ifade edilen rasyonalite kavramı, bireyin eyleminin ardındaki düşünsel çeşitliliklerinin kategorizasyonunu sağlayan bir kavram olarak belirtilmektedir. Weber'in araştırmalarında rasyonalite ve rasyonalizasyon kavramlarının tanımlamaları ve ortaya çıkış şekilleri her ne kadar parçalı ve dağınık şekilde bulunsa da Kalberg'in Weber'in rasyonalizasyon ve rasyonaliteleri üzerine gerçekleştirdiği araştırmaları, bu parçalı ve dağınık yapıdan, odaklanmış bir eser ortaya koymakta ve bu suretle literatürde yol gösterici bir rol üstlenmektedir (Kalberg, 1980). Sosyal olguların temelinde görülen insanın doğası gereği irrasyonel olarak nitelendirilebilecek davranışları da içermesi sebebiyle rasyonalite kavramının irrasyonel olarak nitelenen davranışlar ile beraber incelenmesinin gerekliliği Weber tarafından savunulmuştur. Bu nedenle duygu etkenine bağlı oluşan irrasyonel olarak nitelendirilen eylemlerin, rasyonel davranış kalıplarının sınırlarının ve nedenlerinin sınıflandırılmasında katkılarının olması sebebiyle bu kavramlarla beraber incelenmesi gerekliliği savunulmaktadır. (Kalberg, 2009).

Rasyonalizasyon kavramının ise daha genel bir süreci temsil eden bir tanıma sahip olduğu varsayılmaktadır. Weber'den (1922) aktaran Swidler'a (1973) göre rasyonalizasyon sürecinin bütün sosyal kurumlar ve hayatın tüm katmanlarında yer aldığını belirtmiştir. Evrensel öğeler içerdiği belirtilen rasyonalizasyon kavramının; tarihsel gelişimden etkilenmiş olan hukuk, bürokrasi ve ekonomi vb. gibi toplumsal kurumların kavramsal dayanaklarının zaman içerisindeki değişimlerinin bütünü ifade eden bir tür sistematizasyon süreci olarak tanımlanmaktadır. (Kalberg, 2009).

Kalberg'in aktarımlarına göre Weber rasyonalizasyon sürecinin doğuya nazaran batıda daha fazla geliştiğini buna gerekçe olarak; doğu ülkelerinde geleneksel faktörlerin baskın gelmesinin rasyonel kalıpların oluşumunda engel olduğunu yani bu sistematizasyon sürecinin tam anlamıyla gerçekleştirilememesine yol açtığını belirtmiştir. Yine Kalberg Weber'in doğu araştırmalarındaki geleneksel öğelerin kendi içerisinde birtakım rasyonel durumlara sahip olduğunu iddia etmektedir. Dini geleneklerin önermiş olduğu davranış kalıplarının toplumsal hayatın rasyonel şekilde geliştirilmesine yardımcı olabileceği buna

dair ise Konfüçyanizm'in pragmatizm içermeyen davranışları barındırmamasının akılcı bir yapı olduğunu da belirtmesi örnek olarak görülebilir (Kalberg, 2009).

2.4.Rasyonalite Tipleri

Bireyin eylemlerine giden süreçteki zihinsel modelleri ve düzenlemelerinin belirlenmesinde araştırmacılar tarafından Weber'in önemli görülebilecek çalışmaları ortaya koymuştur. Weber'in açıkladığı bu zihinsel süreçler bağlantısız ve parçalı yapılara sahip gerçekliğin kavranmasında ve eylemlerin gerekçelerinin anlaşılmasında temel parametreler olarak literatürde yer almıştır. Weber'in araştırmalarının odağında bulunan önemli görülebilecek noktalardan biri olan rasyonalite kavramının incelenmesi amacıyla Stephen Kalberg Weber'in *Ekonomi ve Toplum* ve *Sosyoloji Yazıları* adlı eserleri üzerinden yapmış olduğu araştırmalara göre 4 temel rasyonalite tipinin mevcut olduğunu belirtmiştir. Bu rasyonalite tipleri sırasıyla; **Pratik, Teorik, Özsel ve Formel Rasyonalite** olarak tanımlanmıştır. Kalberg bu tiplerin toplumun başlangıcından medenileşmesine kadar ki zaman aralığında rasyonalizasyon süreçlerinin toplumun her kademesinde görüldüğünü iddia etmektedir. (Kalberg, 1980).

Rasyonalite tiplerinin eyleme dönüşmesi safhasında araç-rasyonel ve değer-rasyonel eylem olarak ortaya çıktığı varsayımı, bu eylem tiplerinin ilişkili olduğu medenî ve toplumsal süreçlerin bireyler üzerinde eyleme dair zihinsel modellemelerini ve bazı durumlarda "yaşam tarzlarını" içermektedir. Buradaki "yaşam tarzı" kavramı hayatın bütün süreçlerine etki eden yerleşik sosyokültürel süreçler olarak nitelendirilmektedir. Weber bu yaşam tarzlarının tam olarak çıkarılardan ziyade belirli değerlere dayandığını öne sürmektedir (Kalberg, 1980).

2.4.1.Pratik Rasyonalite

Bu rasyonalite tipinde belirtilen davranış kalıpları kişinin egoist ve faydacı beklentilerine dayalı bir şekilde meydana geldiği savunulmaktadır Genellikle gündelik yaşam içerisinde pratik-basit odaklı eylemler olarak uygulandığı belirtilmektedir. **Bu pratik amaçlara yönelik rasyonel eylemler olarak nitelenen bu rasyonalite tipinde amaca ulaşmayı sağlayacak olan araçlar en optimal düzeyde sergilenmektedir.** Rutin davranış kalıpları içerisinde bulunan bu rasyonalite tipi aracılığıyla içinden bulunulan her toplumun katmanlarına dayalı bir davranış sergilenmektedir (Kalberg, 1980). Burada ki önemli görülebilecek ayrım; bireyin içinde bulunduğu toplumun dayattığı davranış kalıplarını benimseyip bu kalıpların yarattığı kuralları kişinin basit nitelikteki rutin çıkarlarına göre uyarlaması bu kavramı özetler nitelikte görülebilir. Pratik rasyonaliteye örnek olarak, her gün düzenli bir şekilde aynı yoldan okula giden bir öğrencinin bu yolun yol kazası nedeniyle kapanması sonucu bu yolunu değiştirerek farklı bir rotadan okuluna ulaşmayı çalışması yani bu kişinin günlük hayatını kendi düşünsel sürecine göre şekillendirmesi örnek olarak görülebilir. (Kalberg, 2009).

-Bu rasyonalite tipi **araç rasyonel eylem** olarak gerçekleştiği belirtilmektedir (Kalberg, 1980).

2.4.2. Teorik (Entelektüel) Rasyonalite

Teorik rasyonalite tipi diğer rasyonalite tiplerine nazaran dolaylı yoldan eyleme etki eden özellikle zihinsel süreçler içerisinde yaşanan rasyonalite tipi olarak görülmektedir. Bu rasyonalite eylemden ziyade titizlikle oluşturulmuş zihinsel kavramlar aracılığıyla meydana gelen gerçekliğin bilinçli inşası olarak tanımlanmaktadır. Daha genel şekilde bütün soyut bilişsel süreçler ve bunların geniş kapsamlı aktif formları teorik rasyonaliteyi temsil etmektedir (Kalberg, 1980). Örnek gösterilmesi gerekirse; hayatın, toplumun ve bunun gibi birçok soyut kavramların içerisinde bulunan öğelerin birey nezdinde bilişsel kavrama sürecidir. Yine Kalberg'e (1980) göre, bu rasyonalite tipinde algılanan gerçeklik eyleme dökülmeden soyut şekilde zihinde oluşmakta ve şekillenmektedir. **Yine Kalberg'in aktarımına göre Weber teorik rasyonalitenin, tarihin ilk zamanlarından itibaren birey nezdinde doğa ve doğaüstü kavramların anlaşılması amacıyla insanın sistematik düşünme süreçlerinin, bu metafiziksel kavramları anlamaya çalıştığını ve bununla ilgili din insanların ve filozofların da bu kavramların anlaşılmasına dair zihinsel uğraşlarının bunu destekler nitelikte olduğunu iddia etmektedir.** Toplumun gelişim safhalarında uluslararası düzeyde devrimsel fikirlerin oluşmasına ön ayak olan insan veya insanlarda teorik rasyonalite aşamalarından yoğun şekilde faydalandıkları bu rasyonalite tipinin gücünü kanıtlar nitelikte görülmektedir (Kalberg, 1980)

Son tahlilde, saf bir şekilde pratik rasyonaliteyle uyumlu olan araç rasyonel eylemin aksine teorik rasyonalite düşünürlerin ve sistem yaratıcılarının “metafiziksel ihtiyaç” tan ve “bastırılmayan araştırma” kavramları üzerindeki bütünsel rutinlere ve hayatın karma etkinliklerine dair bir süreç olarak görülmektedir. Buradaki temel odak ise günlük hayatla uyumlu “anlam” arayışıdır. Teorik rasyonalite sürecindeki bir birey bu anlam arayışı aracılığıyla motive olmaktadır. Tamamıyla metafiziğe dayalı süreç içerisindeki temel soru ise: *“Eğer dünyanın bütün bir anlamı olmak zorundaysa bu anlam ne olabilir? Ve dünyanın bu anlama vereceği karşılık nasıl olacaktır?”* şeklinde oluşturulmaktadır. Son olarak Weber'e göre her zaman gerçekleşme de gerçekliğin birey zihninde yarattığı teorik çatışma düşünenin eylemine ve yeni zihinsel düzenlemelerine neden olmaktadır. Bu rasyonalite tipindeki temel odağın “dünya görüşü” kavramı olduğu varsayılmaktadır (Kalberg, 1980).

-Bu rasyonalite tipinin belirli bir rasyonel eylem tipinde ortaya çıkmadığı belirtilmektedir. (Kalberg, 1980).

2.4.3. Özsel (Substantive) Rasyonalite

Direkt şekilde bireyin eylemleriyle alakalı olan ve bireyin eylemine dair zihinsel modellerine etki ettiği belirtilen özsel rasyonalite, pratik rasyonalitedeki günlük rutinlerin çözümündeki araç rasyonel eylemlerden ziyade eylem öncesi yaşanan bilişsel süreçte kendi içerisinde geçmiş zaman, şimdiki zaman, gelecek zaman ve “değer postulatları” gibi parametreleri barındırmaktadır. Buradaki değer postulatları bireyin içinde bulunduğu toplumun etkisiyle veya diğer dış etkenlerin aracılığıyla sahip olduğu bakış açılarının oluşmasını sağlayan “değer kümeleri” olarak nitelendirilebilir (Kalberg, 1980). Bu

rasyonalite tipinde yoğun bir metodik süreç işlemekte ayrıca bireyin ve toplumun sahip olduğu değer postulatları eyleme dair bakış açısını belirlemektedir (Kalberg, 2009).

Var olan realiteye dair benzersiz standartlara sahip olan bu rasyonalite tipinde sınırsız bir ampirik süreç işlenerek, davranış kalıplarının seçilip, hesaplanıp var olan değer postulatları baz alınarak bu soyut süreçler eyleme dönüşmektedir. Bu süreçlerdeki bireyin bakış açısını belirleyen değer postulatlarının, eylemlere dair belirli bir prensip veya davranış kalıbıyla, bireyin sahip olduğu yaşam tarzının harmanlandığı düşünülmektedir (Kalberg, 1980).

Weber dünya toplumlarının her tarihsel döneminde var olduğunu belirttiği; örgütlerde, kuruluşlarda, küçük gruplarda, medeniyetlerde vb. gibi birçok toplumsal öge içerisinde bazı durumlarda tam olarak karşılık bulamasalar da değer postulatları denilen toplumsal kalıpların oluştuğunu ve benimsendiğini belirtmektedir (Kalberg, 1980).

Yine bu değer postulatlarının Weber (1922) tarafından sonsuz sayıda olduğu belirtilmektedir. Değer postulatların sonsuz sayıda olması Weber'in özsel rasyonalitesinde ciddi sayılabilecek bir yere sahip olduğu iddia edilmektedir. Bu sınırsız olasılık durumunu Weber "radikal perspektivizm" olarak tanımlanmıştır. (Çoklu bakış açısının değer postulatlarıyla mümkün kılınması) Weber'e göre özsel rasyonalite ve rasyonalizasyon süreçleri düşünceye dair yönelimler veya bakış açıları oluşturmakta ve her bakış açısı zihinde eylem öncesi bir değer yaratıp rasyonalizasyon sürecinin yönünü belirlemektedir. Özetlemek gerekirse her bir farklı bakış açısı farklı değer üretimi ve bu sebeple rasyonalizasyon sürecinin yönelimini, izleyişini ve buna dair anlayışı değiştirmekte ve yönlendirmekte olduğu varsayılmaktadır (Kalberg, 1980).

Yine Weber (1934): "Hiçbir şey kendi başına rasyonel değildir. Kimine göre rasyonel olan kimine göre rasyonel olmayabilir". "Bir şey kendi içinde asla irrasyonel değildir, sadece belirli bir... bakış açısından irrasyoneldir. İnanmayan için her dini yol irrasyoneldir, hedonist içinse tüm asketikler birbirinin ayınıdır." olarak ifade etmiştir.

Weber'in bu açıklamalarından yola çıkarak bir eylemin rasyonel ya da irrasyonel sayılmasının bakış açılarına göre değişkenlik gösterebileceğinden bahsedilebilir. Asketik bir bireyin davranışları hedonist bir birey açısından irrasyonel görülebileceği gibi yine asketik davranış kalıplarını benimsemiş biri tarafından bu davranışların rasyonel görülmesi buna dair örnek olarak açıklanmıştır. Buradan özsel rasyonalitenin bireyin sahip olduğu değerlerin davranışlarına yön vermesiyle eyleme dair amaç ve eylemin sonucu elde edilecek kazanımların belirleyici olması özsel rasyonaliteyi diğer rasyonalite tiplerinden ayıran önemli bir husus olarak varsayılmaktadır (Brubaker, 1984).

Weber yukarıda açıklanan durumun kaynağı olan değer postulatlarının hayatın her tabakasında kökleşmiş durumda olmasına dayandırmaktadır. Bu değer postulatlarının topluluklar içerisinde kendine dair rasyonalite ve rasyonalizasyon süreçlerinin olduğunu belirtmekte ve sahip olunan bu değer postulatları yine bu bireyler rasyonel olarak nitelendirilmektedir. Bu sebeple her toplum tabakası kendi değer postulatlarını temel alarak yaşayan üyelerini savunduğu ve diğer tabakalardaki üyeleri irrasyonel olarak nitelendirdiği iddia edilmektedir. Buradaki değer postulatlarına dair önemli görülebilecek ayrımı Weber'e

göre her bireyin eylemlerini sahip olduğu değer kümeleri adına şekillendirmesidir (Kalberg, 1980).

-Özsel rasyonalite yapısının içerdiği öğeler gereği değer-rasyonel eylem düzeyinde karşılık bulmaktadır (Kalberg, 1980).

2.4.4. Formel Rasyonalite

Diğer rasyonalite tiplerinin tarih ötesi yapılarının aksine formel rasyonalite hayatın tüm katmanlarıyla ve sanayileşmeyle ilişkilendirilmektedir. Buradaki önemli husus bu rasyonalite tipinin sanayileşme ile beraber toplumların hayatına girmesiyle ilişkili olduğu düşünülmektedir. Bu düşünceye göre sanayileşmenin bürokratik, hukuki ve bilimsel tabakalar üzerinde yarattığı baskınlığın formel rasyonalitenin gelişimine neden olduğu düşünülmektedir. Örneğin pragmatik, gündelik durumlarla ilgili pratik rasyonalite spontane şekilde araç-rasyonel eylem olarak gerçekleşirken, formel rasyonalite gücünü evrensel şekilde belirlenmiş kanunlar, kurallar, düzenlemeler ve deneysellikten almaktadır. Bu toplumlardaki ekonomik, yasal ve bilimsel alanların içerdiği yapısal katmanlarında bürokratikleşmenin baskın gelmesi sonucu eylem alanlarının sınırlarının netlik kazandığı düşünülmekte, özellikle Batı toplumlarının Doğu toplumları karşısında formelleşme sonucu öne geçtiği düşüncesi savunulmaktadır (Kalberg, 1980). Bu rasyonalite tipinde bireyin eylemini belirleyen kuralların, süreçlerin ve eyleme dair alınması gereken karar veya kararların hâlihazırda oluşmuş olan kurumsallaşmış yapının kendi içerisinden beslendiği düşünülmektedir (Kalberg, 2009)

Formel rasyonalitede kapsamında yaratılan yapı; kurallar, düzenlemeler, gelişigüzelikten uzak ve insani öğelerden kesin bir şekilde arındırılmıştır. Karar verme mekanizmaları tamamı ile bu düzen etrafında aynı şekilde insani yönlerden uzak tutulmaktadır. Weber'e göre bürokratik egemenlik formel olarak rasyonel görülmekte bunun nedeninin ise olası yapılacak eylemlerin sınırlarının ve meydana gelebilecek sonuçlarının bilgi ve birikimler aracılığıyla analiz edilerek rasyonelleştirilebileceğini düşünmektedir. Teknik açıdan bakıldığında evrensel şekilde oluşturulmuş yönetmelikler ve düzenlemelerden beslenen bürokratik egemenliğin, eylemlerin tam olarak rasyonel şekilde hesaplanmasına ve bu şekilde eylemin etkinlik düzeyinin artmasına neden olacağı öngörülmektedir. (Kalberg, 1980).

Yalın hesaplamaların ışığında meydana gelen formel rasyonalitenin yapısı bireyin hesaba katılmamasıyla kuralların ve kararların hükmünün varoluşu olarak görülmektedir. Tamamıyla rasyonel süreçler ve hukuki faktörlerin baskınlığı gözetilen bu rasyonalite tipinde özsel rasyonalitede bulunan değer postulatları formel rasyonalitede en üst düzey adalet şeklinde karşılık bulmaktadır. Formel eşit değerlere sahip kurallar ve kanunların gelişigüzel oluşmuş ya da oluşabilecek faktörlerin tamamını reddetmesi bireylerin niteliklerine ve endişelerine dayalı karar verme mekanizmalarının karşısında bir duruş sergilenmesi formel rasyonalitenin temellerinden biri olarak nitelendirilmektedir. Formel rasyonalitenin rasyonel olarak nitelenen süreçleri karizmatik lider türünü dahi bu süreçlerin dışında tutmaktadır. Tüm bu süreçlerin bütünü Weber tarafından "bürokrasinin ruhu"

olarak nitelendirilmiştir. Son olarak formel rasyonalitenin dayandığı kural ve kanunların oluşumundaki hesaplamalar tamamıyla bilimsel metotlar ışığında yapılması gerekli görülmektedir. Buna göre bu metotların dayanacağı işlemler ise; katı deneysel gözlem, sayısalştırma ve sistematik ölçümlendirme aracılığıyla tam tabiriyle laboratuvar ortamında sağlanmaktadır (Kalberg, 1980).

-Bu rasyonalite tipi yapısı gereği araç rasyonel eylem ekseninde bulunmaktadır. Bunun sebebi birey ve ona bağlı değişkenlerin tamamıyla eylem ve rasyonalite süreçleri dışında tutulması yani eylemin amacına yönelik önceden belirlenmiş ve direktif edilen kuralların ve düzenlemelerin yönlendirdiği bir eylem söz konusu olmasıdır (Kalberg, 1980).

2.5.Rasyonalite Tiplerinin Karşılaştırılması

Kalberg'in (1980) Weber rasyonaliteleri üzerine gerçekleştirdiği ünlü çalışmasında, 4 temel rasyonalite tipinde de mental süreçler aracılığıyla bilinçli olarak gerçekliğe hâkim olma çabasının altı çizilmektedir. Zihinsel modellemelerin sosyal eyleme dönüşü sebebiyle mental süreçler Weber'in temel ilgi alanlarından biri olarak kabul edilmektedir. Belirli durumlarda ise eylemin zihinsel düzenlemelerinin bireyin kişisel çıkarlarıyla olan yakın ilişkilerinin incelenmesi bu zihinsel modellemelerin anlaşılmasında bu konudaki araştırmacılar tarafından önemli görülmektedir. Yalnızca teorik rasyonalitede zihinsel modellemeler ve düzenlemeler genellikle açıklanamamaktadır. Bu rasyonalite tipindeki eylemin dolaylı yoldan gerçekleşmesi bu rasyonalite tipinin incelenememesine neden olduğu savunulmaktadır. Yalnızca formel ve özsel rasyonalite tiplerinin zihinsel süreçler ile sosyal eylem arasında oldukça kuvvetli ilişkiye sahip olduğu savunulmaktadır (Kalberg, 1980).

Buradaki eylemin bilinçli şekilde gerçekleşen zihinsel düzenlemelerinin temel gayesinin gerçekliği kavrama amacı olduğu varsayılmaktadır. Pratik ve formel rasyonalite tipleri temel olarak bireyin araç rasyonel eyleme dair kapasitesiyle ilişkili görülürken, özsel rasyonalitenin ise değer rasyonel eylemin yapısıyla yakın ilişkide olduğu belirtilmektedir. Teorik rasyonalitede ise önceden de bahsedildiği gibi soyut süreçleri içermesi ve direkt olarak eyleme etki etmeyen kademeleri içerdiği düşünülmektedir. Fakat teorik rasyonalitenin soyut-bilişsel yapısı gereği diğer 3 rasyonalite tipinin dolaylı yoldan bu rasyonalite tipinden etkilendiği belirtilmektedir. Bu rasyonalite tiplerinin teorik rasyonalite dışında birbirini takip etmediği yalnızca “meşru düzen” içerisindeki eylemin ya da eylemlerin normatif düzenlemeleri olarak kökleştiği ortaya atılmıştır. Weber yazılarında bu 3 rasyonalite tipinin sınırları belirli olmayan eylemin sosyokültürel düzenlemeleri olarak nitelendirmektedir (Kalberg, 1980).

2.6.Rasyonalite Tiplerinin Kapasiteleri

Gerçekliğin anlaşılması (üzerinde uzmanlaşılması) üzerine bilinçli şekilde var olan zihinsel kapasiteye rağmen rasyonalite tipleri çeşitli heterojen gerçekliklerle karşı karşıya kalmakta ve bu durum eyleme dair zihinde kurulan modeller üzerinde birtakım etkiler yaratmaktadır. Yaşam tarzlarının çeşitliliğinin yarattığı bilişsel etkiler zihinde eyleme dair olası eylem

düzenlerine şekil vermekte ve bu noktada bu eylemlere dair yönelimleri etkilemektedir (Kalberg, 1980).

Pratik rasyonaliteye dayalı yaşam biçimi Weber'e göre metodik olarak yeterli bir karaktere sahip değildir. Sübjektif çıkarlar gözetilerek oluşan yaşam tarzları düzenli olarak değişmektedir. Değişkenlik gösteren olası durumlara karşın bu değişimi yönetmek yerine yalnızca bu durumlara dair verilen temel "reaksiyonlar" olarak ortaya çıkması yaşam tarzlarının değişmesine neden olarak görülmektedir. Ayrıca olası tüm dış sorunlar araç rasyonel eylem yapısına dayalı şekilde çözülmektedir. Burada kişisel çıkarlar eylem nezdinde belirleyici bir unsur olarak bulunmaktadır (Kalberg, 1980).

Teorik rasyonalitenin temel yapısına göre bilişsel süreç esnasında yaşanan gerçeklik çatışmaları gereği birey zihninde gerçekliğe dair soyut olguları manipüle etmenin yollarını aramaktadır. Kesik ve parçalı gerçeklik olguları arasındaki ilişkinin zihinsel araması olarak vuku bulan bu sürecin nadir şekilde pratik eylem halinde yaşandığı varsayılmaktadır. Bu rasyonalitenin zayıf yönü olarak görülebilecek durumu ise yaşam tarzlarının içeriğinin tam olarak açıklanamaması ve pratik rasyonalite üzerinde baskı kuramamasıdır (Kalberg, 1980).

Özsel rasyonalitenin yalnızca eylem eksenli olduğu varsayımı hayat tarzlarını açıklamakta potansiyele sahip olup, gündelik çıkarlara dayalı görülen pratik rasyonaliteye, evrensel olarak belirlenmiş kurallara dayalı formel rasyonaliteye ve gerçeklik akışının dağınık varlığına dayalı teorik rasyonaliteye kavramsal ve yapısal bir baskınlık kurmaktadır. Bu baskınlık özsel rasyonalitenin sınırlı büyüklüğünün, teorik rasyonalite aracılığıyla (yapısı gereği hayatın tüm yönlerini anlamaya yönelen rasyonalite tipi olarak nitelendirilmesi) zihinsel olarak yarattığı değer kümeleriyle özsel rasyonaliteye değerler yönlendirmesi sonucu en etkili şekilde rasyonalize edilmesi sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Özetlemek gerekirse teorik rasyonalitenin kapsamı ve yapısı gereği hayatın tüm alanlarının kavranmasını sağlayan bilişsel süreçlerde özellikle özsel rasyonalite üzerinde yardımcı görevde görülmektedir (Kalberg, 1980).

Formel rasyonalitede ise teorik rasyonaliteye göre pratik rasyonel yaşam biçimini kontrol etmekte (boyunduruk altına almakta) biraz daha etkili olduğu düşünülmektedir. Bunun sebebi olarak uzmanlığın ya da verilen soyut kuralların kanunların günlük problemlere karşı yapılması gerekenlere dair avukatlara, iş adamlarına, bilim insanlarına vb. gibi bireylere metodik olarak test edilen kurallar aracılığıyla yol göstermesi düşünülmektedir. Fakat formel rasyonel modellerin genel olarak başarısız olduğu belirtilmektedir. Her nasılsa bireyin eylemlerini karakterize etmesi (sınırlandırmaları) ve bunu hayatlarının her noktasına uygulaması formel rasyonalitenin kapsamını sınırlandırmaktadır. Burada anlatılmak istenen farklı bir rasyonalite tipiyle bir eylemi daha etkin ve başarılı şekilde yapabilme olasılığı varken salt şekilde formel rasyonalite kapsamında bu kişinin eyleminin sınırlanması doğru bulunmamaktadır. Burada özellikle Kalberg'in Weber hakkındaki araştırmalarıyla anlatmaya çalıştığı eylemi karakterize edebilecek tutarlı bir yolun olmayışı ve yaşam tarzlarının belirlenemeyecek olmasıdır (Kalberg, 1980).

2.7.Psikolojik Getiri

Weber'in metodik rasyonel yaşam biçiminde yalnızca özsel rasyonalite "psikolojik getiri" ve "ahlaki eylem" kavramları üzerinde ciddi şekilde yer tutmaktadır. Weber buradaki ahlaki eylemde belirleyici role sahip "ahlaki standart" kavramını bireyler arasındaki değer rasyonel inancın bir sonucu olarak "ahlaki olarak iyi" ile "salt güzellik" kavramlarının estetik standartlar karşısında aynı metotla değerlendirilmesi olarak nitelendirilmektedir. Özsel rasyonalitenin dayandığı varsayılan değer kavramı ve buna bağlı değer kümelerinin oluşmasında katkısı olduğu düşünülen ahlaki standartlar ve buna bağlı ahlaki inanç kavramlarının oluşumunun belirli bir süreç ve düzene bağlı şekilde meydana geldiği düşünülmektedir. Buradaki süreçte ise ahlaki algı ve buna bağlı ahlaki standartların bireyin veya toplumun içerisinde var olan gerçeklik akışına göre değişkenlik gösterdiği. Özetlemek gerekirse bireyin sahip olduğu gerçeklik algısının çeşitliliğine göre belirli bir toplumsal ahlak ve standartları meydana gelmektedir. Bu ahlaki formlara bağlı olarak bireyin özsel rasyonalitesinin beslendiği değer kümeleri meydana gelmekte ve özsel rasyonalitesinde bu değerleri benimseyip zihinsel süreçlerini dayandıracakları değer kümeleri ortaya çıkmaktadır. Oluşan tüm bu değer kümeleri eylem ekseninde psikolojik getiriler olarak ortaya çıkmaktadır (Kalberg, 1980).

2.8.Demir Kafes (Iron Cage)

Weber, çağdaş toplumlarda hızlı gelişen formel rasyonalitenin toplum içerisinde etkin bir şekilde tabakalaşması sonucu devlet ve bürokrasi kavramlarının yine toplum üzerinde yarattığı iddia edilen hegemonya yüzünden toplumun içerdiği ahlaki değerlerin var olan konumunu kaybedeceği düşüncesindedir. Bu durumun insanın içerisinde bulunduğu toplumsal değerlerinde bir anlam yitirme durumu söz konusu olması beklenmektedir. Weber'in çağdaş toplumların kara yazgısı olarak nitelendirildiği bu durumun bürokratikleşmeye dayalı süreçlerin devlet içerisinde ardından hukuk sistemi üzerinde yerleşmesine neden olmakta tüm bunların sonucunda ise önceden belirtilmiş davranış kalıplarına uyan topluluklar oluşmasına sebebiyet vereceğini varsaymaktadır (Kalberg, 2009)

Tüm bu durumlar yaşandığında toplum üzerinde yalnızca rasyonel davranışlara dayalı bir düzenin oluşması sonucu insanın kendisini "Demir Kafes" olarak nitelenen durumun içerisinde bulacağı belirtilmektedir. Akılcı parametrelere dayalı perspektife sahip olan insanın ulaşılan o noktadan sonra tekrar dünyayı anlayabilmeleri olası olmamaktadır. Bu düşüncelere ek olarak "Demir Kafes" toplumsal bir değişimi temsil etmektedir. Açıklamak gerekirse geleneğe, dini inançlara ve ahlak kavramlarına dayalı toplumsal öğelerden ekonomik beklentilere dayalı bir toplum yapısına yönelik bir değişimin söz konusu hale gelmesi olarak düşünülebilir (Kalberg, 2009). Kapitalizm olarak belirtilen sistemin zaferi olarak görülen yapı içerisinde bireyin inanç kavramlarına, etik öğelere ve politik değerlere dayalı inançların etkisinin olmadığı, yalnızca mutlak şekilde ekonomik beklentilere dayalı eylem yapısının eş zamanlı olarak ifade edilmesi olarak görülmektedir. Weber tarafından "Demir Kafes" olarak nitelenmesinin temel amacı da bu duruma dair çaresizliği temsil etmesi olarak düşünülebilir. Yalnızca bu toplumsal dönüşüm içerisinde bulunan insanın

değil yoğun şekilde rasyonelleşmiş sistem içerisinde doğan bireylerinde yaşamında bu düzenin belirleyici olacağı düşüncesi de bu durumun önemi hakkında fikir vermektedir. (Kalberg, 2009) Bunlara ek olarak Demir Kafes kavramının merkezinde olduğu varsayılan bürokrasi kavramını Weber yerleşme sürecinden itibaren pratikte yıkılmayacak kadar kuvvetli bir yapı olarak görmekte ve bürokrasinin mevcudiyet sağladığı örgütler içerisinde bulunanlar içinde “demir kafes” olarak nitelendirmektedir. Ayrıca bu duruma bağlı olarak bürokrasi kavramı topluma ve tabakalarına yayılmaya başladığı takdirde “demir kafes” durumunun toplum açısından da içerisinde çıkamayacağı bir durum haline geleceği varsayılmaktadır (Aytaç, 2005)

Tüm bu anlatılan aşamalardan sonraki oluşan durumu Weber: “Dünyanın büyüünün bozulması” olarak nitelendirmiştir. Bireyin sahip olduğu duyguların karşısında konum alan rasyonelleşmiş kavramların dünyayı açıklama çabası kendini dini ve metafiziksel birçok duyguya dayalı süreçten rasyonel değerlendirmelerle açıklanan dünya tasavvuruna dönüştürdüğü iddia edilmektedir. Bu tarihsel süreç sonunda bireyin nedensellik ilkesine dayalı olarak dünyayı anlama amacının önem kazanması metodik süreçleri desteklemiş ve dünya kendini bu süreç sonunda büyüünün bozulması olarak nitelendirilen durum içerisinde bulmasıyla son bulmuştur. Modern toplumlarda rasyonalizasyon ile beraber entelektüalizmin yükselişi olarak görülmüş olan bu sonucun insana özgü kavramların yani özsel değerlerin toplumsal gelişim sürecinde önemini yitirdiği iddia edilmektedir. Ayrıca Weber bu entelektüalizasyon sürecinin insanın yaşamı üzerinde yaratmış olduğu pratik olarak nitelendirilebilecek etkileri anlamasında zayıf kaldığını ve bu durumun insanın hayatı üzerinde kontrole sahip olmamasına neden olduğunu belirtmektedir. Rasyonalizasyona dair yaşanan yükseliş insanın hayatı üzerindeki öğeleri kavramasına ve bunları lehine yönlendirmesine neden olamadığı düşünülmektedir. Ayrıca bürokratikleşmenin gelişiminin de yine Weber tarafından bu sürece katkı olarak görülmektedir. (Kalberg, 1980)

Çağın kara yazgısı olarak belirtilen bu süreçlerin sonucuna dair “*Herkes kendi yaşamının iplerini kavrayan iblisi bulur ve ona itaat ederse*” gibi bir teslimiyetten bahseden Weber’in bu sözleri; bireyin çıkarlarına dair fikirselsel çatışma içerisinde seçim sorunu yaşadığı takdirde, bireyin kendi özsel değerlerine doğru bir yönelimin söz konusu olacağını ve davranışlarını üzerine mal edeceği çatışma içerisindeki “kuramsal tanrılar” için eylemde bulunacağını iddia etmektedir (Kalberg, 1980). Bu davranış yapısı toplum üzerinde rasyonalizasyona dayalı etkisini artıran süreçlerin sonucu oluşan bir yansıma olarak nitelendirilmektedir. Bu durum büyüünü kaybeden dünyanın büyüünü yani bireyin insana dair kavramlarını yeniden kazanmaya yönelik bir tutumu olarak nitelendirilmektedir. Çatışma içerisindeki kuramsal tanrılar metaforu “toplumsal çıkarlar” olarak da belirtilebilir. Modern olarak tanımlanan toplum içerisindeki insanın yeniden kendi özsel değerlerine yaklaşmaya dair çabası ve “değerlerini yeniden belirlemesi” ise bireyin değerlerinin yeniden seçimi olarak nitelendirilmektedir (Kalberg, 1980). Özetlemek gerekirse insani değerlerin denklem dışına itildiği varsayılan demir kafes durumu içerisinde kendini bulan bireyin bulunduğu bu durumu keşfetmesi sonucu yeniden değerlerini elde etmeye yönelik çabalarının bireysel çıkara dayalı davranışlar olarak sonuçlandığı belirtilmektedir.

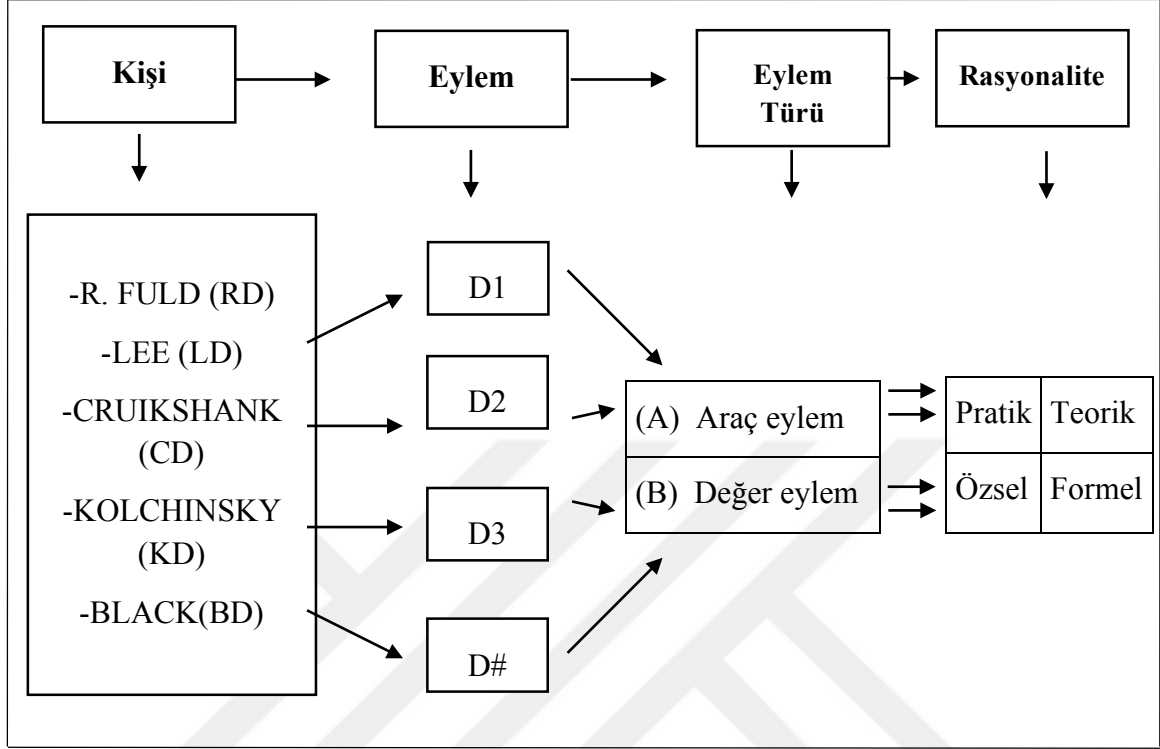
Rasyonel olarak nitelenen değerlerle irrasyonel değerler arasındaki yapısal yakınlık sonucu meydana geldiği düşünölen çatışmaya dair Weber bu iki değer arasındaki gerilimin aşılamayacağını düşünmektedir. Bu duruma örnek olarak ise bireysel ihtiyaçların temini için para biriktiren bir kişinin eylemi rasyonel bir eylem olarak nitelendirilebilirken sadece para biriktirme amacı taşıyan bir eylem irrasyonel olarak nitelendirilmektedir (Kalberg, 1980)

BÖLÜM 3. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

3.1.Araştırma Modeli

Şekil 2. Araştırma Süreci

Yukarıdaki analiz modelinde görüldüğü üzere öncelikli olarak mahkeme duruşmalarındaki yazılı ve görsel olarak kayda alınmış veriler içerisindeki söylemleri analiz edilecek bireyler (yöneticiler) belirlenmiş, ardından bu yöneticilerin ifadeleri içerisindeki davranışlar ortaya çıkartılarak kodlanmıştır. Diğer aşamada ise elde edilen davranışlar, Weber'in sosyal eylem tiplerine göre sınıflandırılmış ve hangi eylem tipinde gerçekleştiği ortaya çıkartılmıştır. Bu sınıflandırma sonrası yine aynı davranışların hangi rasyonalite tipinde gerçekleştiğinin anlaşılması amacıyla son bir kategorizasyon işlemi gerçekleştirilmiştir. Tüm bu işlemler sonucu yöneticilerin davranışlarıyla rasyonaliteler arasındaki ilişkilerin dağılımı Gephi adlı yazılım ile görselleştirilmiş ve elde edilen bulgular literatür dahilinde yorumlanmıştır.

3.2.İçerik Analizi

Nitel analiz tekniklerinden biri olan içerik analizi yönteminde ana hedef, elde edilen verileri anlamlandırarak; bu anlamlar içerisindeki ilişki ağlarına ulaşabilmektir.

İçerik analizini gerçekleştirmek amacıyla elde edilen verilerin ilk olarak kavramsallaştırılması, ardından elde edilen bu kavramlara göre mantık çerçevesinde belirli bir düzene kavuşturulması ve son olarak ise elde edilen bu verilerin açıklanmasını sağlayan temaların oluşturulmasına ihtiyaç duyulmaktadır. (Yıldırım & Şimşek, 2018)

Yine Yıldırım ve Şimşek'in Strauss ve Corbin'den (1990) aktardığı üzere, içerik analizi sayesinde ham veri öncelikli olarak analiz işlemine tabi tutularak, kavramsal olarak anlamlandırılması hedeflenmektedir. İçerik analizi yöntemi ile saklı olan gerçeklerin gün

ışığına çıkarılması amaçlanır. Bu sebeple içerik analizi yönteminde, birbiri ile benzer verileri belirli kavramlar ve temalar ışığında düzenleyerek bir yorum getirilmeye çalışılmaktadır.

İçerik analizi aracılığıyla araştırmacı belirli bir mantık çerçevesinde tündengelim dayalı bir çıkarım yaratma çabası içerisindedir. Belirli olgulardan yola çıkılarak gerçekleştirilen bu süreçte kuramsal temellerden birtakım çıkarımlar gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır (Bilgin, 2014). Bu araştırma dahilinde de halihazırdaki Weber'in ortaya atmış olduğu kuramdan hareketle yöneticilerin davranışlarının içerik analizinin yapılması planlanmış ve tündengelim dayalı bir yaklaşım amaçlanmıştır.

3.3.Verilerin Kodlanması

İçerik analizinin dört aşaması bulunmaktadır. Bu aşamalardan ilki kodlamadır. Kodlama aracılığıyla kavramlar arasındaki bağlantılara vurgu yapılmaktadır (Yıldırım & Şimşek, 2018).

İçerik analizinin ilk aşamasında bulunan bu süreçte, elde edilen veriler içerisinde belirli bir kesite, bir veriye veya bir paragrafa isim (kod) atanmaktadır. Bunu gerçekleştirme amacıyla araştırmacı, elde edilmiş veri içerisinde anlam ifade edebilecek kısımları bölümlere ayırarak kodlama aşamasını gerçekleştirir. Kodlama aşaması ile her bir kesit kendi içerisinde anlamlı bir bütün oluşturmaktadır. Her bir kod, tanımlayıcı bir isme sahiptir. Verilerin kodlanma aşamasından sonra ortaya bir kod listesi çıkmakta ve bu liste verilerin düzenlenerek analiz edilmesinde yol gösterici bir niteliğe sahiptir. Analizin bütün aşamalarını etkileyen bu başlangıç safhasında, elde edilen liste analizin diğer aşamaları için esas alınmaktadır. Bu yolla kodlanan veriler içerisinde anlamsal olarak benzer olan veriler, benzer kodlarla isimlendirilir ve aralarında anlamsal bir ilişki kurulur. Verinin kodlanmasında kullanılan kavramlar “nasıl isimlendirilir?” sorusunun yanıtlanmasında üç aşama bulunmaktadır. Bunlar:

- a) Daha önceden belirlenmiş kavramlara göre yapılan kodlama
- b) Verilerden çıkarılan kavramlara göre yapılan kodlama
- c) Genel bir çerçeve içinde yapılan kodlama

Bu araştırmada, analiz çerçevesi içerisinde destekleyici kuramsal temel olarak Weber'in rasyonalite ve eylem tiplerinden faydalanılmıştır. Bu nedenle “daha önceden belirlenmiş” kavramlara göre yapılan kodlama” yönteminden faydalanılmıştır. Kullanılan yöntemde gerçekleştirilecek analizin dayanağını meydana getiren belirli bir kuram ya da kavramsal çerçevenin mevcut olması sebebiyle veriler elde edilmeden önce belirli bir kodlama yapısı oluşturulmaktadır (Yıldırım & Şimşek, 2018).

Analiz kapsamında gerçekleştirilen veri seçimi ve filtreleme aşamasından sonra her bir yöneticide farklı sayıda elde edilmiş toplamda 132 adet davranış belirlenmiştir. Belirlenen her bir davranış için D1, D2, D3... şeklinde ardışık bir adet davranış numarası atanarak kodlama işlemine başlanılmıştır.

Ardından numaralandırılmış davranışlar Weber'in tanımlamış olduğu eylem tiplerine göre sınıflandırılmıştır. Bu kodlamayı gerçekleştirmek için her bir davranış içeriğine göre "araç" rasyonel davranış ise "A" harfi atanarak davranış numarasıyla beraber "D1A" şeklinde kodlanmış, "değer" rasyonel olarak saptanan davranışlar ise "B" harfi atanarak "D1B" halinde kodlanmıştır. Kodlanan her bir davranışın yazılım ile görselleştirme esnasında hangi yöneticiye ait olduğunu belirlemek için aşağıdaki her bir yönetici için bir adet kod atanmıştır. Bu kodlar:

- Richard S. Fuld: **(RD)**
- Thomas H. Cruikshank: **(CD)**
- Doç. Dr. William K. Black: **(BD)**
- Matthew Lee: **(LD)**
- Eric Kolchinsky: **(KD)** olarak belirlenmiştir.

Bütün bu aşamalar sonrası davranışların ve içerdiği eylem ve rasyonalitelerin kodlamaları tamamlanarak önceden belirlenmiş analiz temalarına göre kategorizasyon safhasına geçilmiştir.

3.4. Temaların Bulunması

Elde edilen verilerin kodlanarak yine bu kodlara göre yalnızca sınıflandırılması, içerik analizi kapsamında yeterli görülmemektedir. Oluşturulan kodların geniş bir perspektifte açıklanabilmesi için, bu kodların belirli sınıflandırmalar (kategoriler) çatısı altında toplanmasını sağlayacak temalara ihtiyaç duyulmaktadır. Oluşturulan her bir tema, araştırmanın analiz amacına göre kodların kategorizasyonunda kullanılmaktadır. Ayrıca temalara göre kodlama safhasında kategorize edilen veriler anlamlı bir bütün oluşturması beklenmektedir. Ayrıca, elde edilen temaların analiz ile elde edilen verileri doğru şekilde temsil etmesi ve bir bütün oluşturması gerekmektedir. Bununla birlikte her bir tema, kendi içerisinde anlamlı bir bütün oluşturmalıdır; yani kategorize edilecek verinin büyük bir bölümünü temsil edebilmelidir (Yıldırım & Şimşek, 2018).

Bu araştırmanın analiz aşamasının dayandığı rasyonalite ve rasyonalizasyon gibi kavramlarının ayrıntılı şekilde anlaşılması amacıyla Weber'in Ekonomi ve Toplum (1922) adlı eserinde, bu kavramlara dair sağladığı tanımlamaları, açıklamaları ve bulunduğu toplumsal yaşamdan sunduğu örneklerden faydalanılmıştır. Ayrıca Weber üzerine araştırmalarıyla bilinen önemli isimlerden biri olan Stephen Kalberg'in (1980), Weber'in rasyonalite ve rasyonalizasyon kavramları üzerine kapsamlı şekilde gerçekleştirdiği çalışmaları bu araştırmanın analiz safhasında önemli bir yol gösterici olarak yer almaktadır.

Tablo 2. Rasyonalite Tiplerinin Eylemlere Göre Dağılımı

Eylem Düzenlerinin Parçalı Gerçeklikler Üzerindeki Bilinçli Hakimiyeti			
Rasyonalite Tipi	Zihinsel Süreç	Eylemle İlişkisi	Zihinsel Sürecin Dayanağı
Teorik	Çeşitli soyut süreçler	Dolaylı	Değerler ya da saf teorik problemler
Pratik	Amaç odaklı hesaplama	Direkt	Çıkarlar
Formel	Amaç odaklı hesaplama	Direkt	Kurallar, kanunlar, düzenlemeler
Özsel	Gerçekliğin değerlere olan bağlılığı	Direkt	Değerler

(Kalberg, 1980)

Kalberg'in (1980), Weber rasyonalitelerinin dayandıkları esaslar üzerine yaptığı araştırmasında özellikle yukarıda gösterilen tablo bu rasyonalitelerin eyleme dökülüş şekillerini özetler nitelikte görülebilir. Kalberg'in bu araştırmasında rasyonalitelerle alakalı ayrıntılı anlatımı bu araştırmanın analiz safhalarından biri olan tema oluşturma kısmında temel dayanaklardan biri olarak alınmıştır. Kalberg'in bu araştırmasındaki tanımlamaları ve açıklamalarından yola çıkarak analiz temalarının kavramsal sınırlarının oluşturulması amacıyla her bir rasyonalite tipi için belirli karar kriterleri oluşturulmuştur. Bu karar kriterleri aşağıda sırasıyla aktarılmıştır.

3.5. Analiz Temalarının Oluşturulmasındaki Karar Kriterleri

3.5.1. Pratik Rasyonalite

- Günlük bir rutin içerisinde gerçekleşmesi
- Var olan toplumsal değer sistemine karşılık, kişinin anlık durumu kendi pratik çıkarları doğrultusunda manipüle ederek eylemini gerçekleştirmesi
- Egoist ve faydacı bir beklenti (Pratik amaçlı)
- Eylem öncesi zihinsel süreçlerde metodik olarak (zihinsel hesaplamaların) eksik şekilde sağlanması
- Eylemin net olarak amaca yönelik gerçekleştirilmesi (amaç-araç rasyonel eylem)
- Heterojen gerçekliklere verilen basit tepkiler olarak vuku bulmaktadır

Özetlemek gerekirse yaşananlar karşısında reaksiyon halinde gerçekleşen rasyonalite tipidir. (Değişen durumlara hükmetmek yerine kişi eylemlerini yalnızca basit olarak nitelendirilebilecek beklentileri doğrultusunda lehine çevirmektedir) Yoğun bir zihinsel hesaplama bulunmamaktadır.

3.5.2.Özsel Rasyonalite

-Günelik problemlerden ziyade eylemin gerçekleşmesinden önce

- Geçmiş
- Şimdi
- Gelecek
- Değer postulatları (değer kalıpları)

Bireyin gerçekleştireceği eylemine dair zihinsel modellemelerini ve düzenlemelerini belirlemektedir.

- Görevin tamamlanmasında var olan değerleri gözeterak eylem yönlendirilmektedir.
- Ampirik bir süreç olması gerekmektedir. (Değerlendirme yapılması)
- Radikal perspektivizme dayalı bir eylem gerçekleştirilmiştir. Yani birey kendi toplumu içerisindeki benimsemiş olduğu farklı toplumlarda değişiklik gösterebilen değerlerini savunmaktadır.
- “Psikolojik bir getiri” ve “etik eylem” olgusuna sahip olma (etik eylem bireyin zihninde doğru olarak nitelendirdiği ve içinde bulunduğu toplumsal değerlerince normal görülen herhangi bir eylem olabilmektedir.)

Bu rasyonalite tipinde temel görülebilecek ayırım olarak ‘**eylem gerçekleşmeden önce**’ bireyin zihninde geçmiş deneyim şimdiki zaman, gelecekte elde edilebilecek kazanım ve içinde bulunduğu toplumun yarattığı veya benimsettiği değer kalıplarının zihinsel hesaplamalara katılması görülmektedir.

Özetlemek gerekirse bu rasyonalite tipinde birey içinde bulunduğu toplum aracılığıyla benimsediği değerlere göre (herhangi bir değer) eylemlerini gerçekleştirmekte ve bu eylemleri gerçekleştirmeden önce yukarıda sayılan 4 temel kalıp aracılığıyla eylem ortaya çıkmaktadır.

3.5.3.Formel Rasyonalite

- Kanunlar ve yasal düzenlemeler temel yönlendirici durumdadır.
- Birey bu düzenlemelerin ışığında eylemini gerçekleştirmektedir.
- İnsani öğeler (yönler) denklem dışında tutulmaktadır. Var olan sistemin yönlendirmesi söz konusudur.
- Tamamıyla araç rasyonel eylem olarak meydana gelmektedir. (Amacın sağlanmasına yönelik)
- Eylemler bürokratik sistemin belirlediği düzenlemeler ışığında gerçekleştirilmektedir. (Eylemler buradan beslenerek belirlenmiş yapıya atıfta bulunmaktadır.)
- Gelişigüzelikten uzaktır.

Elde edilen teknik veriler ışığında gerçekleşebilen bu eylem tipinde kanunların izin verdiği şekilde birey eylemini gerçekleştirebilmektedir.

3.6.Kodların ve Temaların Düzenlenmesi

Analiz edilen verilerin yorumlanabilmesi amacıyla gerçekleştirilen bu aşamada, belirli bir düzene göre oluşturulan veriler, temalara göre kategorize edilir ve verilerin son haline getirilmesi sağlanır. Ortaya çıkartılan anlamsal ilişkiler bütünü gösterilemek amacıyla bu aşama önem arz etmektedir. Burada araştırmacının yorumlarını katması beklenmez. Veriler salt bir şekilde sunulur (Yıldırım & Şimşek, 2018).

Araştırmanın bu aşamasından önce her bir yönetici için ortaya çıkan kod atanmış ve davranışların rasyonalite tiplerine göre dağıtımı gerçekleştirilmiştir. Bu safhada ise Gephi adlı yazılımla gerçekleştirilen bu aşamada 4 temel rasyonalite tipinin davranışlara göre dağılımı görselleştirilmiş olup eylemler ve rasyonaliteler arası ilişki haritası oluşturulmuştur. Ardından yalnızca her bir yöneticinin kod atanan davranışlarını nasıl yorumladığı ve buna dair bakış açısını (rasyonalitesi) ortaya koymanın dışında bu yöneticilerin birbirlerinin eylemlerine dair farklı yorumlarının ağ haritası oluşturulmuştur. Örneğin Richard Fuld'un formel rasyonalite olarak nitelendirdiği bir eylemini Matthew Lee (Muhbir - Lehman Brothers yöneticisi) yada William Black (Hukukçu Akademisyen- Eski Denetim Kurulu Yöneticisi) özsel rasyonalite olarak yorumlamıştır. Buradaki yöneticilerin davranışlarının rasyonaliteleri arasındaki çatışma ayrıca ağ haritası ile ortaya konmaya çalışarak araştırmanın analiz safhası daha detaylı hale getirilmeye çalışılmıştır.

3.7.Bulguların Yorumlanması

Detaylı bir şekilde elde edilen bulguların açıklanması ve yorumlanması işlemi araştırmanın bu safhasında gerçekleştirilmektedir. Araştırmaların diğer safhalarıyla uyum göstermesi beklenen bu aşamada, araştırma konusu içerisindeki olgular ilk kez işleniyorsa, araştırmacının fikir ve bulguları dikkatle ele alması beklenir. Burada araştırmacının fikirleri ile kavramsal süreç ve yapılan analizlerin birbirleri arasında tutarlılık göstermesi gerekmektedir. (Yıldırım & Şimşek, 2018)

Yukarıda açıklanan içerik analizi aşamaları göz önüne alındığında bütün analiz sürecini bir örnekle göstermek gerekirse;

İlk aşamada duruşmalardaki ifadeler Türkçeye ayrıntılı şekilde çevrilmiş, ardından kodlanacak davranışların belirlenmesi için yönetici ifadelerinden davranışlar elde edilmiştir. Örneğin Lehman Brothers CEO'su Richard Fuld'un duruşmada ifade ettiği: "Riskimizi azaltmak için çok sayıda eylem yaptık. Bilançomuzu güçlendirdik, kaldıraç oranımızı düşürdük, likiditeyi iyileştirdik, mortgage kaynaklı işletmelerimizi kapattık ve sorunlu varlıkların etkisini azalttık." Şeklindeki beyanıyla bir davranışını ortaya koymuştur. Öncelikle bu davranışa kodlama sırasına göre 8 nolu Richard Fuld davranışını temsilen "RD8" şeklinde bir kod atanmıştır. Ardından bu davranışın 2 temel eylem tipinden araç rasyonel eylem tipi tanımlamalarına uyduğu saptanmış ve bu sebeple araç rasyonel eylem tipi için belirlenmiş olan "A" kodu atanarak "RD8A" olarak kayıt altına alınmıştır. Son aşamada yukarıda açıklanan rasyonalite tiplerinin karar kriterleri kapsamında formel rasyonalite dahilinde gerçekleştirilen bir davranış olduğu saptanarak ağ haritasına eklenmiştir.

3.8.Geçerlik ve Güvenirlilik

Nicel analiz ile arasında ciddi olarak nitelendirilebilecek farklılıklar bulunan nitel analiz yönteminde, geçerliği sağlamak amacıyla öncelikle elde edilen verilerin detaylı olarak raporlanması ve araştırmacının elde ettiği sonuçlara ne şekilde ve nasıl ulaştığını aktarması gerekmektedir (Bilgin, 2014). Nitel analizde geçerlik, araştırmacının üzerinde çalıştığı olguyu en saf haliyle ve objektif biçimde incelenip aktarılmalıdır. Elde edilen sonuçların sağlamlasının yapılması için katılımcı teyidi, meslektaş teyidi veya çeşitleme gibi geçerlik yöntemlerine başvurulması tercih edilmektedir (Yıldırım & Şimşek, 2018).

Güvenirlik ise, nitel analiz aşaması için ayrı bir önem arz etmektedir. Nicel analiz için söz konusu olan bazı faktörler, nitel araştırma için geçerli olmayabilmektedir. Nitel analiz yapısal olarak birey faktörüne dayandığından ve bireyin içerisinde bulunduğu değişken ve karmaşık yapı gereği aynı analizler ile benzer sonuçlar alınması mümkün olmamaktadır. Buradaki temel gerekçe, insanın ve içerisinde bulunduğu toplumun dinamik bir yapıya sahip olmasıdır. Bu durumu kabul ederek nitel analizi sürdürmek bu araştırma süreci kapsamında önemli görülmektedir. Çünkü benzer verilerle farklı araştırmacıların farklı sonuçlara ulaşması beklenen ve olağan görülebilen bir durumdur (Yıldırım & Şimşek, 2018).

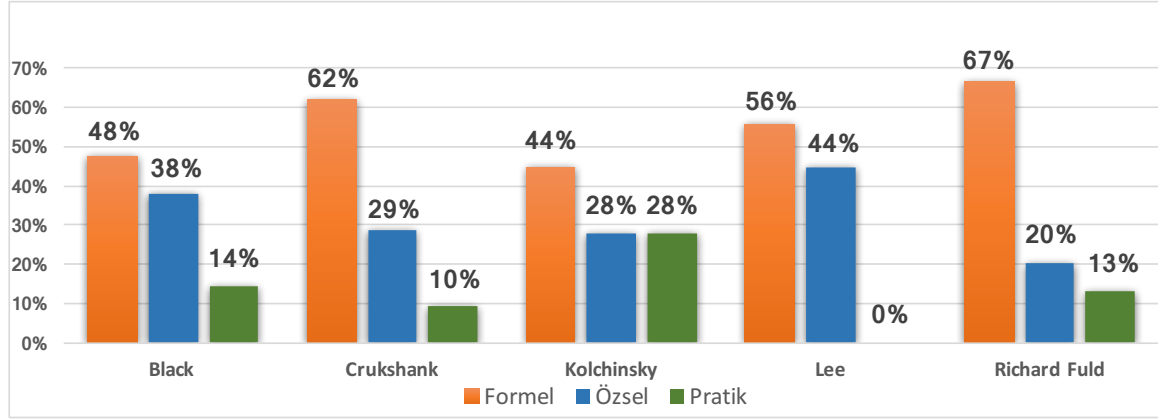
Bu araştırma kapsamında Kirk ve Miller'ın (1986) gözleme bağlı güvenilirlik yöntemiyle, aynı zaman diliminde farklı araştırmacılar aracılığıyla elde edilen verinin temalara göre kategorize edilme aşamasından itibaren gerçekleştirilmesi ile güvenilirlik sağlanması amaçlanmıştır. Yine güvenilirlik ve geçerlik kavramlarıyla ilişkili görülen inandırıcılık, aktarılabirlik, tutarlık ve teyit edilebilme testlerinden faydalanılarak yine aynı araştırmacılar aracılığıyla veri seti ve kategorizasyonu test edilmiştir (Yıldırım & Şimşek, 2018).

Son olarak yukarıda bahsedilen geçerlik aşamasını gerçekleştirmek amacıyla gözlemci olarak farklı bir araştırmacı tarafından mahkeme kayıtlarından elde edilen davranışların bulunduğu ifadeler herhangi bir yönelim yaratmayacak şekilde sunulmuş ve gösterilen eylemlerin hangi rasyonalite tipine ait olduğunun belirlenmesi talep edilmiştir. Elde edilen sonuçlar ışığında eylemlere dair yapılan rasyonalite kategorizasyonunun uyduğu saptanmıştır.

BÖLÜM 4.BULGULAR

4.1.Davranışların Kategorizasyonu Sonrası Genel Dağılım

Tablo 3. Yönetici Davranışlarının Rasyonalite Tiplerine Göre Oransal Dağılımı

Tablo 4. Yöneticilerin Davranışlarının Rasyonalitelere Detaylı Dağılımı

İsim	Formel		Özsel		Pratik		Genel Toplam	
Black	10	48%	8	38%	3	14%	21	15,9%
Cruikshank	13	62%	6	29%	2	10%	21	15,9%
Kolchinsky	8	44%	5	28%	5	28%	18	13,6%
Lee	10	56%	8	44%	0	0%	18	13,6%
Richard Fuld	36	67%	11	20%	7	13%	54	40,9%
Toplam	77	58%	38	29%	17	13%	132	

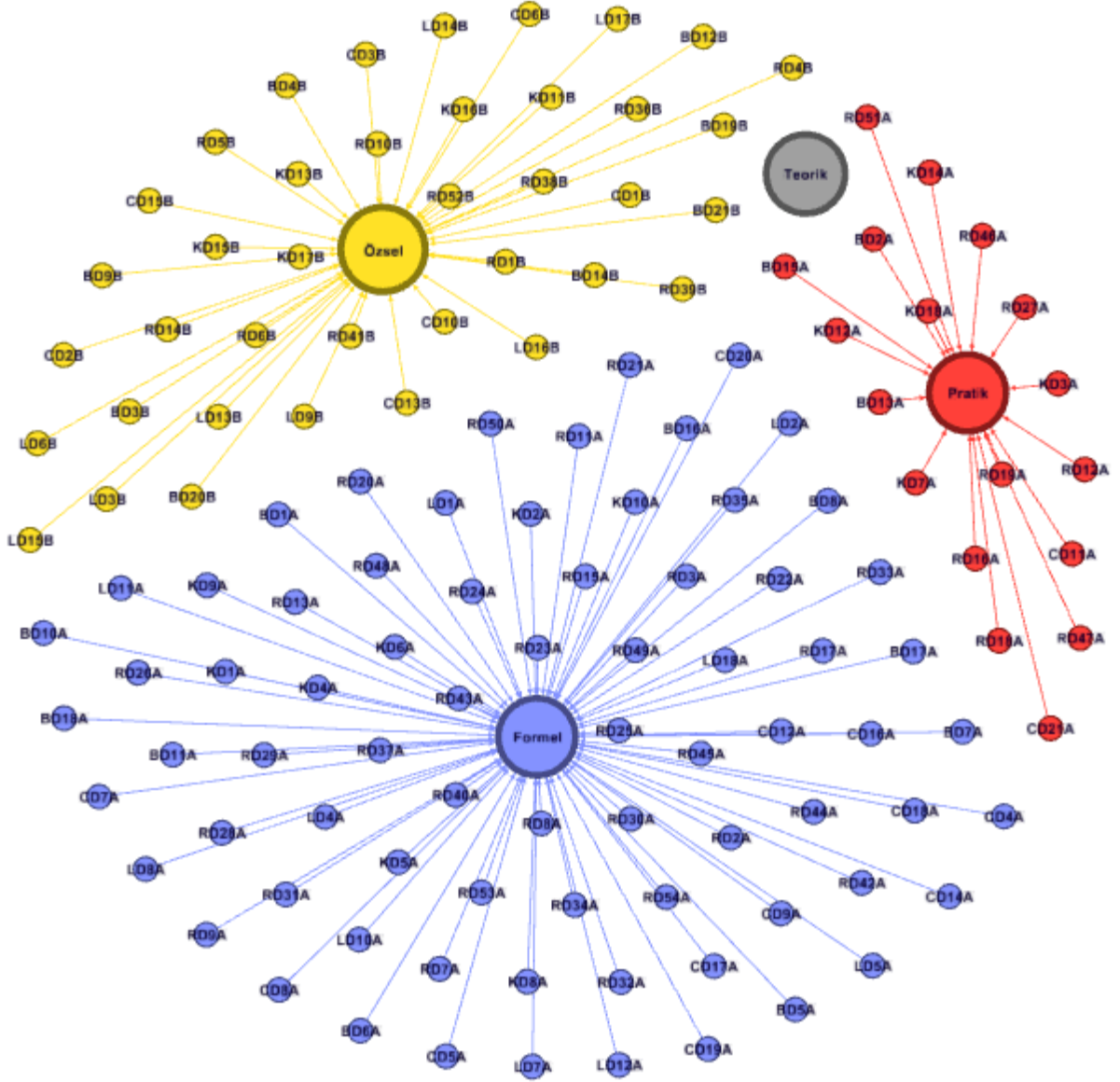
Gerçekleştirilen kategorizasyon sonucu her bir yöneticinin davranışlarının rasyonalite dağılımları yukarıdaki tabloda gösterilmektedir. Elde edilen bu bulgularda en yüksek rasyonalite oranı olarak %67'lik bir oranla formel rasyonalite Richard Fuld'da gözlemlenmiştir. Özsel rasyonalite ise en yüksek halde %44'lük bir oranla Matthew Lee'de saptanmıştır. Son olarak pratik rasyonalitede %28'lik bir oranda Eric Kolchinsky'de ortaya çıkmıştır. Bu dağılım sonucu ortaya çıkan bir diğer husus ise en yüksek ilk üç formel rasyonalite oranının Lehman Brothers ile ilişkili olan yöneticilerde vuku bulunduğu görülmektedir. Ayrıca pratik rasyonalite Matthew Lee'nin davranışlarında gözlemlenmemiştir. Son olarak özsel rasyonalite tipinin en az düzeyde bulunduğu kişi %20'lik bir oranla yine Richard Fuld'da görülmektedir. Yukarıdaki tablolarda teorik rasyonalite tipinin yer almamasının temel sebebi Kalberg (1980) tarafından teorik rasyonalitenin direkt olarak eyleme dönüşmediğini yalnızca diğer rasyonaliteler üzerinde

dolaylı bir etkisinin olduğunun belirtilmesidir. Bu nedenle teorik rasyonalite tipi kodlanan davranışların rasyonalite tiplerine göre kategorizasyonda sürece dahil edilmemiştir.

4.2.Yönetici Ekseninde Gerçekleştirilmiş Analizler

4.2.1.Genel Dağılım

Şekil 3. Yönetici Davranışlarının Rasyonalitelere Göre Dağılımının Ağ Haritası

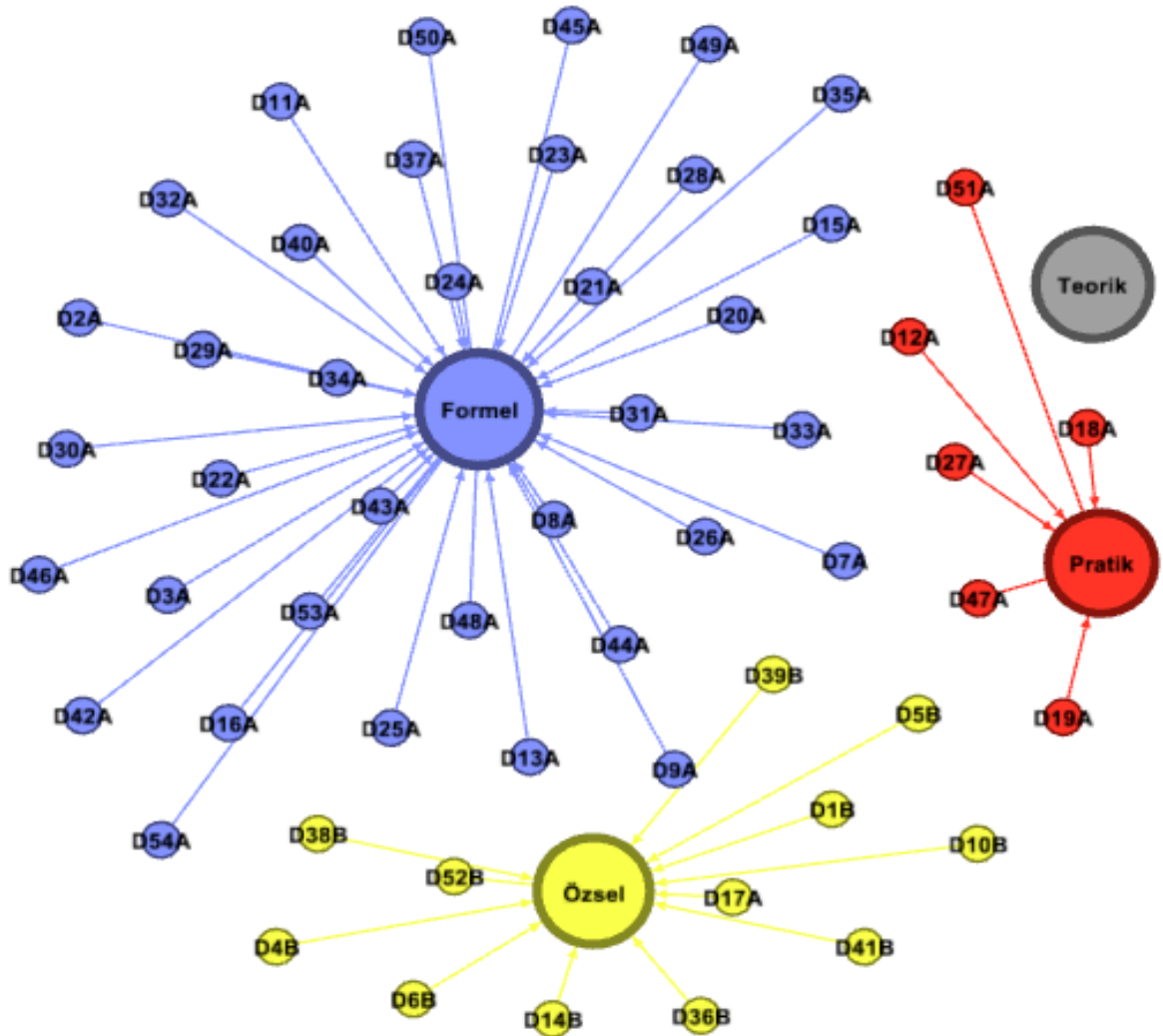

Gephi adlı yazılımla gerçekleştirilmiş olan yukarıdaki görselde davranışlarına kod atanmış yöneticiler ve rasyonalite tiplerine göre dağılımını görselleştiren ağ haritası paylaşılmıştır. Bu ağ haritasına göre %58'lik 77 davranış, formel rasyonalite kapsamında dağılmaktadır. Ardı sıra %29'luk oranla 38 davranış özsel rasyonalite yer almaktadır. En düşük oran ise %13'lük bir oran ile 17 davranış pratik rasyonalite yapılan analiz sonucu ortaya çıkmaktadır.

4.2.2. Richard S. Fuld Jr.

Ekonomistlerce 2008 ABD Finansal Krizi'nin önemli isimlerinden biri olarak görülen Lehman Brothers CEO'su Richard Fuld gerek eylemleriyle gerekse kriz esnasında hatta Lehman Brothers'ın iflasından günler öncesinde finansal olarak güçlü durumda olduğuna dair verdiği beyanlarıyla hala birçok finans ve akademi çevrelerince tartışılan bir isim konumundadır. Bu araştırma bağlamında Richard Fuld'un davranışlarına odaklanılma nedeni; yönettiği kurumun finansal büyüklüğü, dünya genelinde yarattığı etki alanı, Lehman Brothers'ın iflası sonrası piyasalarda yarattığı iddia edilen domino etkisi ve kriz denetim komisyonu incelemeleri sonucu çok ciddi seviyedeki yönetsel hataların bulunduğu yapının başındaki isim olarak ufak bir düzeyde dahi olsa incelenmeye ve o anki durumunu gözlemleyebilme çabası açısından bu gerçekleştirilen analizler önemli görülmektedir.

Şekil 4. Richard Fuld'un Davranışlarının Rasyonalite Dağılımı

Richard Fuld'un 6 Ocak 2008 tarihinde Beyaz Saray Temsilciler Meclisi tarafından gerçekleştirilen kamuya açık duruşmadaki kayda alınmış resmi ifadesi ve birçok temsilciye verdiği yanıtlardan yola çıkarak gerçekleştirilen içerik analizinde toplamda 54 adet

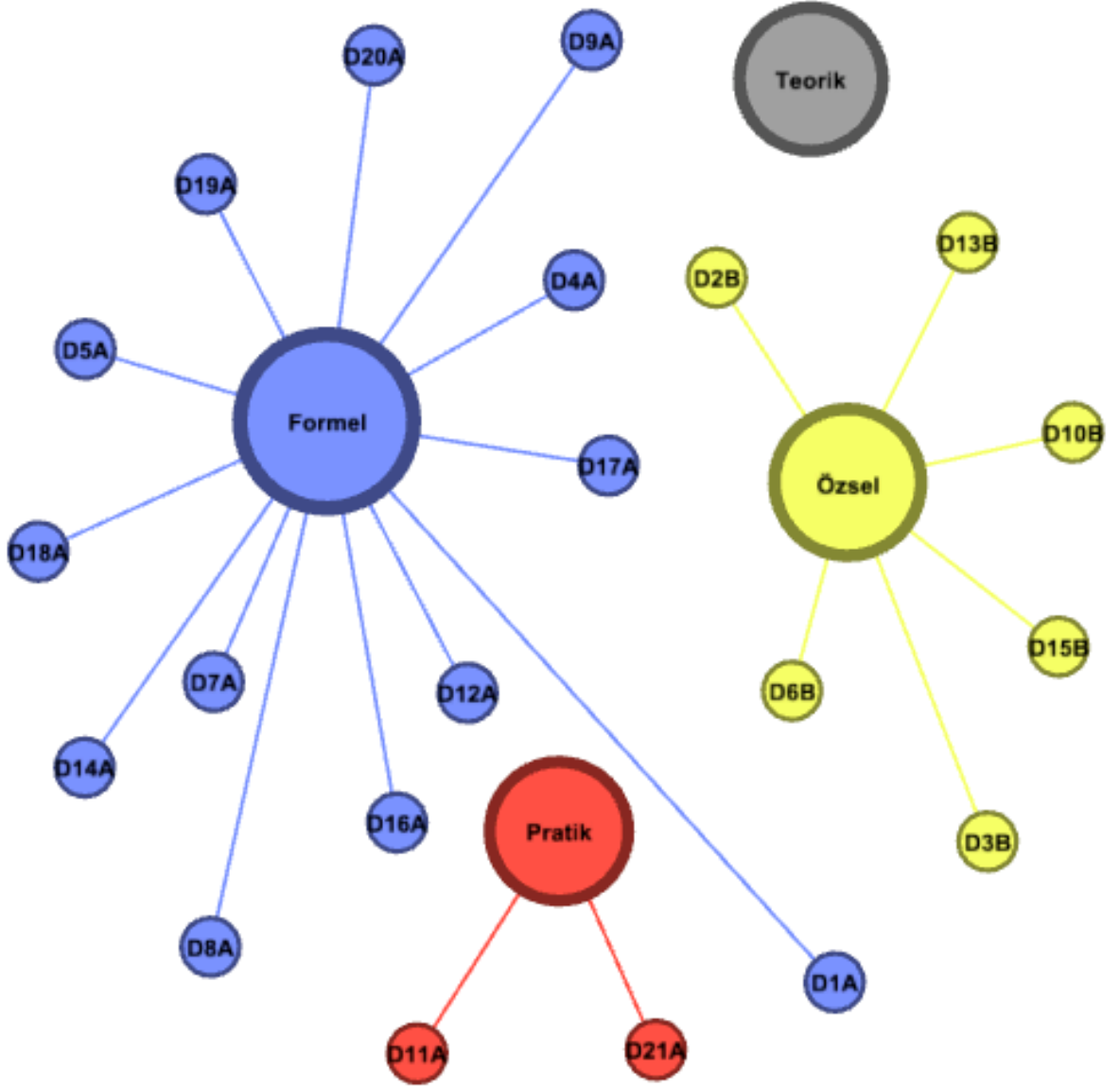
davranışı saptanmıştır. Elde edilen veriler ışığında özellikle %67'lik bir orana tekabül eden 36 davranışın formel rasyonalite olarak gözlemlendiği, %20'lik bir orandaki 11 davranışın ise özsel rasyonalite kapsamında gerçekleştiği saptanmıştır. Son olarak %13'lük bir kısmı temsil eden 7 davranışın ise pratik rasyonalite kategorisi altında dahil edilmiştir.

Bu araştırma bağlamında; mahkeme kayıtlarındaki ifadelerle göre sağlanan içerik analizi sonuçlarına göre, Fuld kriz soruşturma kuruluna kriz öncesi ve sonrası gerçekleştirdiği davranışlarının ağırlıklı olarak formel rasyonalite ekseninde yer aldığı gözlemlenmiştir. Elde edilen bu sonuçlardan ve mahkemedeki resmi beyanlarından yola çıkarak Fuld, davranışlarının var olan kanunlara bağlı kalarak gerçekleştirdiğini ve o anki bulunulan konum içerisinde amaca yönelik en etkin şekilde eldeki ciddi analizlere dayalı finansal verilerinde destekleyeceği şekilde doğru davranışları yerine getirdiğini belirtmiştir. Ayrıca bu araştırma analizi sonucu ortaya çıkan %67'lik formel rasyonalite oranıyla, Fuld'un mahkeme esnasında sıklıkla formel yapıya dayandığı, kanunlara ve eldeki finansal verilerine göre gerçekleştirdiğini belirttiği davranışlarının Kalberg'in Weber'in formel rasyonalitesi üzerine yaptığı tanımlamalarla örtüşmekte olduğu görülmüştür. Yine de davranışları ve ifadeleri incelenen bir diğer yöneticiden biri olan William Black üzerine yapılan içerik analizi sonucunda, Fuld'un bazı davranışlarına atıfta bulunarak bu davranışların kanunlar ve finansal veriler ışığında olmadığını tamamen sahip olunan değerlere göre davranışlarının gerçekleştiğini iddia ettiği gözlemlenmiştir. Özetlemek gerekirse Fuld'un formel yapıya atfederek gerçekleştirdiği birtakım davranışlarının özsel rasyonalite kapsamına girdiği yine Kalberg'in Weber rasyonaliteleri üzerine gerçekleştirdiği tanımlamalar ile değerlendirmeye alınarak bu sonuca varılmıştır.

4.2.3. Thomas H. Cruikshank

Lehman Brothers'da bulunduğu yönetim kurulu üyeliği ve denetim kurulu başkanı görevlerini yerine getirmesi sebebiyle krizle alakalı soruşturmalarda Cruikshank önemli bir isim olarak yer almıştır. Özellikle Lehman Brothers ile alakalı sorumlu olduğu iç denetim alanında muhasebe manipülasyonu yarattığı iddia edilen REPO 105 eylemlerle alakalı gibi ciddi eleştirilere maruz kalmıştır (The House Financial Services Committee, 2010)

Şekil 5. Thomas Cruikshank Davranışlarının Rasyonalite Dağılımı

Cruikshank'ın davranışlarının rasyonalite tiplerine göre dağılımın gösterildiği grafik incelendiğinde Lehman Brothers CEO'sunda olduğu gibi formel rasyonalitenin %62'lik bir oranla 13 davranış halinde gerçekleştiği gözlemlenmektedir. İkinci rasyonalite tipi olarak ise özsel rasyonalite %29'luk bir oranla 6 davranış ve 2 davranış ile %10'luk bir oran ile pratik rasyonalite yer almaktadır.

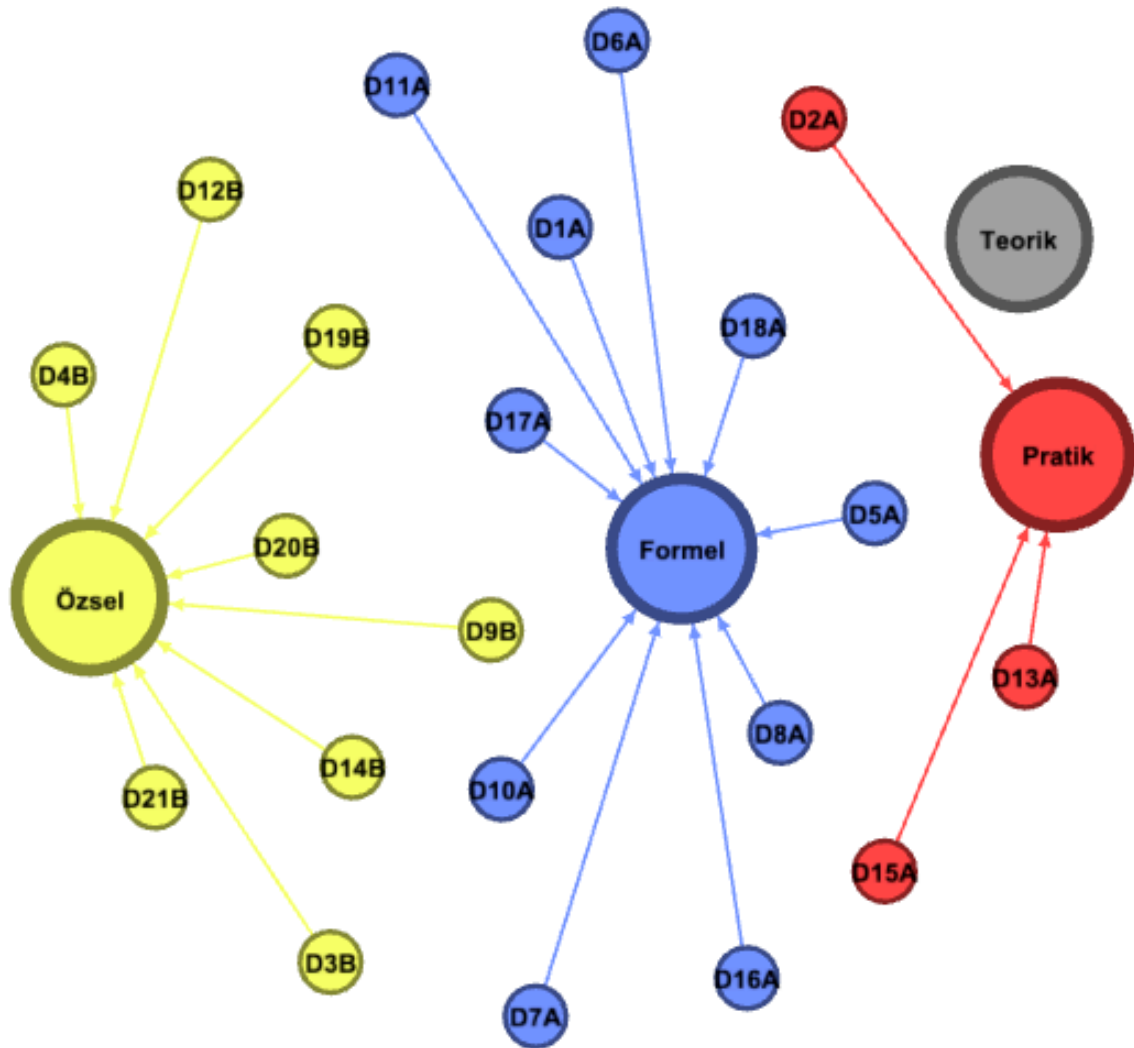
Ek olarak Cruikshank'ın bulunduğu 20 Nisan 2010 tarihinde Beyaz Saray Finansal Komitesi'nin düzenlediği duruşmadaki resmi ifadesinde ve sorulara verdiği yanıtlardan elde edilen davranışlarda ağırlıklı olarak risk konusunda elde edilen detaylı analizlere göre rahatlık duyduğunu belirtmiştir. Ayrıca konuşmasının birçok noktasında formel yapıdaki denetçi olarak nitelendirilen yapılara gerekli her verinin sunulduğunu fakat bu yapılardan

bir sorunun taraflarına iletilmediğini ve eylemlerini buna göre doğru ve etkin şekilde yerine getirdiklerini ifade ettiği gözlemlenmiştir. Toparlamak gerekirse Cruikshank'ın davranışlarında ağırlıklı olarak formel rasyonaliteye dayalı tanımlamalar ışığında eylemlerini rasyonalize ettiği içerik analizi sonucu belirlenmiştir. Özel rasyonalite alanındaki davranışlarının ise ağırlıklı olarak kendi kişisel değerlerine göre Lehman Brothers'ın iflas etmesinden ve bunun sonuçlarından üzüntü duyulması gibi birtakım açıklamalar yer almaktadır.

4.2.4. William K. Black

2008 ABD Finansal Krizi soruşturmaları içerisinde gerek söylemleriyle gerekse finansal denetleme kuruluşlarında aldığı görevler itibarıyla Black önemli bir şahıs olarak görülmektedir. Yine 20 Nisan 2010 tarihli Beyaz Saray Finansal Komitesi'nin gerçekleştirdiği duruşmalara Kansas-Missouri Şehri Üniversitesi Hukuk Fakültesinden Doç. Dr. Unvanıyla dahil olan Black ifadeleri üzerine içerik analizi gerçekleştirilen Fuld ve Cruikshank'ın bu araştırma kapsamında birçok formel olarak nitelendirilen davranışına eleştirilerde bulunmuştur.

Şekil 6. William K. Black Davranışlarının Rasyonalite Dağılımı

Black'in ifadelerinden yola çıkarak elde edilen davranışların ağ haritasında Fuld ve Cruikshank'in rasyonalite dağılımları ile karşılaştırıldığında formel rasyonalite ile özsel rasyonalite tipleri arasında daha yakın bir oran gözlemlenmiştir. Bu oranlar formel rasyonalite kapsamında gerçekleşen 10 davranış için %48'lik bir oran söz konusu iken, 8 davranış ile %38'lik özsel rasyonalite olarak ortaya çıktığı görülmektedir. Black'in %14'lük 3 davranışı ise pratik rasyonalite tipi kapsamında analiz dahilinde belirlenmiştir.

Bu davranışlara dair Black'in duruşmada yaptığı açıklamalarında ilginç görülebilecek hususlardan biri, 1991 yılında devletin denetçi yapısında yönetici olarak yer alırken 2008 krizine benzer şartlara sahip durumlarla karşı karşıya kaldıklarında gerçekleştirdikleri davranışlarla vergi mükelleflerinin zarar almadıklarını belirtmektedir. Yine Black, tüm bu eylemlerini formel yapıya atıfta bulunarak yeni bir kanun oluşturmadan bireysel müdahalelerle bunu gerçekleştirdiklerini iddia etmektedir. Özellikle Fuld'un doğru ve etkin şekilde gerçekleştirdiğini beyan ettiği birtakım davranışlarını dolandırıcılık kapsamında değerlendirilmesi ve formel yapıya atfedilmemesi gerektiğini, yalan beyana dayalı operasyonların Lehman Brothers'da yöneticilerin davranışlarıyla teşvik edildiğini ve bunların yine formel yapıyla rasyonalize edildiğini iddia etmiştir (The House Financial Services Committee, 2010)

4.2.5. Matthew Lee

Lehman Brothers'da 1994 yılında göreve başlayıp kıdemli başkan yardımcılığına kadar ulaşan Lee 20 Nisan 2010 tarihli Beyaz Saray Finansal Komitesine verdiği ifadesinde; çalıştığı kurum içerisindeki REPO 105 gibi usulsüzlüklerinde bulunduğu sorunları mesleki ahlak kurallarına bağlılığından ötürü üst yönetime raporlamış ve bu rapordan sonra 22 Mayıs 2008 tarihinde Lehman Brothers'dan ilişkisi kesilmiştir. Özellikle Lehman içerisindeki yöneticilerin dolandırıcılık kapsamında olduğu iddia edilen eylemlerin birçoğunun ortaya çıkmasında Lee'nin Lehman iflas soruşturmacısı Anton R. Valukas ile kurum içi muhbir olarak anlaşma yapmış ve birçok hususta iç düzensizliklerin ortaya çıkmasında ciddi katkıları bulunmuştur. (The House Financial Services Committee, 2010)

Şekil 7. Matthew Lee Davranışlarının Rasyonalite Dağılımı

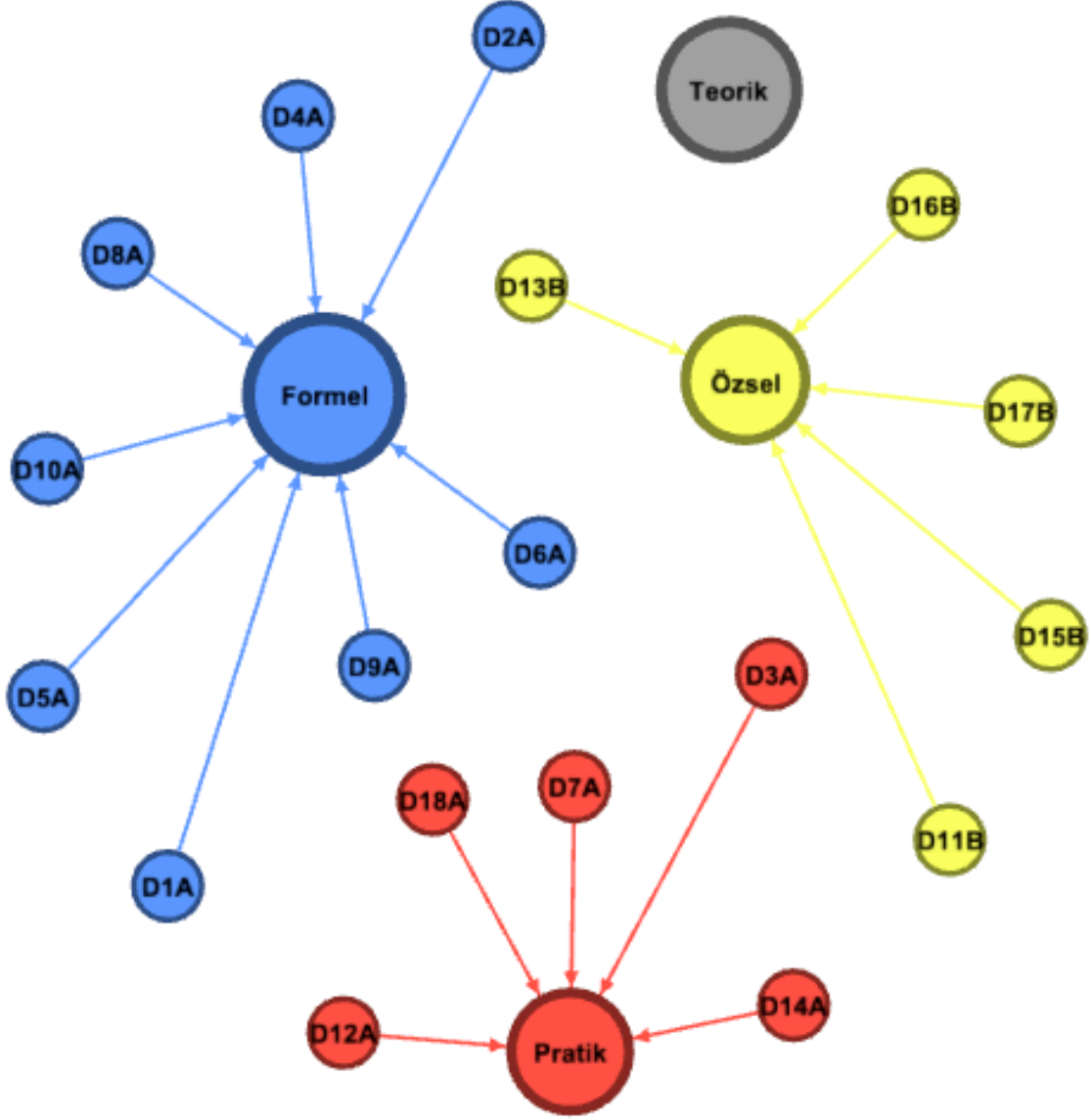
Lee'nin davranışlarının rasyonalitelerinin görüldüğü yukarıdaki dağılımda %56'lık bir oranla 10 davranış formel rasyonalite kapsamında, 8 davranış %44'lük bir oranla özel rasyonalite içerisinde yer almıştır. Pratik rasyonalite tipi ise Lee'nin davranışlarında gözlemlenmemiştir. Lee'nin davranışlarının analizinin sağlanması farklı bir perspektiften bir yöneticinin davranışlarıyla diğer analiz edilen yöneticiler arasındaki rasyonaliteler arasındaki algılayış farklılıklarını bir nebze de olsa görebilme niyetiyle gerçekleştirilmiştir. Ayrıca Black gibi Lee'de birçok noktada analiz edilen farklı yöneticilerin eylemlerini referans göstererek farklı beyanlarda bulunmuştur.

4.2.6. Eric Kolchinsky

1 Eylül 2010 tarihli Finansal Kriz Soruşturma Komisyonu'nun gerçekleştirdiği krizle alakalı son duruşmada yine birçok önemli isimle görüşmeler yapılmıştır. Bu görüşülen isimlerden biri olarak Kolchinsky yer almaktadır. Eric Kolchinsky, dünya genelinde önemli görülebilecek bir derecelendirme kuruluşu olan Moodys' de 8 yıl boyunca 2008 krizinin başlangıç nedenlerinden biri olarak iddia edilen CDO ürünlerinin derecelendirmeleriyle ilgili birimin genel müdürü olarak görev almıştır. 2008 Finansal Krizi'nin yatırım

bankaları, devletin finansal denetleme kanadı, sigorta şirketleri vb. gibi tarafları göz önüne alındığında derecelendirme kuruluşlarının da bulunduğu konumun önem kazandığı yine araştırmacılar tarafından ortaya konmaktadır (Financial Crisis Inquiry Commission, 2010). Bu gerekçeden yola çıkarak yatırım bankası yöneticilerinin, denetleyici rolde bulunmuş hukukçuların davranışlarının rasyonaliteleri incelenirken derecelendirme kuruluşunda görev almış bir yöneticinin incelenmesi de bu araştırma nezdinde önemli görülmüştür.

Şekil 8. Eric Kolchinsky Davranışlarının Rasyonalite Dağılımı

Yukarıdaki ağ haritasının gösterdiği üzere Kolchinsky'nin davranışlarının %44'lük 8 davranışı formel rasyonalite kapsamında, %28'lük 5 davranışı özel rasyonalite olarak ve %28'lik 5 davranışı pratik rasyonalite altında değerlendirilmiştir. Duruşmada davranışlarıyla alakalı ağırlıklı olarak formel yapıdaki eksiklikleri referans alarak bu eksiklikten faydalanan derecelendirme kuruluşlarının yöneticilerinin davranışlarını

şekillendirdiğini belirtmiştir. Ayrıca hataların sarmal duruma geldiğini belirterek birçok kuruluştaki birçok yöneticinin davranışının gerek sahip olunan değerler nezdinde gerekse formel yapıdaki eksikliklerden kaynaklı hataya sürüklendiğini ve bunun sürdürüldüğünü beyan ettiği gözlemlenmiştir.

4.3.Davranışların Rasyonalitelerinin Filtrenmesi

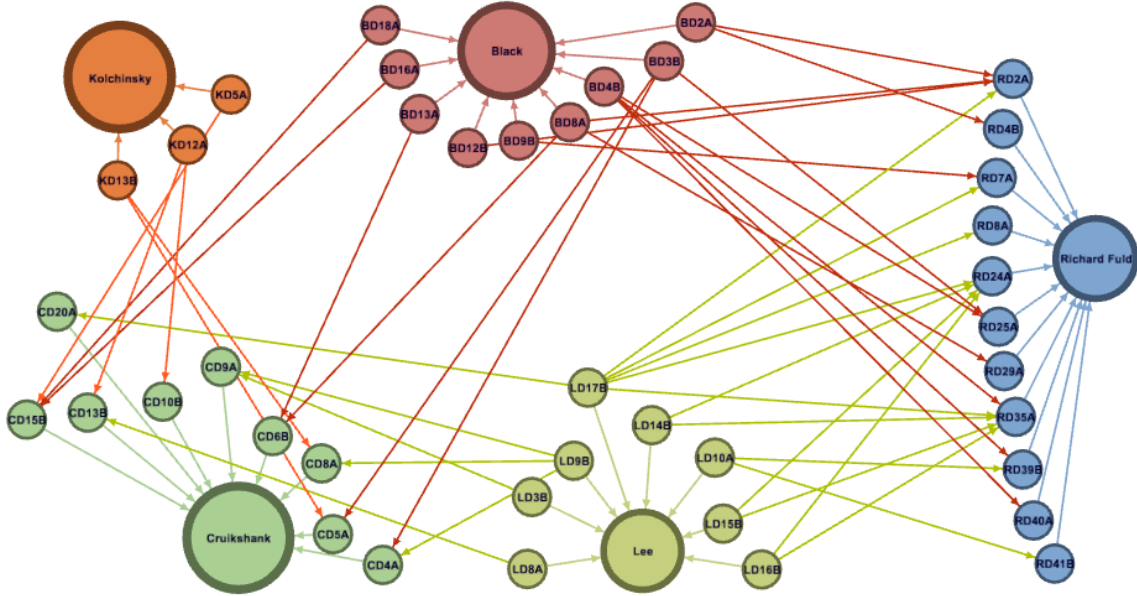
Şekil 9. Eleştiri alan ya da Eleştiride bulunulan Yönetici Davranışları

İçerik analizin bu safhasında davranışların rasyonalitelerine göre dağılımından sonraki aşamada, yöneticilerin birbirlerinin davranışlarına atıfta bulunarak benzer nitelikteki davranışlarıyla eleştiri aldıkları ya da eleştiri de buldukları filtreleme yukarıdaki şekilde gösterilmektedir. Yukarıdaki grafikte görülen kod atanmış Fuld'un ve Cruikshank'ın davranışları yalnızca eleştirilere maruz kalmış olup diğer yöneticilerin davranışlarına eleştiride bulunmamıştır. Lee, Black ve Kolchinsky'nin, Fuld ve Cruikshank'ın davranışlarına benzer nitelendirilebilecek davranışlarını farklı rasyonaliteler içerisinde

değerlendirmiş olmaları bu rasyonalitelerin algılanış biçimlerinin farklılık yarattığını göstermek açısından önemli bir ayırım olarak görülmüştür.

Şekil 10. Eleştiri alan ya da Eleştiride bulunulan Yönetici Davranışlarının Ağ Analizi

Şekil 10’da yöneticilerin davranışlarıyla rasyonalitelerinin filtrelenmiş hali gösterilmiştir. Yukarıda gösterilen şekilde ise gerçekleştirilen analizler sonucu her bir yöneticinin eleştiride bulunduğu ya da maruz kaldığı rasyonaliteler arası ağ haritası görüntülenmektedir. Gerçekleştirilen bu ağ analizi sonucu toplamda; Fuld’un 10 ve Cruikshank’in 9 davranışı, Black Lee, ve Kolchinsky’nin toplamda 20 davranışı ile eleştiriye maruz kaldığı gözlemlenmiştir.

Fuld’un eleştiri alan kayda değer görülebilecek davranışlarının rasyonaliteleri incelendiğinde:

-RD2A kodlu formel rasyonalite olarak tanımlanmış davranışı Black tarafından BD12B kodlu rasyonalitede eleştiriye tabi tutulmuştur. RD2A kodlu davranışına dair Fuld; ellerindeki ayrıntılı şekilde oluşturulmuş verilere dayanarak kriz dönemindeki davranışlarının doğru şekilde yani formel yapıya atıfta bulunarak gerçekleştiğini iddia etmiştir. Fakat Black BD12B kodlu davranışında; ülkenin en büyük işletmelerinin Fuld’un bahsettiği davranışlarının yani yüksek riskli şekilde işlem yapılmasını dolandırıcılık olarak nitelendirmektedir. Buradaki dolandırıcılık olgusunu ise BD9B kodlu davranışta rasyonalitesinde rekabet etme ‘değeri’ üzerinden açıklayarak bu tip eylemlerin doğal olarak görülen kurumlar arası bir yarışın sonucu şeklinde açıklamıştır.

-RD4B kodlu davranışta ise Fuld gerçekleştirdiği davranışlar sonrası şirketin iflasından insanların etkilenmesinin kendi değerleri nezdinde acı yarattığını belirtmiştir. Fakat Black

RD4B kodlu bu davranış için yine BD2A kodunda bu davranışın dolandırıcılık olduğunu yinelemiştir.

-RD25A numaralı davranışta ise Fuld teknik verilere dayalı ve kanunlar çerçevesinde ikincil piyasalarda ve diğer menkul kıymetleştirilmiş ipotekli kağıtları temel şekilde paketleyip bundan para kazandıklarını belirttiği davranışına karşılık; Black'in BD3B ve BD4B kodlu özsel rasyonalite olarak tanımlanan, rekabet etme değeri altında dünyaya dolandırıcılık olmadığını söyleyerek bu ürünlerin satılmasını ve bunun yalan söyleme davranışı gösterdiğini belirtmiştir.

-RD7A kodlu davranışta Fuld; finansal ürünlerinde çeşitlendirme ihtiyacını fark ettiklerini belirtmiş ve sonraki davranışlarını ilerleyen yıllar sonrasında bu ürünlere bağlı olarak operasyonlarını arttırdıklarını belirtmiştir. Ayrıca ellerindeki verilere dayanarak büyüme kararı alınmış ve 28 ülkeye kadar genişleyerek risk altyapılarını güçlendirdiklerini ifade etmiştir. Fakat Black BD9B kodlu davranışında bu davranışların yüksek risk içeren faktörlere dayalı davranışlar olduğunu belirtmiş ve kurumlar arası bu genişleme hamlelerinin rekabet olgusu açısından normal karşılandığını ifade etmiştir.

Cruikshank'in eleştiri alan davranışlarının rasyonaliteleri incelendiğinde:

-CD6B kodlu davranışında Cruikshank; Lehman'a yardım etmek için elinden gelen en iyi eylemi gerçekleştirdiğine dair duyduğu inancı belirtmiştir. Özsel rasyonalite olarak nitelendirilmiş bu davranışta Black; BD8A ve BD13A kodlarında kriz esnasında yapılan eylemlerin kanunlar nezdinde dolandırıcılık olduğunu nitelendirilmiş ve bu eylemlerin aynı şekilde devam ettirildiğini belirterek kanunlar ve veriler eşliğinde formel rasyonalite olarak tanımlanmıştır.

-CD8A numaralı davranışta ise; yönetimlerinin en çok risk konusunda çaba sarf ettiklerini belirtmiştir. Bu davranışları sonrası yönetici olarak Lehman'ın kapsamlı risk yönetim sistemi ile ilgili raporlarından büyük bir rahatlık duyduklarını beyan etmiştir. Fakat Lee LD9B kodlu davranışında riskin büyüklüğü ve etkisini üst yönetime sunduğunu ileri tarihlerde kurumsal olarak sorun yaşanacağını fakat rekabet içgüdüleri içerisinde yönetimin bunu devam ettirdiğini belirtmiştir. Ayrıca Kolchinsky KD13B kodlu davranışında pazar payının önemli olduğunu ve bu sebeple baskı nedeniyle gerçekleştirilen davranışların yüksek seviyede risk içerdiğini ve iki tarafında bu durumdan haberdar olduğunu belirtmiştir.

-CD4A kodu atanmış davranışta Cruikshank; Geriye dönüp baktığında Lehman Brothers'ın farklı operasyonlarda bulunduğu farkında olduğunu fakat şu an bulunulan konum itibarıyla davranışların beslediği berrak şekilde gözlemlenen durumların 3 yıl öncesinde görülmesinin eldeki veriler ışığında zor olduğunu belirtmiştir. Lee LD9B kodlu gerçekleştirdiği davranışında Lehman içerisinde bütün işaretlerin bilindiğini fakat yine başarısız olmama içgüdüleri içerisinde davranışlarına devam edildiğini belirtmiştir. Rekabet ve kazanma gibi değerlerin söz konusu olması sebebiyle Lee'nin davranışı özsel olarak nitelendirilmiş iken Cruikshank bu davranışını formel yapının sağladığı teknik veriler ışığında doğru eylemler olarak nitelendirdiği gözlemlenmiştir.

-CD15B numaralı davranışta Cruikshank; gerçekleştirilen birçok riskli davranışlarının arkasında piyasaya müdahale edilerek kurtarıcı geleceği düşüncesinin mevcut olması ve müdahalenin gelmemesi sonucu iflasa sürüklendiklerini belirtmiştir. Fakat Black'in BD18A ve BD16A kodlu davranışında yüksek riskli eylemlerin gerçekleşmeden önce yani kurtarıcı algısına düşülmeksizin daha önceden yapısal reformlarla bu duruma gerek kalmayabileceğini açıklamıştır. Ayrıca Kolchinsky'de KD5A kodlu davranışında Black'in yukarıda bahsedilen davranışlarındaki ifadelerini destekler nitelikte kamu kuruluşlarının hatalı eylemlerine işaret etmiştir. Buradaki gözlemlenen kurtarıcı algısı Kalberg'in rasyonalite tanımlamaları ışığında bir değer olarak nitelendirilmiş ve fakat Black ve Kolchinsky bu düşünceye ihtiyaç duyulmadan formel yapıya atıfta bulunarak düzenleme önerilerinde bulunmuşlardır.

-CD13B kodlu davranışta ise; davranışlarına bağlı olarak Lehman'ın muhasebesi ya da açıklamaları hakkında herhangi bir sorun olduğu takdirde firmanın denetim görevini üstlenmiş kuruluşların bunu gündeme getireceğine dair inanca sahip olduğunu belirtmiştir. Kolchinsky; KD12A kodlu davranışının yönetici düzeyinde pazar payını artırma amacıyla tavizler verip bu davranışlarını veriler aracılığıyla rasyonelleştirdiklerini belirtmiştir. Lee ise LD8A kodlu davranışında; istihdamı sırasında gözlemlediklerine dayanarak, Lehman'da ciddi maddi muhasebe kontrolü ve kurumsal yönetim sorunları olduğunu belirtmiş yani eldeki verilerin gösterdiği şartlar içerisinde ciddi sorunların halihazırda mevcut olduğunu belirtmiştir.

-CD9A kodunda; Birçok profesyonelle çalışılmış ve bu kişilerin yorumlarına göre risk sorununa ulaşılmayarak eylemlere devam edildiği belirtmiştir. Fakat Lee önceki ifadelere de atıfta bulunduğu LD3B numaralı davranışta sorun içeren işaretlerin kurum içerisinde bilindiğini rekabet ve daha fazla kazanma unsurunun ağır bastığını belirtmiştir.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Gerçekleştirilen bu araştırma aracılığıyla 2008 ABD Finansal Krizi'nde önemli olarak nitelendirilen yöneticilerin resmi ifadelerinde ve sorulan sorulara verdikleri yanıtlar ışığında davranışları belirlenmiş ardından bu davranışları ne şekilde algıladıkları ve açıkladıkları gözlemlenmeye çabalanmıştır. Bu davranışlar Weber'in (1922) ortaya attığı ve Kalberg'in (1980) ayrıntılı şekilde incelediği rasyonalite tipleri ve içerdiği kavramlar aracılığıyla analiz edilmiştir. Elde edilen sonuçlardan yola çıkarak birey davranışları ardındaki rasyonalizasyonlara dair en ufak düzlemde dahi olsa bir tartışma zemini oluşturma amacı planlanmıştır. Buradan yola çıkarak farklı kurumlarda görev almış yöneticilerin benzer sayılabilecek eylemleri ne şekilde algıladıklarını anlamaya çalışarak rasyonalite tiplerinin farklı perspektifler içerisinde ne şekilde vuku bulduğu gösterilmeye çalışılmıştır. Ayrıca formel/informel düzenleyicilere dair rasyonalizasyon kaynaklarının beslediği faktörlerin anlaşılması gerekliliği bu araştırma bağlamında önemli görülmüş ve davranışların ağ haritasıyla bu ilişkiler ayrıntılı şekilde ortaya konmuştur.

Özellikle rasyonaliteler arası farklı ifadeler incelendiğinde Black'in bulunduğu konum ve uzmanlığı neticesinde Fuld ve Cruikshank'in bulunduğu Lehman Brothers gibi büyük

ölçekli kuruluşların yöneticilerine çok ciddi eleştirilerde bulunmuştur. Hukukçu ve devletin denetleme kurumlarında görev almış kimliğiyle Black benzer davranışların rasyonalize edilmesindeki farklılıkları ayrıntılarıyla ortaya koyması nedeniyle bu araştırmanın analiz safhasında ciddi görülebilecek katkılar sunmaktadır. Black'in Fuld ve Cruikshank'in davranışlarına atıfta bulunduğu beyanlar özellikle; Lehman Brothers'ın faaliyetlerinin yüksek risk ihtiva eden ürünlere dayalı olması ve üst yönetimi tarafından bu davranışların risk düzeyi az ürünler gibi gösterilerek sürdürülmesi, bu tür davranışların dolandırıcılık kapsamında değerlendirilmesi gerektiği, kurumlar arası davranışların rekabet, başarılı olmak vb. gibi değerlere dayalı olarak doğal görülmesinin doğru olmaması, kanuni yapı içerisindeki yöneticilerin davranışlarının yetersiz olması, ABD ve Birleşik Krallık arasındaki yöneticilerin davranışlarının formel yapıya dayalı olarak farklı tutumların bulunması olarak gözlemlenmiştir.

Fuld'un özellikle ifadelerinde ellerindeki verilere dayanarak türev finansal ürünlerle alakalı davranışlarında bağımsız denetçilerle risk yönetiminin sağlanması, eksik veya hatalı beyana dayalı finansal ürünlerin satışın olmaması, finansal yapının güçlendirilmesi, yerinde yönetsel hamlelerin gerçekleştirilmesi, kanunlara bağlı kalınarak davranışların yerine getirilmesi gibi formel yapıya birçok noktada atıfta bulunduğu durum beyan etmiştir. Fakat krizin genişlemeye başladığı dönemlerde görevlendirilen kriz soruşturmacılarının incelemeleri sonucu piyasaya çıkarılan finansal ürünlerin büyük bir bölümünün yalan beyana dayalı ciddi görülebilecek bir düzeyde yüksek riskler içerdiği ortaya çıkartılmıştır. Black bu noktada bu davranışlarla alakalı, eksik veya yalan bilgi içeren kredilerle ilgili çalışmalar sonucu bu davranışların %90 düzeyinde dolandırıcılık faktörü içerdiğini iddia etmektedir (The House Financial Services Committee, 2010). Fuld ise ifadesinin bazı kısımlarındaki davranışlarının yerinde kanuna uygun ve düşük risk içeren işlemler olduğunu beyan etmiş olsa da 6 Eylül 2008 tarihindeki duruşmada hiçbir menkul kıymete dayalı finansal ürünün içeriğini şahsen incelemeyeceğini belirtmiştir.

Ayrıca Lehman'da uzun süre yönetici sıfatıyla görev almış olan Lee, Lehman'ın iflas soruşturmacılarına iç bilgi sunulmasıyla alakalı yaptığı anlaşma sonrası ifadesinde; çalıştığı kurumun operasyonlarının yüksek risk içerdiğine dair kaygılarını sunduğu raporları üst yönetime iletmesine rağmen görevinden alındığını belirtmiştir. Düzenli olarak çalıştığı kurumun finansal yapısıyla alakalı raporları inceleyen Lee, özellikle Fuld'un kanunlara uygun herhangi bir manipülatif finansal veriye sahip olmadığını belirttiği Repo 105 işlemlerinin bilanço dönemlerinde zararların saklanma amacıyla özellikle uygulandığını beyan etmiştir. Bu durum Fuld'un davranışlarını formel rasyonalite dahilinde yani eldeki teknik verilere ve kanunların izin verdiği alanda yorumlarken, Black; Fuld'un eylemlerini yalan beyana dayalı para kazanma ve rekabet içgüdüleri içerisinde dolandırıcılık olarak görülmesi gerektiğini yani özsel rasyonalitenin dayandığı kişisel değerlerin yer aldığı alanda olduğunu açıklamaktadır.

Buradaki davranışların yorumlanması gerekirse; Fuld her ne kadar kendi davranışlarını ağırlıklı olarak formel rasyonalite içerisinde yani eldeki verileri değerlendirerek kanunlara uygun ve doğru hamlelerde bulunduğunu nitelendirse de şirketin diğer bir eski yöneticisi

Lee bu durumun tam aksi şekilde davranışlarda bulunulduğunu iddia etmektedir. Lee bu davranışların kanunların boşluklarını değerlendirerek ya da manipüle edilerek davranışların yerine getirildiğini ifade etmiştir. Yine Black'in Fuld'un davranışlarına karşı benzer davranışları ortaya koyarak aslında olması gereken doğru davranışların neler olduğunu açıklayarak Fuld'un doğru ve kanunlara uygun olarak açıkladığı davranışlarını kesinlikle dolandırıcılık kapsamında yer alması gerektiğini belirtmiştir.

İfadelerden yola çıkıldığında, Fuld davranışlarını kanunlar nezdinde doğru şekilde yerine getirdiklerini, günün sonunda doğru eylemlerde bulduklarını, fazlasıyla çalıştıklarını, riskleri minimize ettiklerini, analistlerin sunduğu raporlara dayalı olarak sorun görmediklerini, finansal olarak kurumları için doğru hamleler gerçekleştirdiklerini ve yatırımcılarına iflastan kısa bir süre önce her şeyin yolunda olduğunu belirten maili attıklarında herhangi bir soruna mahal vermeyecek şekilde doğru davrandıklarını belirtmiştir.

Bu araştırma dahilinde gerçekçi olabilmek için elde edilen veriler sonucu kesin yargılara ulaşılamasa bile formel rasyonalite tipinin ağırlıklı olduğu Fuld bu davranışları incelendiğinde, bu rasyonalite tipini oluşturan evrensel şekilde oluşturulmuş yasalar, insani faktörlerden uzaklık ve salt bilimsel verilerden beslenen yapının içeriğine göre kendisini açıkladığı gözlemlenmiştir. Geçen tüm bu zaman aralığında Fuld'un davranışlarıyla alakalı hukukçu Black'in ve eski Lehman Yöneticisi Lee'nin manipülasyon ve dolandırıcılık gibi beyanlarına rağmen herhangi bir ceza almaması formel rasyonalitenin içerdiği yapıya dair bir eleştiri alanı ortaya koyabilir. Ayrıca Fuld krizle alakalı duruşmalarda kanunlara uygun olarak davranmış olduklarını belirtse de krizden 5 yıl sonrası verdiği demecinde piyasalarda çok az bir denetim olduğunu ve yine o dönemki eylemlerinin doğru olduğunu ifade ederek pişman olmadığını belirtmiştir (Gelles, 2015). Kriz baş soruşturmacısı Valukas'ın raporlarında Fuld için "Ortada yeterli kanıt var Fuld fazlasıyla hatalı" (Task, 2013) şeklinde beyanları dahi mevcut olsa da fakat yine de Fuld'un eylemlerinden bir ceza almaması ve 5 yıl sonrasında kendini haklı bulması yine formel rasyonalitenin öğelerine dair bir tartışma zemini sunabilir. Bu araştırma kapsamında sistemin boşluklarından mı yararlandığı yoksa formel rasyonalitenin sunduğu evrensel kanunların ve düzenlemelerin yetersiz mi olduğu sorularına net bir yanıt verilemese de adı geçen bu yöneticilerin davranışlarının bu yapılar içerisinde ne şekilde gerçekleştiğine ve bu davranışlarını nasıl algıladıklarına dair bir izlenim sunulmaya çalışılmıştır.

Fuld'a benzer şekilde davranışlarında yüksek oranda formel rasyonalite saptanan Cruikshank'in de davranışlarını yine formel yapının müsaade ettiği ölçüde doğru hamlelerde bulunulduğunu beyan etmesi yine Black ve Lee kanadından eleştirilere maruz kalmasına yol açtığı gözlemlenmiştir. Lehman'ın üst düzey yöneticisi olarak Fuld ve Cruikshank davranışlarını doğru olarak nitelendirse de yüksek bir oranda davranışlarında özsel rasyonalite tespit edilen şirketin bir diğer yöneticisi Lee kişisel değerleri dahilinde bunların suç olduğunu açıklamıştır. Derecelendirme kuruluşundan farklı bir yönetici Kolchinsky'de suç ihtiva eden bu eylemlere zorlandıklarını beyan etmiş ve Hukuk kanadından eski kamu yöneticisi Black'de bu eylemleri ağır suç olarak tanımlamıştır.

Yönetici davranışlarının rasyonalite tiplerine göre kategorizasyonu esnasında özsel rasyonalite kapsamında davranışlar belirlenirken “değer” olgusunun ağırlık gösterdiği davranışlar daha belirgin şekilde saptanarak özsel rasyonalite olarak tanımlanabilirken, formel rasyonalitenin özsel rasyonalite tipine içerik olarak yakınlık gösterdiği davranışlar saptanmıştır. Buradan hareketle Kalberg’in (1980) Weber’in rasyonalite tipleri arasında geçiş durumu olduğuna dair varsayımlarının haklılığı bu araştırmanın içerik analizi aşamasında gözlemlenmiştir. Bu araştırmadan elde edilen bulgular ışığında rasyonalite tiplerinden özellikle özsel rasyonalite ile formel rasyonalitenin içerdiği faktörlerin daha da netleşmesine dair bir tartışma zemininin ilerleyebilmesi açısından önemli görülebilir.

Farklı yönetici perspektiflerinden analizler sunulmaya çalışılan bu araştırmada Cruikshank ve Fuld’un davranışlarına dair rasyonaliteleri incelendiğinde özellikle Fuld ekseninde hatalı yönetim eylemleri gerçekleştirmek (McConnell, 2012; Swedberg,2010) finansal piyasalardan elde edilen verileri yanlış yorumlamak (Appelbaum vd., 2012), açgözlü davranışlarda bulunmak (Ghoshal, 2005), bilişsel uyumsuzluk gibi (Festinger, 1962) literatürde eleştiriler bulunmaktadır. Sahip olunan veri setinin kısıtlılığına rağmen Fuld ve Cruikshank gibi önemli yöneticiler ile hukuk, ekonomi ve akademi gibi farklı alanlarda bulunan yöneticiler ışığında davranışlarını ağırlıklı olarak formel rasyonalite (kanuni yapı ve bilimsel veriye dayalı) ve özsel rasyonalite (benimsenen değer postulatlarına dayalı) tipleriyle açıkladıklarını bu araştırma sonucu ortaya koyulabileceği düşünülmektedir.

Araştırmanın analiz safhasında; savunma ve iddia makamlarında bulunan 5 yöneticinin davranışlarını Weber rasyonaliteleriyle inceleyerek belirli bir yorum getirilmeye çalışılsa dahi, 3 farklı kuruluşta görev alan/almış bu yöneticilerin buldukları kuruluşlar içerisindeki benimsedikleri değer kalıplarına ve davranışlarına dair algılarının farklılık gösterebileceği bu araştırma dahilinde kabul edilmektedir. Elbette bu araştırmada kriz duruşmalarında savunma makamında bulunan Lehman Brothers yöneticileri Fuld ve Cruikshank ile Moody’s yöneticisi Kolchinsky’nin davranışlarıyla kamu görevlerinde hukukçu-yönetici kimlikleriyle bulunmuş Black gibi kişilerle aynı ölçekle analize tabi tutulmuştur. Ancak özel ve kamu kuruluşlarının sahip olduğu farklı değer yapılarının bu kuruluşlar içerisindeki yöneticilerde farklı davranış kalıpları ve rasyonaliteler meydana getirebileceği bu araştırma dahilinde kabul edilmektedir. Örnek vermek gerekirse iddia makamında hukukçu ve eski yönetici kimliğiyle bulunan Black’in hukukçu kimliğinin bu kişi üzerinde yarattığı değer kalıplarına göre Fuld ve Cruikshank gibi yöneticilerin davranışlarını dolandırıcılık olarak nitelendirse de özel kuruluşlarda görev alan bu yöneticiler davranışlarıyla alakalı aksi yorumlar ortaya koymaktadır. Fakat yine bu araştırma dahilinde özel kuruluş kanadındaki bir diğer Lehman yöneticisi Lee’nin Fuld ve Cruikshank’in savundukları davranışlarının aksine iddia makamındaki Black’in nitelendirdiği gibi bu yöneticilerin hatalı ve kanun dışı davranışlarının bilincinde olarak hareket ettiklerini açıklaması savunma makamındaki bu yöneticilerin davranışlarını rasyonalize etmeye mi çalıştıkları sorunsalını yaratmaktadır.

KAYNAKÇA

- Akarçay, M. (2016). Kredi Temerrüt Swapları Teminatlandırılmış Borç Yükümlülükleri ve 2008 Küresel Krizi. *Ekonomi, Politika & Finans Araştırmaları Dergisi*, 25-34.
- Amadeo, K. (2019). Could the Financial Crisis Have Been Avoided? *The Balance*.
<https://www.thebalance.com/were-mortgage-crisis-and-bank-bailout-preventable-3305676> adresinden alındı
- Appelbaum, S., Keller, S., Alvarez, H., & Bedard, C. (2012). Organizational crisis: lessons from Lehman Brothers and Paulson & Company. *Emerald Group Publishing Limited*, 286-385.
- Ay, H., & Uçar, Ö. (2015). Üç Küresel Krizin Ekonomik Analizi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11-32.
- Aytaç, Ö. (2005). Modern Bürokrasiler ve Yabancılaşma Ethosu. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 327-330.
- Berberoğlu, M. (2009). Mortgage İpotekli Finans Sistemi ve Bu Sistemin Türkiye'de Uygulanabilirliği. *International Journal of Economic and Administrative Studies*, 120-127.
- Bilgin, N. (2014). *Sosyal Bilimlerde İçerik Analizi Teknikler ve Örnek Çalışmalar*. Siyasal.
- Bocutoğlu, E. (2014). ABD'de 1933 Glass-Steagall Yasasının Yürürlükten Kaldırılması 2007 Küresel Finansal Krizini Tetikledi mi?: Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme. *TBB Bankacılar Dergisi*, 88-95.
- Brubaker, R. (1984). *Rasyonalitenin Sınırları: Max Weber'in Sosyal ve Ahlaki Düşüncesi Üzerine Bir Deneme*. (B. Tanıyan, & G. Çeğin, Çev.) Phoenix Yayınevi.
- Calışkan, E. (2006). İpotekli Konut Finansmanı (Mortgage) Uygulaması ve Vergilendirilmesi. 1-12. Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Coşkun, G. (2008). Mortgage. 11-14. Ankara: Ankara Barosu Yayınları.
- Collins, M. (2015). The Big Bank Bailout. *The Forbes*.
<https://www.forbes.com/sites/mikecollins/2015/07/14/the-big-bank-bailout/#4baf0ae2d83f> adresinden alındı
- Erol, I. (2009). ABD Mortgage Krizi Ve Türkiye'de İkincil Mortgage Piyasası. *Eğitim Bilim ve Toplum Dergisi*, 16-34.
- Eroğlu, N. (2015). 2007 Küresel Finansal Kriz ve Gölge Bankacılık. *Marmara Üniversitesi İ.İ.B. Dergisi*, 310-315.
- Ferguson, C. (Yöneten). (2010). *Inside Job* [Sinema Filmi]. A.B.D.
- Festinger, L. (1962). *A theory of cognitive dissonance*. Stanford University.

- Financial Crisis Inquiry Commission. (2010). 2008 Financial Crisis and Systemic Risk, Lehman Brothers.
- Fisher, J., Gilsinan, J., Islam, M., & Seitz, N. (2014). Who were the winners and losers in the Financial Crisis of 2008: it depends. *Journal of Financial Crime*, 447-460. <https://www.emeraldinsight.com/doi/pdfplus/10.1108/JFC-10-2013-0059> adresinden alındı
- Güzel, S. (2009). 2008 Küresel Ekonomik Krizi ve Imf'nin Önerdiği Ekonomi Politikalarının Krizle Mücadeledeki Rolü . *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* , 57-60.
- Ghoshal, S. (2005). Bad Management Theories Are Destroying Good Management Practices. *Academy of Management Learning & Education*, 75-91.
- Işık, N., & Tünen, T. (2011). Türev Ürünlerin 2008 Küresel Finansal Krizindeki Rolü. *T.C. Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı*, 12-14.
- Kırcı, H. (2016). 2008 Küresel Krizinin Kökeninde Yatan Hatalar ve Dodd-Frank Kanunu Düzenlemeleri. *Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 477-479.
- Kalberg, S. (1980). Max Weber's Types of Rationality: Cornerstones for the Analysis of Rationalization Processes in History. *American Journal of Sociology*, 1145-1176. <https://www.jstor.org/stable/2778894> adresinden alındı
- Kalberg, S. (2009). *Max Weber'i Anlamak*. (B. Gencer, Çev.) Lotus.
- Karabıyık, L., & Anbar, A. (2006). Kredi Temerrüt Swapları ve Kredi Temerrüt Swaplarının Fiyatlandırılması. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 2-3.
- Kindleberger, C. P., & Aliber, R. Z. (2017). *Çılgınlık, Panik ve Çöküş Finansal Krizler Tarihi*. (Ü. Şensoy, Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası.
- Kovancılar, B. (2013). ABD'de Bütçe Açık ve Fazlaları: Tarihsel Bir İnceleme. *Journal of Management & Economics*, 74-77.
- Krugman, P. (2007). *Just Say AAA*. 2019 tarihinde <https://www.nytimes.com/2007/07/02/opinion/02krugman.html?mtref=www.google.com> adresinden alındı
- Krugman, P. (2010). *Bunalım Ekonomisinin Geri Dönüşü ve Küresel Kriz*. (N. Domaniç, Çev.) Literatür Yayıncılık.
- Lagarde, C. (2009). Letters: G20 must bring banks' bonus culture to an end. *Financial Times*. <https://www.ft.com/content/896628cc-97b2-11de-a927-00144feabdc0> adresinden alındı
- Mahoney, P. G. (2016). Deregulation and The Subprime Crisis. 14-19.
- McConnell, P. (2012). Lehman – A Case of Strategic Risk. *The Capco Institute Journal of Financial Transformation*, 51-61.

<http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.474.9633&rep=rep1&type=pdf#page=53> adresinden alındı

Neate, R. (2012). *Financial crisis: 25 people at the heart of the meltdown – where are they now?* The Guardian :

<https://www.theguardian.com/business/2012/aug/06/financial-crisis-25-people-heart-meltdown> adresinden alındı

Oztürk, S., & Gövdere, B. (2010). Küresel Finansal Kriz ve Türkiye Ekonomisine Etkileri. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 385.

Schefczyk, M. (2012). The Financial Crisis, the Exemption View and the Problem of the Harmless Torturer. s. 25-38.

Stein, M. (2013). When Does Narcissistic Leadership Become Problematic? Dick Fuld at Lehman Brothers. *Philosophy of Management*, 282-293.

Swedberg, R. (2010). The structure of confidence and the collapse of Lehman Brothers, in Michael Lounsbury, Paul M. Hirsch (ed.) *Markets on Trial: The Economic Sociology of the U.S. Financial Crisis: Part A (Research in the Sociology of Organizations)*. 71-114.

Swidler, A. (1973). The Concept of Rationality in the Work of Max Weber. *Sociological Inquiry*, 36-38.

The House Financial Services Committee. (2010). 2008 Lehman Brothers Failure, Panel 4. C-Span.

Townley, B. (2002). The Role of Competing Rationalities in Institutional Change. *Academy of Management Journal*, 163-179.

U.S. House of Representatives. (2008). Financial Market Regulation and Practices. C-Span.

Vatansever, N. (2000). Varlığa Dayalı Menkul Kıymet Uygulaması. *Muğla Üniversitesi SBE Dergisi* , 160-162.

Weber, M. (1922). *Ekonomi ve Toplum*.

Weber, M. (1934). *Protestan Etiği ve Kapitalizmin Ruhu*. (Z. Gürata, Çev.) Ayraç Yayınevi.

Williams, H. (2013). An AVERAGE bonus of £250k for 6,000 UK employees at Goldman Sachs. <https://www.independent.co.uk/news/business/news/an-average-bonus-of-250k-for-6000-uk-employees-at-goldman-sachs-8454095.html> adresinden alındı

Yıldırım , A., & Şimşek, H. (2018). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin.

ÖZGEÇMİŞ

Taner Bulut 19 Temmuz 1992’de İstanbul’da doğmuş, lisans eğitimini 2011-2016 yıllarında Yalova Üniversitesi İngilizce İşletme Bölümü’nde ve Leeds Beckett Üniversitesi İşletme ve Yönetim Bölümü’nde tamamlamıştır.

2016 yılında Yalova Üniversitesi İşletme Bölümü’nde yüksek lisans eğitimine başlamıştır.

